

VIGILIA

2014 / 2

A. G. PAREDES: **Dicséret – egy alapmagatartás az egyházban**

CSEKE ÁKOS: **Mit tud a test?**

NÓDA MÓZES: **A II. Vatikáni zsinat recepciója
a gyulafehérvári egyházmegyében**

KLESTENITZ TIBOR: **A katolikus nagygyűlések Magyarországon**

MÓSER ZOLTÁN: **Azt mondják: lengyel**

Bodó Márta, Villányi László és Zalán Tibor versei

ASZALÓS JÁNOS: **Hétköznapi istentapasztalat**

SZABÓ FERENC: **Egyházunk – szemben jövőjével**

Beszélgetés Bereményi Gézával

79. évfolyam	VIGILIA	Február
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Egy éve történt	81
ANTONIO GUILLÉN	Dicséret – egy alapvető magatartásforma	
PAREDES:	az egyházban (<i>tanulmány</i>) (<i>Tózsér Endre fordítása</i>)	82
CSEKE ÁKOS:	Mit tud a test? (<i>tanulmány</i>)	90
NÓDA MÓZES:	A II. Vatikáni zsinat recepciója a gyulafehérvári egyház- megyében a liturgikus rendelkezések tükrében (<i>tanulmány</i>)	100
KLESTENITZ TIBOR:	A katolikus nagygyűlések Magyarországon a dualizmus korában (<i>tanulmány</i>)	110
SZÉP/ÍRÁS		
ZALÁN TIBOR:	és néhány haiku... 14. (<i>versek</i>)	116
VILLÁNYI LÁSZLÓ:	Híd; Szürke; Erkély; Sor (<i>versek</i>)	118
MÓSER ZOLTÁN:	Azt mondják: lengyel (<i>tanulmány</i>)	119
JUHÁSZ TIBOR:	Nagypéntek; Térdelő (<i>versek</i>)	126
BODÓ MÁRTA:	Európa peremén (<i>vers</i>)	127
BEREMÉNYI GÉZA:	Jézus újságot olvas (<i>novella</i>)	129
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Bereményi Gézával	131
MAI MEDITÁCIÓK		
ASZALÓS JÁNOS:	Hétköznapi istentapasztalat	138
DOKUMENTUM		
■	Egy tanító orosz hadifogságban — 1945 májusától 1947 júniusáig. Részlet Mátyus Ferenc imakönyvbe írt naplójából (Mátyus Aliz közlése)	144
EGYHÁZ A VILÁGBAN		
SZABÓ FERENC:	Egyházunk – szemben jövőjével	148
KRITIKA		
GÖRFÖL TIBOR:	Átfogó töredékek. Puskás Attila: <i>Megismertük és hittük a szeretetet. Metszetek Hans Urs von Balthasar szereteteológiájából</i>	152
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	154

Egy éve történt

2013. február 11-én délelőtt a rádió- és tévéállomások adásukat megszakítva közölték a sokkoló hírt: lemondott XVI. Benedek pápa. Egy jelentéktelennek induló bíborosi konzisztóriumon a pápa a következő bejelentést tette: „Miután ismételten megvizsgáltam lelkiismeretemet Isten előtt, eljutottam arra a bizonyosságra, hogy előrehaladott korom miatt erőnlétem már nem alkalmas arra, hogy megfelelő módon gyakoroljam a péteri szolgálatot. (...) Tudatában e tett súlyosságának, teljes szabadsággal kinyilatkoztatom, hogy lemondok szolgálatomról mint Róma Püspöke, mint Szent Péter utóda, amelyre 2005. április 19-én a bíborosok révén kaptam megbízatást. 2013. február 28-án este 8 órától a római székhely, Szent Péter széke üresnek nyilvánítandó. Az illetékeseknek konklávét kell összehívniuk az új pápa megválasztására.”

A pápa döntése az egyház történetében szinte példa nélküli. Szavaiból érezni lehet, hogy elhatározását hosszú hónapok imádsága és megfontolása előzte meg. Lemondásának indoklásában egyszerűre utal saját életkorára (86 éves!) és a „mai világra, amely gyors változásoknak van kitéve, és a hitélet szempontjából nagy jelentőségű kérdések rázzák meg”. Ebben a helyzetben „Szent Péter hajójának kormányzásához és az Evangélium hirdetéséhez szükség van mind a test, mind a lélek erejére. Ez az erő az utóbbi hónapokban olyan mértékben csökkent bennem, hogy el kell ismernem: képtelen vagyok jól megfelelni a rám bízott szolgálatnak.”

A bejelentés nyomán persze rögtön elindultak a — többnyire minden alapot nélkülöző, olykor ízléstelen — találgatások a döntés hátteréről. Aztán már a küszöbön álló konklávét felé fordult a figyelem: kik a legesélyesebbek arra, hogy pápává válasszák. A média szenzációhajhászása, majd Ferenc pápa hirtelen világméretűvé nőtt népszerűsége szinte elfedte azt a tényt, hogy a pápaság történetében sorsdöntő fordulat állt be. A római pápa többé már nem tekinthető valami mitikus szuperhősnek, aki a pápai trónról csak az örökkévalóságba költözhet át halálával, hanem ő Róma megválasztott püspöke, aki a reá ruházott péteri szolgálatot befejezheti, amikor azt már nem képes megfelelően ellátni. A személy és a hivatal elválhat egymástól.

A pápa utolsó nyilvános megszólalásai gondosan kidolgozott forgatókönyv szerint, megrendítően, mégis méltóságteljesen követték egymást. Utolsó szavai 28-án délután Castel Gandolfóban hangzottak el: „Ma este 8 órától már nem vagyok többé a Szent Római Egyház főpapja. Zarándok vagyok, aki földi zarándoklásának utolsó szakaszát kezdi meg. De egész szívemmel, szeretetemmel, imádsággal (...) dolgozni akarok az egyház és az egész emberiség javáért.” Aki egy hosszú emberéleten át különböző feladatkörökben tevékenykedve szolgálta egyházát, az mostantól imáját és szenvedését ajánlja fel érte, értünk.

Dicséret

Egy alapvető magatartásforma az egyházban

Mivel gazdagította Szent Ignác az egyházat?

Jezsuita szerzetespap, teológus, a harmadik próbáció időszakának vezetője Salamancában. A korábban hosszabb szöveggel megjelent tanulmánynak (*Alabar, actitud fundamental en la Iglesia*. Manresa: Revista de Espiritualidad Ignaciana, Vol. 84, N° 332, 2012, 235–246) a szerző által rövidített változata.

A *Lelkigyakorlatos* könyv végén található szabályok

Nem úgy tűnik, hogy olyan időket élnénk, amikor túl sok dicsérettel találkozunk. Semmilyen környezetben, de talán az egyházban még kevésbé, mint máshol. Ha dicséretről van szó, az emberek a vezetőik iránti hízélgésre vagy erkölcstelen dolgok szándékos elkenődzésére gondolnak. Ennek ellenére Szent Ignác, akit se egyikkel, se másikkal nem vádolhatunk, az egyházra vonatkozó megkülönböztetési tanácsait a „dicsérni” kifejezésre alapozza. Sok szerző szemében Ignác éppen ezzel járult hozzá döntő mértékben a 16. századi katolikus megújuláshoz, és mindmáig ez a legkiemelkedőbb hozzájárulása az egyházatnhoz.

Erre azok a *Lelkigyakorlatos könyv*ének végén található szabályok adnak neki alkalmat, amelyeket annak érdekében fogalmazott meg, hogy *helyes érziülettel éljünk az egyházban*. A lelkeségi irodalomban kevés olyan szöveget találunk, amelyet jobban kiforgattak vagy szándékosan félreértelmeztek volna. Nem csoda hát, hogy oly sok keresztény előtt maradt ismeretlen e szabályok valódi szándéka és üzenete.

Sokak számára, akik nem ismerik az ignáci lelkigyakorlat dinamikáját, ezek a szabályok olyasmit jelentenek, mintha szerzőjük egy teológiai vitában állást foglalna; mások a népi ájtatosságok vagy a liturgikus szertartások melletti kiállásra szűkítik értelmüket, vagy általánosságban azon ortodoxia fanatikus védelmezésévé alakítják, amelyről úgy vélik, hogy minden eszközzel támogatni kell. Az igazság az, hogy szó sincs ilyesmikről. Egy ilyesfajta értelmezés nem tud mit kezdeni sok olyan szabállyal, amelyeknek épp az a központi mondanivalója, hogy ne radikalizáljuk az álláspontokat. A *Lelkigyakorlatos könyv* hangneme sosem polemikus, és az ignáci módszer sem működné jól nyitott szellemiség és a szabadság iránti állandó tisztelet nélkül.

Mivel e szabályokat a lelkigyakorlatok folyamatának utolsó szakaszában találjuk, helyes értelmezésük egyediül az egyházi megkülönböztetés keretében lehetséges. „Az a tény, hogy sokaknak nehézséget okoznak ezek a szabályok, valószínűleg annak a következménye — állapítja meg Jesús Corella egyháztanszakértő —, hogy a szövegkörnyezetből kiszakítva s így hamisan értelmezik azokat. Ezek nem játékszabályok, és nem is az egyházra vonatkozó minimális ortodoxia feltételei. Sokkal inkább megkülönböztetési szabályok. Annak megkülönböztetésében szeretnének segíteni, hogy a lelkigyakorlatkozó megmarad-e az egyház misztériumának helyes felfogásában, és hogy ez a felfogás eleven-e benne. Nem a tökéletesség előfeltételei, hanem a Lélekben folytatott élet konkrét cselekvései. Ezek érettséghez kapcsolódó szabályok,

¹Jesús Corella:
*Ejercicios Espirituales
para desarrollar sentido
de Iglesia.* Manresa 62
(1990) 24.

²Az úgynevezett „affaire
des placards”
[kiáltványügy] Párizsban
zajlott, 1534 októberében,
kevéssel az előtt, hogy
Szent Ignác Spanyolországba indult volna.
Vö. Cándido de Dalmases:
*La Iglesia en la
experiencia personal de
San Ignacio.* In *Sentire
cum Ecclesia.* Centrum
Ignatianum Spiritualitatis,
Roma, 1983, 56.

³Santiago Madrigal:
*Claves para una lectura
de las Reglas para sentir
con la Iglesia.* Manresa
73 (2001) 6. Paul Dudon
volt az első, aki erre
a párhuzamra felhívta a
figyelmet: *Saint Ignace de
Loyola.* Beauchesne,
Paris, 1934. Átvesszik ezt
a véleményt Pedro de
Leturia: *Problemas
históricos en torno a las
reglas para sentir con la
Iglesia.* In *Estudios
Ignacianos.* Vol. II,
Institutum Historicum S. I.,
Roma, 1957, 175–186;
Jesús Corella: *Sentir la
Iglesia.* Mensajero – Sal
Terae, Bilbao –
Santander, 1988;
Santiago Arzubialde:
*Ejercicios Espirituales de
San Ignacio. Historia y
análisis.* Mensajero – Sal

amelyeket sem kívülről, sem az ortodoxiáért való szolgálai aggódás felől nem lehet megérteni. A fanatizmusra hajló álláspontok teljesen kiforgatják e szabályok ignáci szándékát.”¹

Figyelemre méltó, hogy a szabályok több mint fele olyan javaslat, amely a *dicsérni* igével kezdődik. Akadhat olvasó, aki zavarba jöhet egy olyan szöveg láttán, amely az egyházi élet legkülönfélébb teológiai fontosságú elemeinek vagy struktúráinak egész sorát dicséri (szentségek, liturgikus szertartások, szerzetesi fogadalmak, erekllyetisztelet, népi ájtatosságok, búcsúk, böjtek, templomok díszítményei és szent képei, teológiai iskolák, egyházi előírások...). Miért kell ugyanúgy viselkednünk — mindig dicsérrel — a legitim személyes ájtatosságokkal vagy az egyház által kihirdetett parancsokkal? Miért és milyen szándékkal ismétli meg Szent Ignác a dicsérni ígét ezek előtt az egymástól annyira különböző dolgok előtt? Mit akar megalapozni, minek az alapját kívánja megvetni ezzel?

Sokat segíthet e kérdés megválaszolásában, ha megvizsgáljuk a szöveg történelmi kontextusát.

Dicsérni nem a dicsért dolog elfogadását jelenti, hanem azt, hogy jót mondunk róla

Amikor Szent Ignác 1528 januárjának elején Párizsba érkezik, az egyházi helyzet cseppet sem nyugodt. Erasmus már elhagyta a várost, miután a Sorbonne elítélte a műveiből gyűjtött száz tételt, csodálói azonban továbbra is képviselik meglátásait. Kálvin is nemsokára eltávozik egyik tanítványának az egyetemen elmondott, nagy felháborodást kiváltó beszéde miatt. A tantermekben felbolydult az élet, az egymással szemben álló felek élesen kritizálták és elítélték egymást.

Éppen Ignác érkezésének hónapjában, 1528 januárjában ülnek össze a Sens-i régió püspökei Párizsban, hogy felmérjék a helyzetet és ismételten elítélő határozatot hozzanak. A zsinat kilenc hónapig elhúzódik, dokumentumait pedig 1529-ig nem publikálták. Az Erasmus-pártiak hatalmas felháborodással fogadták a zsinati aktákat, és nyilvánosan is tiltakoztak ellenük. Szinte kivétel nélkül, ahol a zsinat érinthetetlen struktúrákat talált, az Erasmus-követők megreformálható pontokat, melyekre rá is zúdították kritikáikat. Párizs utcáin a szentmiseáldozat elleni plakátok jelennek meg, a zsinat tézisei ellenében.² Vannak, akiket letartóztatnak és máglyahalálra ítélnék.

Szent Ignác kihasználja ezt a vitás helyzetet és összeütközést, hogy kifejtse az egyházzal kapcsolatos látásmódját. A Sens-i zsinat és az Ignác által megfogalmazott első tizenhárom szabály közötti szoros kapcsolat már vitathatatlan tény a kommentátorok között. Santiago Madrigal ezt ilyen világosan foglalja össze: „Amikor pillantást vetünk a Párizsban 1528-ban összehívott Sens-i tartományi zsinat aktáira, egyből szemünkbe ötlük az akták szövegében megjelenő témák és az ignáci szabályok közötti párhuzam.”³ Világos megfelelést találunk tehát Ignác párizsi szabályai és a Sens-i zsinat

Terrae, Bilbao – Santander, 1991; José María Lera: *Experiencia de Iglesia en el libro de los Ejercicios* (2): „*Sentire in Ecclesia*”. Manresa 68 (1996) 305–331; valamint Santiago Madrigal: i. m. és *Eclesialidad, reforma y misión*. San Pablo – Universidad Pontificia de Comillas, Madrid, 2008.

A dicséret mint felhívás a Szentlélek működésének elismerésére

aktái között, ahol pedig nincs ilyen megfelelés, közvetlen utalást találunk Erasmus téziseire vagy gondolataira.

Vagyis a dicsérni igéhez kapcsolt elemeket nem maga Ignác válogatta össze, hanem egy erős vita tárgyát képező témagyűjteményből származnak, amellyel ott Párizsban találkozott. Ő pedig azt csinálja, hogy fogja az egyik listát, és anélkül, hogy vitába bocsátkozna bármelyik féllel, minden egyes mondat elejére odateszi a dicsérni igét. Nem akarja sem érinthetetlenként védelmezni, sem elvetendőként kritizálni azokat, hanem csak egyszerűen és mindekelőtt dicsérni. Erről van tehát szó: jót mondani mindegyikről.

Hogy mit akar mondani Szent Ignác ebben az összefüggésben, amikor dicséretre szólít fel oly sok mondatban, világosan megállapítható, ha végignézzük a témákat, amelyeknél annyira egyértelműen feltétlen dicséretet kér. Először is nyilvánvaló, hogy Ignác számára a dicséret nem azt jelenti, hogy egyetértünk a dicséret tárgyával, vagy hogy megváltoztathatatlanként és általános érvényűként védelmeznénk azt. Tény ugyanis, hogy az első nyolc szabály közül négy (!) olyasmire vonatkozik, amit nem sokkal azután ő maga nemkívánatosnak tart szerzetesintézménye számára, vagy mindent elkövet, hogy ne mozdítsa elő.

Ebbe a csoportba tartoznak a kórusimában végzett zsolozsmázásra vonatkozó szabályok és a külső bűnbánattartás monasztikus előírásai, amelyek kapcsán a római pápához fordul, hogy felmentést kérjen alóluk a Jézus Társasága számára. Ugyanígy ide kell sorolni az ereklyetiszteletre, a búcsúkra, a templomi díszítésekre és a templom épületére vonatkozó utalásokat, amelyeket ő maga nem követett. Szent Ignác személyesen nem mutatott valami nagy tiszteletet az ereklyék iránt (Xavéri Szent Ferenc sem, Fáber Szent Péter azonban igen); nem engedte, hogy övéi részt vegyenek a búcsúk adásvételében Németországban; és ellenezte a Strada kápolnájának fényűző díszítését, ahol viszont halála után megépítették az *Il Gesù* impozáns templomát.

E kivételek láttán nem helyes úgy értelmezni a „dicsérni” szót Ignác szabályaiban, mintha kedvező véleményt fogalmazna meg bizonyos egyházi struktúrákról, gyakorlatokról — akár gyertyákról, búcsúkról —, vagy mintha védelmébe venné azok ortodoxiáját. A „dicsérni” inkább felhívás akar lenni, hogy ismerjük el azokban a Szentlélek működését. Vannak keresztények, akikkel a Szentlélek azokon keresztül érintkezik. Csodálatos látni, hogy Szent Ignác teljesen elismeri ezt, és elfogadja a Szentlélek ugyanazon működését ott is, ahol valaki más mellett dönt. Vagyis elfogadja — annak minden következményével együtt — az egyházban ugyanúgy legitím teológiai, liturgikus vagy egyházi jogi vélemények pluralitását. Egyetlen dolgot nem enged: kigúnyolni vagy leszólni bármely helyzetet, ahol a Lélek működik. Ezért biztat erősen minden keresztényt, hogy becsülje meg mindazt és mondjon jót mindarról, ami másokat ténylegesen Istenhez vezet.

Az egykori jezsuita generális, Peter-Hans Kolvenbach a következőképpen fogalmazta újra Ignác szándékát: „Hadd mondjam el, hogy a »dicsérni« szó Szent Ignác szabályaiban nem szükségképpen azt akarja kifejezni, hogy át kell vennünk az általa említett gyakorlatokat. Hiszen tudjuk, hogy Ignác erősen korlátozta e gyakorlatok végzését a Jézus Társasága tagjai számára. Ami őt voltaképpen bántja, az, ha valaki támadni vagy nevetségessé tenni igyekszik ezeket. Ilyen volt például a negatív beállítottságú és kritikus Erasmus. Ignácnak vele ellentétes egyházfelfogása van.”⁴

⁴Peter-Hans Kolvenbach:
Pensar con la Iglesia después del Vaticano II
(Roma, 2004).
In *Selección de Escritos*
(1991–2007). Curia
Provincial España,
Madrid, 2007, 588–589.

A dicséret állandó ismétlésével Szent Ignác kizárja a maga egyháztanából a kritizáló vagy fanatikus hozzáállást, és azt kéri tőlünk, hogy fogadjuk el a felmerülő vélemények és elgondolások sokféleségét, és ne kritizáljuk, ne bélyegezzük meg a miénkével ellentétes véleményeket. Egyértelműen ez az üzenete az utolsó szabályoknak, amelyeket 1541-ben állított össze Rómában. Ekkor csillapodtak le annak a vitának a hullámai, amelyet első társai kriptolutheránus Mainardival folytattak 1538 nagybőjtjében. Nem építjük az egyházat vitatható vélemények keserű kipellengérezésével vagy vitatható gyakorlatok kigúnyolásával — ez a lényegi mondanivalója Ignácnak ezekkel a szabályokkal.

⁵Vö. Mario Fois:
La Iglesia jerárquica en tiempo de San Ignacio.
In *Sentire cum Ecclesia.*
Centrum Ignatianum
Spiritualitatis, Roma,
1983, 11–38.

Dicsérni az egyházat, közvetítő eszközeivel együtt, bármilyenek legyenek is azok

Milyen egyházban gondolkodik Szent Ignác? Netán teljesen szent egyházban, amelyben az egyház legfőbb képviselői minden romlottságtól vagy hatalmi visszaéléstől mentesek? Lehetetlen ezt gondolni. Amikor ő Rómában él, a pápaságot és sok püspököt nyilvánvalóan korrump életmód jellemzi.⁵ Nincs egyetlen olyan elbeszélés sem és egyetlen megnyilatkozás sem az ő részéről, amely ennek a helyzetnek az elfogadásáról vagy elnézéséről szólna. És az is biztos, hogy nem adja meg a jogot ezen velejég romlott körülményeknek, hogy megváltoztassák elképzelését az egyházzól.

Mivel minden kétségen felül áll, hogy a harcos egyházat — közvetítő eszközeivel együtt — Jézus akarta, Szent Ignác világosan látja, hogy ezeknek — legyenek bármilyenek — az erkölcsi színvonala sosem képes hatástalanítani a Szentlélek jelenlétét az egyházban. A „hierarchikus egyház”, vagyis a hierarchia közvetítését magában foglaló egyház a „mi anya-szent-egyházunk” az Úr akaratából.⁶ „Krisztus igaz jegyese”, ahogyan Ignác tisztelettel nevezi többször is.

E nézőponton kívül nem lenne értelme dicsérni — miként ő teszi — egy korrupcióval magát bemocskoló hierarchia határozatait; az egyházi struktúrák közvetlen kritizálásával a reformátorok ezzel a hierarchiával fordultak szembe. Szent Ignác ezzel szemben azt kéri, hogy magát az egész egyházat dicsérjük, mint a Szentlélek művét annak egészében és minden egyes tagjában. Jesús Corella megfogalmazásával: „Amikor a szabályokban az egyházzól van szó, nem

⁶A „hierarchikus egyház” kifejezésen, melyet valószínűleg Szent Ignác alkotott, a „közvetítések egyházát” kell értenünk, ez pedig messze áll az „egyház hierarchiája” jelentéstől, s ezzel nem szabad összekeverni. Ennek részletesebb kifejtését lásd José María Lera: *Experiencia de Iglesia en el libro de los Ejercicios* (3). Manresa 69 (1997) 82–87. Továbbá Santiago Madrigal: *Eclesialidad, reforma y misión*, i. m. 94–99.

⁷Jesús Corella: *San Ignacio y la Iglesia: Unas reglas que nos siguen iluminando*. Manresa 79 (2007) 179–180.

Továbbá: Peter-Hans Kolvenbach: i. m. 587: „Amikor Szent Ignác a hierarchikus egyházzal beszél, nem a pápák és püspökök, egyházi hivatalviselők és papok világára gondol. Ignác az egyházat a maga egészében szemléli.”

Az egyház dicséretének jelentése

szabad rajta a pápát vagy a püspököket, netán a tanítóhivatalt vagy a papságot értenünk. A szabályok egy komoly felhívást jelentenek az igazi egyházképhez és magához az »egyház« szóhoz való visz-szatérésre, ahogyan azt a maga maradéktalan teljességében értjük. Köszönettel tartozunk Ignácnak, amiért a maga teljességében értett egyház megnevezésére a »hierarchikus« jelzőt használta, amely sokkal több és többfélébb szempontot foglal magában, mintha pusztán az »előljáró-engedelmesség«-re utalt volna.”⁷

Tehát az, hogy mindent dicsérünk az egyházban, nem jelenti azt, hogy hajbókolnánk a hierarchia előtt, vagy szemet hunynánk esetleges erkölcstelen viselkedése felett, vagy nem vennénk tudomást egy olyan klerikális valóságról, amely bántó lehetett akkoriban, és visszatérhet ma is, vagy bármely korban. A dicséretre való buzdítás egyformán mindenkire szól, a hierarchiához, a papsághoz és az összes többi hívőhöz egyaránt. Mert mindnyájunknak egyformán az a feladatunk, hogy felismerjük a Szentlelket másokban is. Vagyis keresnünk kell őt egyre jobban és nagy tisztelettel azokban, akik másképpen látják a dolgokat, mint mi. Talán semmire sincs nagyobb szükség az egyházban manapság és minden korban, mint hallani a püspököktől és a papoktól annak elismerését, hogy a Szentlélek ténylegesen működik a hívőkben is, a hívektől pedig annak elismerését, hogy ugyanazon Lélek nem hagy fel pásztoraik áldó kísérésével... Ha valóban hiszünk a Szentlélekben, ez elkerülhetetlenül magával hozza e kettős elismerés elevenen tartását.

Jesús Corella — a halála után megjelent egyik tanulmányában — igen költőien fogalmazta meg ezt; érdemes hosszabban is idéznünk: „Ne feledjük, hogy nem a piramis képével tudjuk leginkább megragadni az egyházat. Nem vagyunk piramis! Bábel tornya vagy a fáraók sírhelye volt piramis. Az egyház sokkal inkább gömb, mint maga a föld, mint a földön élő emberiség, a mennyei szféra képére, kivált a Szentháromság isteni lényegének képére és hasonlatosságára, ahogyan Ignác kimondhatatlanul megtapasztalta. Dicsérni annyi, mint hálát adni Istennek az egyházban fellelhető sokszínűségért. Pozitívan és tisztelettel fogadni a benne lévő emberek, karizmák, szolgálatok és feladatkörök sokszínűségét. Semmi sem egyszínű, az egyházban semmi sem lehet szürke. Vagyis mindnyájunknak ki kell lépnünk önmagunkból, hogy rátalálhassunk önmagunkra a többiekben, az egyház és az egyházhoz tartozó emberek iránt érzett szeretetben és tiszteletben.”⁸

Minden keresztény számára az egyház „hús a húsból, csont a csontomból”. Ezért nem engedhetjük meg magunknak, hogy kritizálásunkkal kárt okozzunk neki vagy leromboljuk. Az Erasmus-követők magatartásával szemben Ignác arra kéri a lelkigyakorlatozót, hogy sose beszéljen az egyházi hierarchia hibáiról, hamisságairól vagy erkölcstelenségeiről... hacsak nem olyan személyek előtt, „akik orvosolni tudják azokat”.⁹ Közmondásossá vált, hogyan próbálta Szent Ignác a professzusok római házában elterelni a szót, amikor

⁸Jesús Corella: *San Ignacio y la Iglesia*, i. m. 180–181.

⁹Vö. Cándido de Dalmasas: i. m. 59: „Az egyházzal szemben Szent Ignác sosem viselkedik bíróként vagy vádlóként. Nem kritizálja az egyházat fogyaté-kosságaiért. Ha nem tudja elrejteni azokat, akkor inkább hallgat róluk, ahogyan egy gyermek is hallgat szülei gyengeségeiről.”

¹⁰Szent Ignác rendkívül jó kapcsolatot ápolott Cervini bíborossal, aki jámbor és feddhetetlen életű volt.

Az első társak nagy reményeket tápláltak iránta az egyház tényleges reformja érdekében. 1555-ben pápává választották II. Marcell néven, de beiktatása után húsz nappal meghalt. Utóda Giovanni Pietro Carafa lett (IV. Pál néven), akivel korábban Szent Ignác szembeszállt Velencében 1536-ban, amikor visszautasította a bíboros azon kérését, hogy ő és a társai csatlakozzanak az általa alapított teatinusok rendjéhez. Ezért nagy volt a kísértés, hogy a Társaság számára kevésbé kedvezőnek tartsák. Vö. Cándido de Dalmas: i. m. 62–63.

¹¹Santiago Arzubialde: i. m. 818, 32. jegyzet.

Az „ítélet félretétele”

jelenlétében rosszat mondtak IV. Pálról: „Beszéljünk inkább Marcell pápáról!” Vele kapcsolatban ugyanis bőségesen találhattak dicséretre méltó dolgokat a római jezsuiták.¹⁰

Rengeteg mindent lehet dicsérni az egyházban, ha tekintetünket a Szentlélek jelenlétére irányítjuk. Minden másról hallgatni kell, kivéve az előtt, aki orvosolni tudja. Mert ha beszélünk a rosszról, az semmit sem javít a helyzeten, viszont súlyos kárt okoz széles körben, és mindenekelőtt igazságtalanság a Szentlélekkel szemben, aki mindenkiben jelen van.

Dicsérni egyházi „mi”-vel, szemben minden egyéni „én”-nel

Erasmus a dicséretet is kifigurázta ezzel a lapidáris mondatával: „A fehér nem lehet fekete, még akkor sem, ha a római pápa mondja.” E szellemes szentencia agresszivitása nem csökken, csak látszólag enyhül a hozzáfűzött megjegyzéssel: „Persze tudom, hogy sosem tesz ilyet.” Miért mondja, hogy tudja, sosem tesz ilyet? Talán nem a pápa hívta továbbra is feketének azt, ami az ő megítélése szerint fehér?

Válaszában Szent Ignác nagyon ügyesen kiemelte a lényegét, amelyet Erasmus elfelejtett: „Azon az állásponton kell lennünk, hogy amit *én* fehérnek látok, feketének higgyem, ha a hierarchikus egyház úgy dönt.” Itt „nem a természeti vagy erkölcsi nyilvánvalóság tagadásáról van szó — ahogyan helyesen jegyzi meg Santiago Arzubialde, a *Lelki gyakorlatok* egyik szakértője —, hanem arról, hogy ne abszolutizáljuk az isteni valóságot oly módon, ahogyan a tévedésre hajlamos ember felfogja”.¹¹ Beszélhetünk-e Isten dolgairól ugyanazzal a bizonyossággal, amellyel az anyagi vagy akár a társadalmi valóságokról szólunk? Ez utóbbiaknál a valóság az valóság, de az előbbinél, az egyedüli, amit önteltség nélkül állíthatok, hogy „*én* fehérnek látom”. Hogyan tudhatnám, hogy valóban fehér-e? Ki az, aki az egyház élő társadalmi közegén kívülről bárkit is biztosítani tud e kivételes információról?

Az, hogy ennyire eltökélten kiáll az egyházi „mi” mellett az egyéni „én”-nel szemben, úgy tűnhet, szembemegy a kulturális haladással, hiszen már abban a korban is az egyén előnyt élvezett a társadalommal szemben. Ámde nem erről van szó, hanem arról, hogy Szent Ignác tudatosan számol a Szentlélek egyházban való jelenlétének ígéretével. Ez a magyarázata annak, hogy itt megkülönböztetési szabályokat ad, és nem megkérdőjelezhetetlen axiómákat.

A megkülönböztetés sajátja — az *érezni* előnye, a *látszanival* szemben — az, amit e szabályok elején megismétel: „tegyünk félre minden ítéletet, és készséges s elszánt lelkülettel engedelmeskedjünk mindenben Krisztus, ami Urunk igazi jegyesének, aki a mi szent anyánk, a hierarchikus egyház” (Lgy 353). Ezt a mondatot oly sokszor kiforgatták valódi értelméből, mert a szavakat nem ugyanazzal a jelentéssel használták, mint amelyet Szent Ignác adott nekik. Az „ítélet

félretétele” ugyanis nem azt jelenti, hogy valaki nem gondolkodik, hanem azt, hogy megszabadulunk az előzetesen kialakított saját ítéletünktől, amely annyira megerősödött, hogy belénk is rögzült (manapság *előítéletet* mondanánk). Mert e nélkül az előzetes megtisztulás nélkül nem engedünk teret a Szentlélek újdonsága előtt.

Az egész ignáci megkülönböztetési folyamatban a „letenni korábbi ítéleteinket” — „amelyekhez valaki a kellelénél jobban ragaszkodni mutatkozhat”, ahogyan később a Társaság titkára, Juan Alfonso de Polanco mondja¹² — lényegi feltétele a folyamat elkezdésének. A lelkigyakorlatozótól tehát azt kéri Ignác, joggal, hogy merev ítélet nélkül lépjen be a megkülönböztetésbe, legyen kész arra, hogy feladja ítéletét és felcserélje a „készséges és elszánt lelkülettel az egyháznak való engedelmességre”, és azután „készséges lélekkel keressen okokat [az egyház] parancsainak védelmezésére, és semmi módon se támadásukra” (Lgy 361). Ellenkező esetben össze tévesztenénk a megkülönböztetést saját gondolkodásunkkal.

Az általánosító és romboló kritizálással szemben, az egyházi megkülönböztetés végsőkéig való megtartása érdekében Szent Ignác a dicséret magatartását javasolja: dicsérni minden helyet, ahol a Lélek megnyilvánul, még ha megdöbbenőnek és nem szokványosnak tűnne is. Bizony milyen nehéz mindnyájunknak, hogy ne azonosítsuk a Szentlelket saját természetes gondolkodásunkkal! Sosem könnyű felismerni a Lélek egyidejű jelenlétét magunkban és azokban, akik nem úgy gondolkodnak, mint mi. Ezért valószínűleg mindig időszerű Ignác híres tanácsa, mely állandóan jelen van a *Lelkigyakorlatos könyvben*, hogy „kivetkőzzünk önszeretetünkől, önakaratunkból és önérdékünkől”, ha azt akarjuk, hogy a lelki dolgok hasznunkra váljanak.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy azok a szabályok, amelyeket azért fogalmazott meg Ignác, hogy *helyes érzülettel éljünk az egyházban*, a lelkigyakorlat *utolsó* szakaszának a megkülönböztetési szabályai. Vagyis már feltételezi „az első hét megkülönböztetési szabályai” során elsajátított képességet a vigasztalás felismerésére (a hit, remény és szeretet növekedése, belső öröm és a lélek békéje), valamint a második hétre jellemző szabályok ismeretét a szellemek behatódó megkülönböztetésére, a képességet a gonosz cselvetésének felismerésére (okoskodásokkal, megtévesztésekkel és látszattervekkel akar „figyelmet elvonó vagy kevésbé jó” dolgokba vinni). Ezen előzetes gyakorlat nélkül, melynek célja a vigasztalások és a megtévesztések elkülönítése, az egyházra vonatkozó lelki megfontolások nem koherensek.

A dicséret annak eredménye, hogy felfedeztük a Szentlélek tevékeny jelenlétét mindenben, és megláttuk, hogyan működik és tükröződik az egyház konkrét valóságaiban. A dicséret annak gyümölcse, hogy elteltünk hálával Isten iránt, és képesek vagyunk igazán és világosan felismerni az isteni tükröződését minden egyházi dologban. A dicséret következőképpen annak módja is, hogy lehetővé

¹²MHSI [Monumenta Historica Societatis Jesu], MI [Monumenta Ignatiana], EPP [Epistolae] III, 499. Vö. Jesús Corella: *Sentir la Iglesia*, i. m. 114–116.

Az egyházra vonatkozó szabályok helye a lelkigyakorlatban

tesszük a Lélek felismerését, felkészítjük lelkünket a Lélek egyházban való jelenlétének *érzésére és ízelésére*, hiszen az egyház az övé.

Dicsérni a Szentlélek jelenlétét, még az egyházi konfliktusokban is

A valóság, mely sok keresztény egyházi életét ma meghatározza, minden bizonnyal igen messze van azoktól a kérdésektől és körülményektől, amelyeket Szent Ignác példaként említ az egyházban való helyes érzületre vonatkozó szabályaiban. De vajon ezek támpontot nyújthatnak-e az eligazodáshoz azon egyházi konfliktusok között, amelyek a keresztények többségének életét ma jellemzik? Kétségtelenül igen. Ezek a szabályok ugyanis azért nagyszerűek, túl keletkezési körülményeiken, mert rámutatnak a megfelelő eszközre, amellyel bármilyen egyházi nézeteltérést vagy konfliktust jól lehet kezelni. Szent Ignác ugyanis azért ajánlja nekünk, hogy segítse a *készleges lelkületet* az egyházi megkülönböztetésre. Magyarárn, hogy rájövünk a megoldásra a különbözőségben anélkül, hogy a Lélek mindnyájunkban ott égő tüzét kioltanánk, illetve anélkül, hogy letagadnánk — vagy vonakodnánk elismerni — a Lélek jelenlétét másokban.

**Szent Ignác
tanácsainak aktualitása**

Nyilvánvaló és szinte elengedhetetlen e szabályok alkalmazása a szerzetes közösségeken belüli megkülönböztetés széles területén. A közösségi döntések meghozatala feltételezi ugyanazt az alapot, amelyet itt Szent Ignác lefektet: kimutatjuk tiszteletünket a mindnyájunkban ott működő Lélek jelenléte iránt, és közösen keressük az ő működését.

Manapság a helyi egyházon belül is elkerülhetetlenek a konfliktusok és nézeteltérések a különféle intézményes tényezők és csoportok között (plébániák, szerzetes közösségek, apostoli munkát végző mozgalmak, egyházmegyei szervezetek, különféle sajátos lelkipásztori kezdeményezések), s ezeket sajnos — el kell ismerni — nem mindig jól oldjuk meg. Hiszen nyilvánvalóan sem az „így rendelkezem, tehát így lesz”, sem a másik nyílt elutasítása, sem a szűnni nem akaró kritikák, sem az egyikben is, másikban is eluralkodó keserűség, sem a pártokra szakadás nem „jó megoldás”. Sőt, nagyon rossz. Ha csak ilyen eredményt tudnánk elérni, nem hívtott volna minket a Lélek ugyanarra a feladatra.

Szent Ignác tanácsait ezért ma is érdemes megfogadni. Dicsérni — az ő szemében — nem más, mint egyházat alkotni. Dicsérni nem taktikai húzás az egyházi hivatalviselőkkel szemben, hanem egyik következménye a *Lelkigyakorlatos könyvre* jellemző alapelvnek: „Minden jó kereszténynek készebbnek kell lennie arra, hogy felebarátja állítását megmentse, mintsem elítélje.” A dicséret ereje a Lélek munkálkodásába vetett hitben gyökerezik.

Tózsér Endre fordítása

Mit tud a test?

1.

1976-ban született. A PPKE BTK Esztétika Tanszékének oktatója. Legutóbbi írását 2013. 5. számunkban közöltük.

¹Pascal Quignard:
Sur le jadis. Dernier royaume II. Gallimard,
Paris, 2002, 130.

A nyelvvel bizonyos értelemben valóban, mint Pascal Quignard írja,¹ a tiszta jelen lehetetlensége köszönt be az ember életébe: ha a test nem más, mint vágy, amely éltet, űz, hajt, akar, követel, éhes, fázik, izzik, éget és elfárad, akkor a nyelv mint belső vagy külső szó által a lélek ezt már mindig konstatálja, ám ha konstatálja, egyben reflektál is rá, megengedi vagy elutasítja, megismétli, tudatosítja, késlelteti, moderálja, csillapítja vagy felfokozza. A nyelv talán az önmagammal való szimultaneitásnak és így bizonyos fokig a testem elvesztésének a szimbóluma, amennyiben a test csak kivételes esetben fejezheti ki magát közvetlenül, hiszen minden a tudat szűrőjén megy át; a vágy, az éhség, az erő, a fáradtság már sohasem lehet az, ami, mert a vágy, ami én vagyok, a test, ami én vagyok, eleve tárgyiasítva és értelmezve van, függetlenül attól, hogy ezt elnyomásként vagy együttműködésként fogom fel. A kérdés az: viszszaszerezhetem-e a testemet? Képes lehetek-e arra, hogy olykor-olykor megfosszam ettől a folytonosnak és elkerülhetetlennek tűnő értelmezettségtől? Megízlelhetem-e a tudást, amely a test sajátja? Nem az tehát a kérdés, hogy mit tudok a testről, felépítéséről, működési elveiről, és nem is az, hogy mire képes a test, mennyire fáradhatatlan és mennyire elnyűtt, tehetetlen és lusta, hanem az: mit tud a test? Mit tud rólam a saját testem, mit tud a világról, mit Istentől, a szeretetről, a kegyelemről, az igazságról?

Testünk kifejezőereje

Hiszen olykor az az érzésem, hogy a testem rendkívül értékes ismeretekkel bír: a vágy képében például nap mint nap felismeri azt, akit szeretek, máskor bele-beleborzong abba, amit szinte a magam számára is észrevehetetlenül elgondolok, megint máskor megkönnyezi a negatív vagy pozitív értelemben feldolgozhatatlant; hol elfárad attól, ami van, hol akaratom ellenére is tüzel, erősít, feleml, és a legtöbb esetben előbb-utóbb rá kell jönnöm arra, milyen igaza van velem (magával) kapcsolatban. Tud tehát, és van, hogy tanácsalanságunkban, amikor lelki-szellemi értelemben olyan komplex döntési helyzetben vagyunk, amelyben túl sok különböző szempontot kellene érvényesítenünk, mintegy hátradőlünk, elengedjük az egészet, és a testünket „kérdézzük”, felmérjük, miképp reagál, mit sugall, mit szeretne, mit akar; a testünkre bízunk magunkat, amely, jól tudjuk, betegségeinkben vagy szerelmi-erotikus extázisainkban olyan kérdéseinkre is megfelel, amelyeket explicit módon talán fel sem tettünk magunknak. Arcunk vonala, kezünk és lábfejük alakja, hajszálaink íve, bőrünk tapintása és illata nem árul-e el sokkal többet arról, hogy kik vagyunk s hogy mit gondolunk, mint

kimondott és leírt mondataink, elsajátított ismereteink, vállalt meggyőződéseink? A lelkiismeretre szoktunk hivatkozni, amely bizonyos értelemben lehetetlenné teszi számunkra a hazugságot, de nem azért vagyunk-e képtelenek hazudni, mert az igazság és a hazugság bele van írva a testünkbe, a gyomrunkba, a szemünkbe, áthatja ve-séink működését, együtt cirkulál bennünk a vérünkkel és a testnedveinkkel; nem egyfajta „testiismeret”-e tehát az, ami megfoszt minket a hazugság képességétől, és ez a képtelenség nem éppen a testnek az igazságról való, némaságában is egészen lenyűgöző tudásáról tesz-e tanúbizonyságot? Freud cenzúráról beszélt, a tudat cenzúrájáról, amely háttérbe szorítja a test természetes ösztöneit, mintha a testiség kimerülne a szexuális és a vegetatív ösztönökben — pedig vágyaiban, reakcióiban, forróságában vagy nyugalmában a test talán egy olyan mélységes és tiszta tudással bír rólunk, amelyet néha szinte inkább csak összekuszál és megzavar az, amit a szellemi-lelki értelemben vett tudásnak nevezünk. „La parole a été donnée à l’homme pour cacher sa pensée” — idézi Stendhal a *Vörös és fekete*-ben egy portugál jezsuita mondását: „Az ember azért kapta a nyelvet, hogy elrejtse a gondolatait”; de a test talán képes lehet ellentételezni ezt a szavakba bújtatott tudatlanságot: tudhatja és kifejezheti azt, hogy „a szívünk mélyén” mit gondolunk.

2.

Loyolai Szent Ignác

Amikor Loyolai Ignác arra a kérdésre kereste a választ, hogy az általa alapított szerzetesrend megmaradjon-e a vállalt és teljes szegénységben vagy elfogadjon olykor-olykor valamiféle jövedelmet, mindenekelőtt miséket mondott, hogy kifürkéssze Isten akaratát, a szentmise előtti, alatti és utáni tapasztalatairól pedig naplót vezetett, amelyben napról napra leírta saját maga számára benyomásait és élményeit, hogy mintegy grafikonszerűen láthassa maga előtt a választás során megtapasztalt bizonyosságait és bizonytalanságait. Bár Gonçalves da Camara azt jegyezte fel róla, hogy „minden alkalommal és minden órában, amikor meg akarta találni Istent, megtalálta”,² ez csak az életrajzírás idealizáló tendenciáival magyarázható; Ignác akár „misztikusnak” is nevezhető tapasztalatai, mint azt a *Lelki följegyzések* nyilvánvalóvá teszik, egyáltalán nem a talá-lás folytonos biztonságáról, hanem épp ellenkezőleg, a bizonyos-ságra lelés szüntelen vágyáról és egyúttal a keresés, a bizonytalan-ság már-már kiiktathatatlan voltáról tesznek tanúbizonyságot, Ignác egészen figyelemreméltó lelki naplója legalábbis tele van olyan megjegyzésekkel, mint például: „hiába kerestem, semmi módon nem voltam rá képes”, „amikor a szobában magamba szálltam nem találtam semmi hódolatot vagy tiszteletet, az azt kísérő benső hatást és jó ízt, sőt képtelennek látszottam megtalálására”, „aztán egy idő múlva a kápolnában úgy tűnt nekem, az az Isten akarata, hogy szorgosan próbáljam keresni és megtalálni, s bár nem

²Lásd *A zárándok. Loyolai Szent Ignác visszaemlékezései.* (Ford. Lukács János.) Vigília, Budapest, 2001, 101.

³Vö. Szent Ignác:
„*Lelki följegyzések*”.
In: *Jezsuiták Szent Ignác
nyomdokain.*
(Szerk. Szabó Ferenc
és Bartók Tibor.)
Szent István Társulat,
Budapest, 2006.

⁴Roland Barthes:
Sade, Fourier, Loyola.
(Ford. Ádám Péter és
Romhányi Török Gábor.)
Osiris, Budapest,
2001, 82.

⁵Uo. 88.

találtam, mégis jónak tűnt előttem, hogy keressem, de nem volt hatalmamban meg is lelni”.³ Roland Barthes összességében jól írja le, mi is történik a szövegben, amikor úgy fogalmaz: „Látjuk Ignácot *Lelki naplójában* jelért könyörögni Istenhez, Istent, amint késlekedik ennek megadásával, megint csak Ignácot, amint türelmetlenkedik, majd türelmetlenséggel vádolja magát, és, újrakezdve a bezáruló kört: imádkozik, megharagszik önmagára azért, hogy nem jól imádkozik, majd az imához még hozzátesz egy bocsánatkérő könyörgést, stb.; vagy eldöntendő, hogy véget kell-e vetni a választást sugalló miséknak tervbe veszi... hogy eggyel több misét mond.”⁴

Szó sincs tehát arról, hogy Ignác bármikor, amikor akarta, megtalálta Istent; ezek a figyelemreméltó feljegyzések, amelyeknek a legutolsó ránk maradt oldalai abban merülnek ki, hogy Ignác napról napra feljegyzi, könnyezett-e aznap vagy sem, és ha igen, akkor mikor, melyik órában, mennyit, éppen arról a nehézségről számolnak be, és Ignác tisztánlátása egészen megdöbbentő ebben a tekintetben, hogy milyen nehéz tudni valamit, egészen pontosan tudni azt, hogy a Szentlélek, akivel látomásaim, könnyeim, gondolataim és akarataim révén párbeszédet folytatok, mit akar velem és bennem. Amit Roland Barthes mond ennek kapcsán, hogy tudniillik „egyetlen kiút van csupán a dialógusból, amelyben az istenség beszél (mert számosság az indítványok), de nem jelöl: magának a jelnek a felfüggesztését tenni meg a végső jelnek”,⁵ az nyilvánvalóan túlzás, tagadhatatlan azonban, hogy itt egy olyan felsőbb, szent bizonytalanságról, az isteni akarattal szembeni bizonytalanságról van szó, amely végső soron nemcsak felemelő, de egyúttal letaglózó is. Hogyan lehetnék bizonyos abban, hogy a Lélek arra méltat, hogy közvetlen üzenetekben és látomásokban jelenítse meg nekem akaratát; de hogyan tudnám ignorálni ezeket az egészen valóságos látomásokat és üzeneteket, amelyek, ha nem akarnék tudomást venni róluk, testemben borulnak virágba, könnyként, keserűségként, vigaszként, vigasztalanságként, hordozom magamon magamban, mint valami sebet és stigmát, mindazt, amit tudok; ám ha nem ignorálok őket, akkor mégis miképp lehetséges a saját nyelvemre lefordítani az isteni akaratnak a legszemélyesebb kérdésemre adott, olykor egészen kifürkészhetetlennek tűnő, rejtélyes és ellentmondásos válaszait, amelyekkel megérint, feltűzel, elkésérít vagy extázisba hoz?

3.

⁶Lásd Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatos könyve.* (Ford. Bálint József et al.) Szent István Társulat, Budapest, 1986.

Ignác antropológiája, mint azt a *Lelkigyakorlatos könyv*⁶ világossá teszi, annyiban tekinthető sajáttságosnak, amennyiben a kiszámíthatatlanságot egyrészt az emberi kiiktathatatlan részének tartja, másrészt kizárja és megtiltja, harmadrészt pedig kifejezetten előírja. Kiiktathatatlan részének tartja, hiszen tudja, hogy az ember folyton-folyvást ki van téve a rossz szellemek befolyásának: „Abból a föltevésből indulok ki, hogy háromféle gondolat van bennem: a

saját magamé, amely teljesen az én szabadságomból és akaratomból származik, és két másik, amely kívülről jön, egyik a jó szellemtől, a másik a rossztól” (Lgy 32). Ez tehát a kiindulópont, és a négyhetes lelkigyakorlatnak — elvileg — az a célkitűzése, hogy az ember „rendet teremtsen” önmagában annak érdekében, hogy dönthessen életéről. De lehetséges-e egyáltalán ez a végleges, visszavonhatatlan (vö. Lgy 172) döntés? Az alapvető és szinte megoldhatatlan nehézségre és egyben adottságra, hogy az ember folyton ördögi és isteni kísértések rabja, illetve hogy — ebből következően — az emberi tudatban nem egy, hanem egyszerre és folyamatosan három gondolat is meghatározó, Ignác úgy reagál, hogy megkísérli egységesíteni az emberi akaratot és tudatot, hol azáltal, hogy felszólít az érzékek bezárására és leigázására, hol azáltal, hogy egy már-már rideg tudatosságot és önjelölést ír elő az embernek, amelyet valósággal be kell gyakorolnia. Így például még ébredés, sőt öltözködés idejére is ilyenféle tudatosító gyakorlatokat ír elő (Lgy 74), a már-már teljes koncentráció gyakorlatait, amelyek mindvégig meghatározzák a *Lelkigyakorlatos könyv* tartalmát és felépítését. Ignác nem áttal a testről mint a lélek börtönéről beszélni (Lgy 47), ahogy azt is világossá teszi, hogy a testnek mint alsóbbrendű résznek alá kell rendelnie magát a felsőbbrendű értelemnek (Lgy 87). A testi-érzéki valóság kiiktatása ezen a ponton a figyelem természetes szétszóródásának ellentételezését szolgálja, vagyis Ignác mintegy megpróbálja megtiltani vagy kizárni a testi létezésből fakadó emberi bizonytalanságot; és Ignácnak láthatóan ez a testi valóságból származó bizonytalanság okozza a legkisebb fejtörést, ez az, aminek a legkevesebb időt szentel írásában.

Tudatos tudatlanság

Ugyanakkor Ignác tud arról is, hogy a koncentráció egy pontján túl, amelyet sűrűsödési pontnak is nevezhetünk, a tudatnak nemcsak hogy szüksége van az elengedésre, hanem ez az elengedés — a megfelelő szintű összpontosítás után — tulajdonképpen elengedhetetlen, éppen a tudatosság és a lét további kiterjesztése és gazdagodása — és egyáltalán a választás — érdekében. Az igazi határvonal ugyanis, amely döntő az ember döntése szempontjából, Ignácnál nem az érzéki és a szellemi közötti sáv (ebben az esetben elegendő volna a test háttérbe szorítása és leigázása), hanem az az alig kiismerhető sáv, amely a lélek és a Lélek, a szellemi és az isteni között, vagyis bizonyos tekintetben a negatív és pozitív értelmű kiismerhetetlenség között húzódik. A tudat számára kiismerhetetlen saját maga és a Lélek igazi akarata; a tudatos tudatlanság egyszerre dekoncentráló és koncentráló technikai arra készít fel, hogy részt tudjon venni a magasabb szintű, az isteni kegyelemből fakadó kiismerhetetlenségben, vagyis át tudja lépni azt a határt, amely aközött a kiismerhetetlenség között húzódik, amellyel akkor kénytelen szembesülni, amikor ki akarja fürkészni saját akarataát, és a között a kiismerhetetlenség között, amelyben akkor merül el, amikor találkozik azzal az akarattal, az istenivel, amely bizonyosságot vagy

éppen bizonytalanságot támaszt a szívében, ha képes elengedni saját bizonyosságait és bizonytalanságait.

Ignác a Teremtő és a teremtmény „közvetlen kapcsolatáról” beszél, amelyben „maga az Úr közli magát a szolgálatra kész lélekkel” (Lgy 15), és ennek messzemenő következményei vannak, hiszen világgossá válik a lelkigyakorlatok nem pszichikai, nem is pusztán a modern értelemben vett spirituális, hanem pneumatológiai dimenziója, vagyis hogy a lelkigyakorlatban, az *exercitium spiritualéban* a Spiritus Sanctus, a Szentlélek működik, és intézi „jóságos tetszése szerint teremtménye sorsát”; a kérdés csak az, hogy ha tudok is magamban erről az isteni akaratról és bizonyos gyakorlatok segítségével el is juttatom magam addig a sávig, ahol a Lélekkel való találkozás lehetővé lesz, miképpen fürkészhetem ki e találkozás valódi tartalmát? Hogyan fordíthatom le a magam nyelvére, ha gondolataim folyamatosan ki vannak téve a rossz szellemek befolyásának?

4.

A szellemek megkülönböztetése

Ignác nagy hangsúlyt fektet a szellemek megkülönböztetésére mint gyakorlatra, amely révén elvileg elkülöníthetem, hogy jó vagy rossz szellem sugalmazását hallom-e magamban, ám ez a megkülönböztetés nem lehet egy absztrakt tudás gyümölcse, nem utolsósorban azért nem, mert ugyanaz a jelenség két vagy több, egymással homlokegyenest ellentétes értelmet is hordozhat. Így például az erényes embert az ördög nemcsak úgy kísérheti meg, hogy bűnös cselekedetekre csábítja, hanem úgy is, hogy Isten álarcát magára véve arra buzdítja, hogy legyen még erényesebb.⁷ Ugyanígy az a tény, hogy a lelket ez vagy az a sugallat elszoromítja vagy elkeseríti, nem jelzi az adott sugallat isteni vagy ördögi voltát, a jó és a rossz szellemnek is eszköze ugyanis, hogy „a lelket mardossa, szomorúvá teszi” (vö. Lgy 314). Ha viszont a jó vagy a jobb (a kibővítés) éppúgy lehet csapda, mint a rossz vagy a rosszabb (a megrövidítés), ha a szomorúság pont úgy lehet isteni, mint ördögi sugallat, akkor a tudatnak, bár nyilván észleli a különbséget, pusztán önmagában esélye sincs arra, hogy felismerje a sugallatok mögötti igazi szándékot és origót. Ezért mondja Ignác már a *Lelkigyakorlatos könyv* első megjegyzéseinek egyikében: „Mert nem a sok tudással (*saber*) lakik jól és elégül ki a lélek, hanem ha a dolgokat bensőleg érzékeli és ízleli (*sentir y gustar de las cosas internamente*)” (Lgy 2). Végső soron sem a hit, sem az ész általános maximái nem képesek arra, hogy kifürkésszék a Lélek akaratát: nagyon is elképzelhető, hogy a saját racionálisnak és akartnak hitt és tudott döntésem tartalmilag egyáltalán nem egyezik meg Isten akaratával, sőt: előfordulhat, hogy az isteni akaratnak semmi olyan „mondanivalója” nincs, amely az értelmemhez szólna, és amely egy elgondolható döntéshelyzetben megismerhető volna; ám az is elképzelhető, hogy ebben a személyre szabott isteni találkozásban vagy érintésben, amely bizonyos értelemben a lelkigyakorlat

⁷Vö. Loyolai Szent Ignác: *Levelek*. (Ford. Koronkai Zoltán.) JTMR – EFO, Budapest, 2004, 62–63.

maga, olyan érzéki és érzelmi hatások és megmozdulások érnek, amelyek döntő módon jelzik akaratom helyes irányát, anélkül, hogy ezt az irányt egyértelműen tudatosítanám, tudatosíthatnám vagy tudatosítani akarnám magamban bizonyos előre meghatározott racionális szabályok és eljárások szerint.

Ez az, amit „consolacion a la ánima sin causá”-nak, vagyis előzetes ok nélküli vigasznak mond: „Mert a Teremtőnek az a sajátossága, hogy belépjén, kijöjjen, mozdulást hozzon a lélekbe, teljesen az ő isteni fönségének szeretetére vonva őt. Azt mondom: ok nélkül, vagyis minden előzetes megérzése vagy megismerése nélkül valami olyan dolognak, ami által ez a vigasz a lélekbe jöhetne saját értelmi vagy akarati tevékenysége következtében” (Lgy 330). „Trayéndola toda en amor de la su divina maiestad”: ez a „consolacion a la ánima sin causá” pozitív oldala, vagyis az egész személy belebocsátkozása az isteni fönségességbe, ami egy olyan „mozdulás”, egy olyan tapasztalat, amely, mint Rahner írja, „tárgy nélküli, de nem tartalmatlan”.⁸ Ez nem szabálykövetés, nem a tradícióból ismert, „kéznél levő” filozófiai vagy jámbor-kegyes szabályok alkalmazása; az embernek itt közvetlenül Istennel van dolga, és Istennel visszavonhatatlanul egyszeri, megismételhetetlenül egyedi és szabály-talan módon áll szemben, ha képes rá: végérvényesen.

⁸Karl Rahner: *Die Logik der existentiellen Erkenntnis bei Ignatius von Loyola*. In: *Das Dynamische in der Kirche*. Freiburg im Breisgau, Herder, 1958, 117.

Kontempláció és célzatosság

⁹Bartók Tibor: „Aki kincseiből újat és régít hoz elő”. *A Szent Ignác-i lelki gyakorlatok az egyház lelkiismereti hagyományában*. Távlatok, 2006/1. 34–35.

Mint Bartók Tibor rámutatott,⁹ a *Lelki gyakorlatos könyv* egyik nagy talánya az, hogy miként lehetséges egyszerre, egyazon pillanatban előírni a hívő számára a kontemplációt és a célzatosságot, az isteni akarat szemlélését és a döntés aktusát, a kettő ugyanis látszólag ellentmond egymásnak; e mellett azonban egy másik, talán ennél is nagyobb talány éppen az, hogy Ignác-nál a kontempláció és a testi-érzéki tapasztalat is elválaszthatatlanul összefonódik. Nem mintha a test volna az, ami szemléli az Istent, ám az isteni akarat, amelyet a kontempláció révén tudunk vagy próbálunk szóra bírni, elsősorban nem absztrakt, elméleti dilemmákban, hanem személyre szabott, testi-érzéki-érzelmi hatásokban ad jelt önmagáról; a test nem emelkedik fel Istenhez, csak a szellem és a lélek, de a Lélek alászáll és nyomot hagy a testen: a testen, az érzékeken, az érzelmeken hagy nyomot, hogy tudassa akaratát — a Lélek szava mindig több és mindig más, mint tudat, ész, szellem —; látomásokat és megvilágosodásokat bocsát rá, könnyhullatást és derűs erőt okoz, vigaszt és vigasztalanságot ültet el benne, a tudat pedig, mintegy saját magát tudatosan megke- rülve, elengedi magát ezekben az érzelmi és érzéki „megmozdulásokban”, éppen azért, hogy kiteljesítse bennük és általuk önmagát. A lehető legszellemibb mozgás, amely a testi valóságtól egészen el-emelkedik, hogy kifürkéssze a Lélek akaratát, így lesz egyúttal a lehető legérzékibb; a tudat mint centrum, amely tisztában van saját absztrakt voltával, tudatosan arra tör, hogy a lehető legkonkrétabb valóságokban leljen választ kérdésére: a Lélekben és a testben.

A *Lelki gyakorlatos könyv*ben egy olyan tudat kálváriáját olvassuk, akinek a tudatossága odáig megy, hogy a saját tudatosságának fo-

lyamatos tágitásában éli ki önmagát, és a vigasz és vigasztalanság érzésében, az érzékek alkalmazásában vagy a képzeletgyakorlatokban mintegy kikérdezi saját magát, tudatosan felmérve azt is, hogy mit tud mindenről az, ami a hagyományos tanítás és felfogás szerint nem ő maga, sőt ellentétes vele: a test; meggyőződése ugyanis, hogy bár a testi vágyakban égő test — csakúgy, mint a saját akarataira és tudásaira támaszkodni akaró lélek és szellem — alkalmatlan bármiféle tudás közvetítésére, az érzékek és a képzelet tágitó gyakorlataiban a tudat képes lehet tudatosan aláásni saját hatalmát, és így felkészülhet a Lélekkel való találkozáshoz szükséges ellágyulásra, a vigasz és a vigasztalanság tapasztalatában pedig képes lehet kitenni magát az isteni érintésének. A Lélek akarata kiismerhetetlen a racionális tudat számára, de nagyon is láthatóvá válik, ha figyelemmel követjük azokat a nyomvonalakat, rezdüléseket, megremegéseket, amelyekkel a testünk, a gyomrunk, a torunk, a szívünk, a bőrünk, a lélegzésünk válaszol bizonyos megfogalmazott, kifejtett vagy elgondolt akaratokra és tudásokra, még akkor is, ha ez a személyes érintettség nem vagy nem könnyen tárgyasítható egy egyértelmű döntés vagy választás képében, főleg azért, mert ezek a „megmozdulások” éppoly váratlanok, megjósolhatatlanok, változók és kiszámíthatatlanok, mint a Lélek maga. Ez a magasabb rendű kiszámíthatatlanság, amely kifejezett és hangsúlyozott célja az ignáci lelkiségnek, és amelybe Ignác irányításával a lelkigyakorlatozó gondolkodás nélkül és szabadon belebocsátkozik, abban az egyszerre megrendítő és megnyugtató tudatban fejezhető ki, amelyet az Evangéliumban olvasunk: „A szél ott fúj, ahol akar, hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön és hova megy. Így van vele mindenki, aki a Lélekből született” (Jn 3,8).

5.

Hit- és szabadságtapasztalat

Határtalan szabadság árad Ignác írásaiból, amellyel a szubjektumot bátran rábízta, önnön lelke mélyén, a világ és az emberek nyelveitől, képeitől, meggyőződéseitől, szokásaitól és dogmáitól függetlenül, saját érzékeire, képeire, látomásaira, és ezek által — hite szerint — végső soron a Lélekre; végtelen tágasság és ugyanakkor végtelen precizitás. Ennek egyik legjobb példája az a levél, amelyben Ignác azt vizsgálja meg, helyes-e, ha rendtársát, Borja Ferencet bíborossá nevezi ki a pápa, és amelyben odáig megy, hogy a saját nézetével homlokegyenest ellentétes vélekedést is végső soron elfogadhatónak tartja, amennyiben ez Isten akarata, „mivel lehetséges, hogy ugyanazon isteni Lélek engem bizonyos okból erre, másokat bizonyos okból az ellenkezőjére mozgat”.¹⁰ Lehetségesnek tartja tehát, hogy a nyilvánvaló ellentmondás egyáltalán ne legyen ellentmondás, illetve hogy amit lelke mélyén kifürkészett, az esetleg mégse legyen most vagy a jövőben a Lélek igazi akarata. A kiszámíthatatlanság és szabadság azonban jól láthatóan nem döntésképtelenséget

¹⁰Levelek, i. m. 176.

jelent, hanem hallatlanul szabad figyelmet és ráhagyatkozást, amely minden pillanatban kész arra, hogy kövesse a Lélek esetleg újabb és újabb akaratát, és mindenekelőtt hisz a Lélek akaratában.

A *Lelki följegyzések*ben is jól látszik ez a hallatlan hit- és szabadságtapasztalat: saját látomásainak és könnyeinek — meglepő, ugyanakkor teljesen érthető módon, hiszen a Lélek sugallta könnyekként és látomásokként értelmezi őket — láthatóan sokkal jobban hisz, mint a megtanulható tanításoknak (kivéve abban a március 29-től április 4-ig tartó időszakban, amikor még a könnyek adományát is megkérdőjelezi¹¹); így fordulhat elő, hogy előbb kijelenti, hogy „mikor misézni mentem, előtte nem hiányoztak a könnyek, alatta sok és igen nyugodt könnyhullatás, nagyon sok megvilágosítással a legfölségesebb Szentháromságról; ezek olyan fénnel töltötték el értelmemet, hogy úgy véltem, tanulmányok révén nem juthattam volna ekkora tudásra; aztán pedig jobban belemerülve, úgy tűnt, ebben az észrevevésben vagy látásban többet megérték, mintha egész életemben tanultam volna”,¹² majd pedig, mintegy ennek megfelelően, teljes nyugalommal ad többször is hitelt egy meglehetősen gyanús látomásnak, amelyben az Atya egy gömb alakú lényegből látszik eredni,¹³ és amelyet a szöveg magyar kiadója kénytelen teológiai eltévelyedésnek mondani: „Szent Ignác e szavai teológiailag tévesek. Az Atya nem ered az isteni lényegből!”¹⁴ A *gustar*, vagyis a megízlelés, a megézés, a meglátás itt valóban több, mint a *saber*, vagyis a tudás, az ismeret, a dogma: Ignácnál a test reakciói, az érzéki látomások, látogatások, megmozdulások és könnyek sokkal többet nyomnak a latba, éppen a személyes érintettség nyomán, mint mindaz, amit tanulmányai vagy „vallásossága” révén tud vagy tudnia kellene, és sokkal inkább bízik e reakciókban és hagyatkozik rájuk, mint vallásos meggyőződéseire és tanult ismereteire. „Annyit kaptam, és olyan bensőségeket, hogy sem emlékezetemet, sem értelmemet nem találom képesnek kifejezésére és megmagyarázására.”¹⁵

¹²Uo. 39.

¹³Uo. 53.

¹⁴Uo.

¹⁵Uo. 66.

A könnyek adománya

Ennek köszönhető nemcsak ennek az első pillantásra kissé eretneknek ható látomásnak az elfogadása vagy az e látomásba való feltétlenül beleegyezés, hanem az is, hogy a *Lelki följegyzések*ben a dilemmák és kérdések leírása egy idő után maradéktalanul átadja a helyét egy olyan, hónapokon át nagy odafigyeléssel vezetett naplónak, amelynek egyetlen célja az, hogy napról napra feljegyezze a könnyek adományát: „Húsvétvasárnap (április 13.). Mise alatt sok könny, és utána is. Hétfő (április 14.). Sok belső és külső hév, amely természetfelettinek tűnt, s könnyek nem (voltak). Kedd (április 15.). Jelentős vigasz vagy vigasztalanság és könnyek nélkül. Szerda (április 16.). Mise alatt sok könny, utána is. Csütörtök (április 17.). Mise előtt és utána könnyek, alatta sok. Péntek (április 18.). Mise alatt könnyek.” — és így tovább: „Hétfő (április 28.). Könnyek mise alatt és előtte. Kedd (április 29.). Könnyekkel. Szerda (április 30.). Könnyekkel. Csütörtök (május 1.). Könnyekkel. Péntek. (május 2.) Nélkülük.” —

¹⁶Uo. 69.

¹⁷„Amikor a hosszabb ideig tartó és szent titkokat közlő beszélgetés után a főnséges jelenés eltűnt, Szent Ferenc lelkében az isteni szeretet végtelen izzását, testében pedig Krisztus szenvedésének csodálatos nyomaint hagyta. Kezein és lábain azonnal föltűntek a szögek másai azon a módon, ahogy a szeráf alakjában megjelent keresztre feszített Krisztus testén látta. Úgy látszott, hogy kezei és lábai át voltak szögezve: a szögek feje tenyerein és lábfejein dudorodott, hegyük pedig kézfejein és talpajain nyúlt ki a húsból, visszahajlítva oly módon, hogy a görbületekbe, mint valami gyűrűbe az ember könnyen bedughatta volna az ujját. A szögek feje kerek és fekete volt.

Jobb mellén egy lándzsaverete, be nem forradt, piros és véres seb jelent meg, amelyből utóbb gyakran vér szivárgott, s csuháját és alsóruháját összevérezte.”
Assisi Szent Ferenc
Virágoskertje. Agapé,
Szeged, 1999, 167–168.

¹⁸Vö. Pascal Quignard:
Sordídissimes. Dernier royaume V. Grasset,
Paris, 2005, 199–200.

egészen odáig, amíg a magyar kiadó nem jelzi: „Mivel a Napló ettől (1544. május 12.) kezdve végig, 1545. február 27-ig kis kivétellel csupán a könnyek adományát rögzíti a napi szentmise kapcsán, a hátralevő részt nem közöljük itt. A kutatók megtalálják az eredeti forrásban, vagy akár a francia kiadásban.”¹⁶

Jogos és érthető döntés e részek kihagyása; nem biztos azonban, hogy nem ez a hosszú és első pillantásra valóban túlzónak és értelmetlennek látszó lista fejezi-e ki a legjobban az ignáci lelkeség szívét és centrumát, amely hű tükre annak a belátásnak és meggyőződésnek, hogy a Lélek hozzám intézett szavát a saját testem reakcióiban vagyok képes igazán meghallani, hogy a test, az én testem tud valamit, amit az értelem és az emlékezet szeretne tudni, de amihez végső soron nincs hozzáférése. Eleinte még az értelem keretezi a könnyekről szóló leírásokat, Ignácnak azonban rá kell döbennie arra, hogy ez a folyamatos értelmezés vagy kommentár nemcsak értelmetlen, de valahogy fölösleges és káros is; a *Lelki följegyzések* arról a folyamatról ad képet, amely során az író előbb felfüggeszti, majd lassanként teljesen megszünteti az értelemhez és az értelmezéshez való visszacsatolást, hogy onnantól fogva már csak a lényegét, pontosabban a lényeghez, vagyis az isteni akarathoz leginkább elvezető jel hiányát vagy meglétét rögzíthesse, a könnyek adományát. Ignác a testet beszélgeti, a testre ügyel; beszédet lát a könnyekben, és odaadóbb figyelemmel olvassa a könnyeknek ezt a könyvét, mint a szent könyveket, olyan tudást sejt ugyanis benne, amely minden más tudást felülír, kiegészít, zárójelbe tesz, meghalad. Valahogy úgy, ahogy Pál írja, maga is tanúbizonyságot téve a testben rejlő mélységes és titokzatos tudásról: „Nem tudjátok, hogy testetek a bennetek lakó Szentlélek temploma, akit Istentől kaptatok? Nem tudjátok, hogy nem vagytok a magatokéi? Nagy volt a váltásádjatok! Dicsőítsétek meg tehát Istent testetekben!” (1Kor 6,19–20).

6.

Milyen jeleket hagy a boldogság, a kiválasztottság — vagy akár a boldogtalanság, az elhagyatottság — az emberi testen? A keresztény misztikusok Krisztus sebeit vélték felfedezni a testükön;¹⁷ de talán a szerelmi boldogság és boldogtalanság is olyan, mint egy seb vagy egy stigma, amellyel egész életére megjelöli magát a szerelmes, amellyel egész életükre megjelölik egymást a szerelmesek, és nem csak lelki értelemben. A stigmákban, a könnyekben és a szerelmi-erotikus együttlétre következő boldog szomorúságban, zihálásban, jajongásban, felkiáltásban Quignard mindenesetre egy olyan fájdalom tudást sejt, amely arról tesz tanúbizonyságot, hogy valami beteljesedik, véget ér, búcsút int, megboldogul; a szemek és a nemi szervek mint szivárgó sebek annyiban hasonlítanak egymásra, hogy bennük a test kifejezésre juttatja azt a tudását, hogy valami véget ér azáltal, hogy túlcserél, túlárad, túlcserél önmagán.¹⁸

A *Sordidissimes* záró fejezetében, amelyben annak az ostiai hajósnek a történetét meséli el, aki egy láthatatlanná tevő köpönyeg segítségével csinálta meg a szerencsését, Quignard egy szerelmi történet formájában regél erről. Ebből állt ennek a hajósnek az élete: olykor-olykor magára öltötte varázsöltözetét, majd belopózott az emberek házába és elcsente mindazt, amire szüksége volt; így járta a világot, várossról városra, láthatatlanul. Egy tavaszi estén azonban, amikor éppen Ravennában tartózkodott, megpillantott egy gyönyörű lányt, és csillapíthatatlan vágy fogta el a testét: levette tehát magáról a láthatatlanná tevő köpönyeget, csinos ruhát öltött magára és a lopott aranyak segítségével elcsábította őt. „Nyár közepén — folytatja a mesét Quignard — rá kellett jönnie, hogy már nemcsak kívánja, hanem szereti is Abergát. Olyan olthatatlan szerelemmel szerette őt, hogy egyik este, miután a kabátját magára véve kirabolta egy tímár üzletét és hazatért Abergához, még arról is megfélemedezett, hogy újra láthatóvá változtassa át magát, így aztán láthatatlan testtel tette magáévá őt. A gyönyör tetőpontján egy kis fájdalmat érzett férfitagjában; de a lány már a nevét suttogetta a sötétben és várta, hogy őt is gyönyörűséghez juttassa, abban a pillanatban azonban, amikor boldoggá tette őt, szúró fájdalmat érzett az ajkain. Egymás karjaiban aludtak el.”

„A boldogság nyomokat
hagy ebben a világban”

Másnap a hajós lóra ült és vidékre ment, hogy pénzt szerezzen. Lovát az erdőben hagyta, meztelenre vetkőzött, magára vette varázsöltözetét és beosont egy közeli tanyára: a háziak éppen a konyhában ettek, ő pedig, láthatatlansága tudatában, nyugodt szívvel indult el hangtalanul az emeletre vezető lépcsőn, amikor a háta mögött az egyik asszony elkezdett nevetni és ujjal mutogatni rá, mire a férfiak szintén nagy nevetés közben odafutottak hozzá, az asztalhoz ráncigálták és megkötözték. „Amikor végignézett a testén, észrevette, hogy férfitagja legfelső része láthatóvá vált. Egy tükröt tartottak elé: egy vékony csíkban az ajka pereme is elvesztette láthatatlanságát. A háziak ezután finoman lehasították láthatatlan testéről a láthatóvá vált részeket, majd játszadoxni kezdtek azzal, amit nem láthattak, és végül felakasztották: csak ámultak azon a jókora kötélardabon, amely valami ismeretlen oknál fogva gyűrű alakban lógott a levegőben.” A konklúzió, amellyel Quignard lezárja meséjét és könyvét, így hangzik: „Le bonheur laisse des traces dans ce monde.” „A boldogság nyomokat hagy ebben a világban.”¹⁹ Azt is mondhatnánk: megpecsételi a testünket, a lelkünket, látható és láthatatlan lényünket, jelet hagy rajtunk, amelyet aztán — egy titok nyitját — egész életünkben hordozunk, csodálatosan, tehetetlenül, titokzatosan.

¹⁹Uo. 259–264.

A II. Vatikáni zsinat recepciója

a gyulafehérvári egyházmegyében a liturgikus rendelkezések tükrében

NÓDA MÓZES

1959-ben született Oklándon. 1985-ben szentelték pappá. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karának dékánja.

¹Massimo Faggioli: *Vatican II: The Battle for Meaning*. Paulist Press, New York – Mahwah, NJ, 2012.

²Michael Bredeck: *Das Zweite Vatikanum als Konzil des Aggiornamento. Zur hermeneutischen Grundlegung einer theologischen Konzilsinterpretation*. Schönigh, Paderborn, 2007, 17–22.

³Yves Congar – Hans Küng – Daniel O’Hanlon (szerk.): *Konzilsreden*. Benziger, Einsiedeln, 1963, 15.

⁴Giovanni Caprile (szerk.): *Il Concilio Vaticano II (Quarto Periodo 1965)*, V. La Civiltà cattolica, Róma, 1969, 501–505.

A II. Vatikáni zsinat a katolikus egyház történetében egy korszak lezárását és egy új korszak kezdetét jelentette. XXIII. János pápa a zsinat meghirdetésével a katolikus egyházat naprakésszé, korszerűvé akarta tenni. Noha az állítás közhelyesnek látszik, érdemes megfontolni, mivel az utóbbi években nemcsak a zsinat határozatainak és hatásainak kritikája erősödött fel, hanem a zsinat kiértékeléséről szóló irodalomban egyre erőteljesebben jelentkezett a kontinuitás hermeneutikája, amely a zsinat által hozott szemléletváltást megkérdőjelezte.¹ Az *aggiornamento* címszóval kifejezett pápai eszme a zsinat jel-szava lett. A pápa szándéka, amelyet a zsinat felvállalt, magában foglalta a reformot, a megújulást, a tanítás megújítását, a hit továbbadásának modernizálását, egyszóval az egyház küldetésének, feladatának naprakész felvállalását.² Ez az akarat végigkísérte az előkészületi időt és a zsinat munkáját és célkitűzéseit is. VI. Pál pápa szerint, akinek feladatául jutott a zsinat folytatása és befejezése, a zsinat útja és célja maga Jézus Krisztus. „Krisztus a kezdetünk, Krisztus az utunk és vezérünk, Krisztus a mi reményünk és végcélunk.”³ A zsinati záróbeszédében a pápa az egyház jövőendő nagy feladatául a párbeszédet és a szolgálatot jelölte meg.⁴

A zsinat recepciója egy hosszas folyamat, amely bizonyos értelemben ma sem zárult le. A rendelkezések néha több év vagy egyes esetekben egy bő évtized után éreztették hatásukat a helyi egyházakban. Ez különösen érvényes a kelet-európai térség egyházmegyéire, amelyek a zsinat alatt és az azt követő szinte három évtizedben a kommunista rendszerek alatt elszigetelődtek az egyetemes egyháztól.

A jelen tanulmányban a zsinat erdélyi recepcióját vizsgálom, különös tekintettel a liturgikus rendelkezésekre. A bevezetőben röviden felidézem a zsinat újszerűségét és a romániai képviselők részvételét a zsinaton. A tanulmány központi részében a zsinat recepcióját vizsgálom a gyulafehérvári egyházmegyében. Különösen a zsinat liturgikus előírásainak alkalmazását elemzem, annál is inkább, mivel az erdélyi katolikus egyházban leginkább a liturgikus reform éreztette hatását.

A II. Vatikáni zsinat újszerűsége

Az előző zsinatokhoz viszonyítva a II. Vatikáni zsinat néhány figyelemre méltó sajátossággal rendelkezett. Egyik korábbi zsinaton

⁵Klaus Wittstadt: *Am Vorabend des zweiten Vatikanischen Konzils*. In Giuseppe Alberigo – Klaus Wittstadt (szerk.): *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils (1959–1965)*, I. *Die katholische Kirche auf dem Weg in ein neues Zeitalter*. Grünewald – Peeters, Mainz – Leuven, 2000, 457–559 (552).

⁶Hilari Raguer: *Das früheste Gepräge der Versammlung*. In Giuseppe Alberigo – Klaus Wittsadt (szerk.): *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils (1959–1965)*, II. *Das Konzil auf dem Weg zu sich selbst*. Grünewald – Peeters, Mainz – Leuven, 2000, 201–272 (213–218).

⁷Otfried Müller: *Vaticanum secundum*, II. St. Benno, Leipzig, 1965, 126–131.

⁸Bereczki Silvia: *A II. Vatikáni zsinat hatásai az erdélyi katolikus egyház életére* (doktori dolgozat). Kolozsvár, 2007.

⁹Marton József: *A keresztény jelenkor*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008, 180–183.

¹⁰Tempfli Imre: *Sárból és napsugárból*. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora,

sem volt jelen ennyi püspök, és egyetlen zsinat sem volt ennyire nemzetközi.⁵ A Nikaiai zsinaton (325) 300, az I. Vatikáni zsinaton 769 püspök vett részt, a II. Vatikáni zsinatra 2460 püspök kapott meghívót az egész világegyház képviselőiben. A legtöbben, 2400-an a negyedik ülésszakon voltak jelen. A zsinat másik sajátossága, hogy az Egységittkarság meghívására, Augustin Bea bíboros és Jan Willebrands kiterjedt diplomáciai tevékenysége nyomán a keleti és a protestáns egyházak megfigyelőket küldtek a zsinatra.⁶

VI. Pál pápa 1963-ban hivatalosan bejelentette világi auditorok meghívását a zsinatra. A világiak apostolkodásáról szóló dekrétumot előkészítő bizottságba nyolc férfi kapott meghívást, majd Suenens bíboros javaslatára meghívtak nyolc szerzetesnővért és hét világi nőt is. Patrick Keegan, a Nemzetközi Katolikus Munkásmozgalom elnöke, világiként beszédet tarthatott az egyik nyilvános ülésen, ez pedig nem számított mindennapi eseménynek, hiszen utoljára Nagy Konstantin császár szólalt fel 325-ben a Nikaiai egyetemes zsinaton. Beszédet mondhatott a francia Jean Guittou és az olasz Veronese Vittorino, de ők a Trentói zsinat emlékezetére szervezett ünnepeken beszéltek, nem zsinati ülésen.⁷

Romániai részvétel a zsinaton

Itt nem célok a püspökök zsinati tevékenységének részletes ismertetése, csupán a történelmi helyzet sajátosságait szeretném kiemelni, mivel a politikai kontextus érthetővé teszi a zsinat recepciójának alakulását.⁸ A romániai püspökök részvételét vagy éppenséggel távolmaradását a kor ismeretében kell értékelni. Az állami hatóságok ügyeltek arra, hogy kinek engedélyezik a kiutazást Rómába. Elsősorban a rendszer szempontjából megbízható embereket jelölték ki, nem titkolt politikai célok elérését remélve.

A zsinat alatt Romániában a hat katolikus egyházmegyében hivatalosan egy püspök működött: a gyulafehérvári egyházmegye püspöke, Márton Áron. A temesvári, szatmári és nagyváradai egyházmegyéket ordináriusok kormányozták. A két román nyelvű egyházmegyében, Iaşiban és Bukarestben hasonló módon ordináriusok irányították az egyházmegyéket.⁹

Az első ülésszakra Márton Áron gyulafehérvári püspök meghívást kapott, de nem ment el, nem kérte az állami hatóságoktól a kiutazási engedélyt. Börtönből való szabadulása után tíz évig házi őrizetre volt ítélve. 1957. június 6-tól 1967. november 22-ig nem hagyhatta el a püspöki palotát. Az eddigi kutatások alapján úgy látszik, hogy a püspök javaslatokat sem terjesztett be a zsinat előkészítő szakaszában. A harmadik ülésszakra több meghívás érkezett, püspökök hiányában egyházmegyes papok részére. Márton Áron ismét elutasító választ adott, arra hivatkozva, nem használna senkinek az, amit esetleg Rómában elmondana.¹⁰ A püspök csak a házi őrizet feloldását követően utazhatott Rómába. Részt vett a püspöki

1892–1966. METEM,
Budapest, 2002, 885.

szinódus 1969-es rendkívüli gyűlésén, amely a Szentszék és a püspöki konferenciák együttműködését elemezte, majd 1971-ben a szinódus második rendes ülésén, amely a szolgálati papságot és a társadalmi igazságosság kérdését tárgyalta.

A temesvári egyházmegyéből Konrad Kernweiss megbízott ordinárius kapott meghívást a zsinatra, a liturgikus konstitúció előkészítő bizottsága tagjai között szerepel a neve. A rá vonatkozó adatok ellentmondásosak; valószínűbbnek tűnik, hogy nem kapott kiutazási engedélyt és a zsinati munkában nem vett részt.

Kiutazások Rómába

Romániából a harmadik ülészakra ketten utaztak Rómába, Pakocs Károly szatmári kanonok és Francisc Augustin, a bukaresti érsekség *ordinarius substitutus*a. A román kormány magyarországi mintára egy részleges egyezményt szorgalmazott a Szentszékkel. A zsinatra Pakocs Károlyt és Francisc Augustint ezzel a céllal engedték ki. Pakocs Rómában egy kilenc oldalas jelentésben ismertette az egyházmegyék helyzetét. Jelentése nagyon egyoldalú, és a román kormány elvárásait sugallja. Pakocs és Augustin zsinati részvételéről nincsenek adatok. Magánkihallgatáson ugyan fogadta őket a pápa, de jelenlétükkel nem keltettek jó benyomást.¹¹ Az utolsó ülészakra Petru Pleșca Iași-i egyházmegyés pap, illetve Hosszú László nagyváradi esperes kapott kiutazási engedélyt.¹² Hosszú László 1965. október 29-től 1966 januárjáig tartózkodott Rómában. Több alkalommal tárgyalt Augustino Casarolival, és VI. Pál pápával is találkozhatott. Márton Áronról úgy nyilatkozott, mint aki szállka az állam szemében, szolgálata nem hasznos a romániai katolikus egyház számára, ezért helyesebb lenne nyugdíjazni, és más t nevezni ki helyébe.¹³

¹¹Tempfli Imre:
i. m. 880–912.

¹²Bereczki Silvia: i. m. 67.

¹³Archivele Secretariatului
de Stat pentru Culte.
Dosar personal Ladislau
Hosszu. Nota din 22
ianuarie 1966. In Ovidiu
Bozgan: *Cronica unei
eșec previzibil. România
și Sfântul Scaun – în
epoca pontificatului lui
Paul al VI-lea (1963–
1978)*. Curtea Veche,
București, 2004.

A Rómában székelő Vasile Cristea címzetes püspök, a görögkatolikus diaszpóra vezetőjének neve szerepel a keleti egyházakkal foglalkozó előkészítő bizottság tagjai között. Ugyancsak itt szerepel Bejan Ovidiu preláthus, aki a Rota Romanánál dolgozott. A megfigyelők között ott volt az emigrációban élő Andrei Scrima román ortodox teológus, aki Athenagoras konstantinápolyi ökumenikus pátriárka személyes képviselőjeként vett részt a zsinaton.¹⁴

Tehát az erdélyi katolikus egyházmegyék képvisellete és részvétele a zsinaton nem volt számottevő. A legnagyobb, gyulafehérvári egyházmegye semmilyen szinten nem kapcsolód(hat)ott be a zsinat munkálataiba. A többi magyar nyelvű egyházmegye képvisellete jelentéktelen volt, és nem az egyház céljait, hanem a kommunista rendszert szolgálta. Egyedül a temesvári Konrad Kernweiss járulhatott volna hozzá a zsinat munkálataihoz, azonban jelenléte a zsinaton kétséges.

¹⁴Michael Quisinsky –
Peter Walter (szerk.):
*Personenlexikon zum
Zweiten Vatikanischen
Konzil*. Herder, Freiburg –
Basel – Wien, 2012, 249.

Mivel a román kommunista kormány 1948-ban egyoldalúan semmisnek nyilvánította a Szentszékkel kötött konkordátumot, felszámolták a nunciaturát, így a püspök kapcsolattartása Rómával körülmenyessé vált. A magyarországi katolikus egyházhoz fűződő szálak sem segítettek a Rómával való kapcsolattartásban. A Magyarországon bekövetkező zsinati recepció majd csak a zsinat utáni évtizedekben éreztetette hatását Erdélyben.

Más kommunista országok egyházainak részvétele a zsinaton

¹⁵*Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando, Series I (Antepreparatoria)*, vol. II. Libreria Editrice Vaticana, Vatican, 1960, 677, 693.

¹⁶*Acta et documenta* VIII, 747.

¹⁷*Acta et documenta* VIII, 549, 645, 714.

¹⁸*Acta et documenta* VIII, 538, 548.

Ha kitekintünk más, a kommunista tömbhöz tartozó országokra, figyelemre méltó, hogy ezek püspökeiktől érkeztek javaslatok az Előkészítő Bizottsághoz. Jugoszláviából tíz, Lengyelországból negyvenhárom, Lettországból egy javaslatról tudunk. A keleti tömb püspökei a helyi nehézségekre, a kommunizmus, a materializmus veszélyére, a vallásgyakorlat korlátozására hívták fel a figyelmet, de az egyház konkrét gondjaira is keresték a megoldásokat. Számos javaslat éppen a liturgiára vonatkozott. A püspökök kérték a szentségek szertartásának átdolgozását, az anyanyelv használatát a szentmisében, a szentségek és szentelmények szertartásaiban, a krisztushívők bekapcsolódásának elősegítését a szentmise ünneplésébe, a koncebrálás szabályozását, a két szín alatti áldozást. A püspökök kiemelték, hogy a népnyelv bevezetése a hívek tevékeny bekapcsolódását segíti elő. Így érvelt például Wyszyński lengyel bíboros és Czajka czesztchovai püspök.¹⁵ Karol Wojtyła, a későbbi II. János Pál pápa, szintén a népnyelv részleges bevezetése mellett érvelt.¹⁶ Többen Szűz Mária társmegváltói szerepének kihirdetését és erre vonatkozó ünnep bevezetését szorgalmazták,¹⁷ de tudott, hogy a zsinaton e javaslatot elutasították. Azokról a területekről, ahol a katolikusok keleti keresztényekkel éltek együtt (különösen a volt Jugoszláviából), az a sajátos kérés érkezett, hogy húsvét ünneplése egy meghatározott napon történjen.¹⁸

E rövid áttekintésből kitűnik, hogy más kommunista országok egyházaitól eltérően a gyulafehérvári egyházmegye semmilyen módon nem ve(hete)tt részt a zsinaton, sem annak előkészítő szakaszában, sem a tulajdonképpeni munkálatokban. Annál szembe-tűnőbb, hogy a zsinat recepciója, különösen a liturgikus reform bevezetése nem maradt el Erdélyben.

A zsinat recepciója az erdélyi egyházmegyében

A zsinat erdélyi hatásainak értékelésében nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a történelmi ténytet, hogy a zsinat előtti megújulási mozgalmak az erdélyi egyházmegyébe is eljutottak, és e folyamat előkészítette a talajt a zsinati rendelkezések befogadása számára. A biblikus, patrisztikus, egyháztani és liturgikus teológiai megújulási törekvések közül a gyulafehérvári egyházmegyében leginkább a liturgikus mozgalom eszméi éreztették hatásukat. Erről Mailáth Gusztáv és Márton Áron püspökök, valamint Eröss Alfréd, Veress Ernő, Faragó Ferenc teológiai tanárok és Hirschler József kolozsvári plébános írásai tanúskodnak. Az egyháztani változásokról Eröss Alfréd tudósított a *Papi lelkiesség* című folyóiratban ismertetve XII. Piusz pápa *Mystici corporis* kezdetű enciklikáját.¹⁹ Az erdélyi teológiai tanárok írásai mellett fontos kiemelni, hogy a magyarországi liturgikusok — Szunyogh Xavér Ferenc, Korompai József, Kühár Flóris, Radó Polikárp, Halász Piusz, Cséfalvy Nándor — írásai a papság körében ismertek voltak. A magyar nyelvterület számára ők fordították és ismertették Romano Guardini, Pius Parsch és Lambert Beauduin műveit.

¹⁹Nóda Mózes: *Élő liturgia. A II. Vatikáni zsinatot megelőző liturgikus megújulás és hatása az erdélyi egyházmegye liturgikus életére*. Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár, 2012, 156–167.

A liturgikus reform és a papság nevelése

Noha Márton Áron, a gyulafehérvári egyházmegye püspöke nem vett részt a zsinaton, a püspök figyelemmel kísérte a zsinat tevékenységét, és befejeztével folyamatosan ismertette a zsinati dokumentumokat. A zsinat megnyitását megelőzően Márton Áron püspök arra kérte papjait, hogy ennek jelentőségéről tájékoztassák híveiket, és elrendelte, hogy „október hónap folyamán a lelkipásztorok híveikkel együtt ajánlják fel a Rózsafüzér-ájtatosságot erre a szándékra, s ezen kívül, az egész zsinat egész tartama alatt imádkozzanak”.²⁰ Az egyetemes zsinat megnyitásának napján, 1962. október 11-én, csütörtökön éjfélkor „minden plébániatemplomban egy szentmisét mondjanak a XXI. egyetemes zsinat megnyitása alkalmából”.²¹ A legtöbb helyen ezt az állami hatóságok nem engedélyezték. Gyulafehérváron szentmisét végeztek. A plébánia templomokban éjfélkor meghúzták a harangokat, de a szentmise a legtöbb helyen elmaradt.

²⁰GYÉL 1171/1962.

²¹GYÉL 1225/1962.

A zsinat befejezésekor Márton püspök ismét rendelkezett. Azt szorgalmazta, hogy „december 8-án, Szeplőtelen fogantatás ünnepén az ünnepélyes szentmisében a prédikáció szóljon röviden a zsinat munkájáról és jelentőségéről”.²² A zsinat befejezésének napján a gyulafehérvári püspöki székesegyházban mondott prédikációban felelevenítette a zsinat célját: az egyház azt kereste, „hogyan teljesítheti a Krisztustól kapott változatlan megbízást ebben a nagy változásokon átmenő világban”. A püspök méltatta a zsinat eredményeit: „az egyház meg akar újulni, olyan értelemben, hogy minél jobban megértse és megközelítse a világot”.²³ Szembetűnő, hogy e gondolatok éppen a zsinat által szorgalmazott *aggiornamento* eszméjét fejezik ki.

²²GYÉL 2185/1965.

²³Marton József (szerk.):
Márton Áron írásai és beszédei, II. Gyulafehérvár, 1977, 91–92.

Márton Áron rendelkezései

1964. július 7-én keltezett levelében, a *Sacram Liturgiam* motu proprio rendelkezése alapján Márton Áron indítványozta egy „egyházmegye-közi liturgikus bizottság létesítését”. A gyulafehérvári egyházmegye részéről Tyukodi Mihály liturgika tanárt és Veress Ernőt, a volt spirituálist jelölte a liturgikus bizottságba. A püspök felkérte a szatmári, nagyváradai és temesvári egyházmegyék vezetőit, hogy amennyiben egyetértenek a javaslatlall, közöljék saját jelöltjeik nevét. A bizottság feladata, a püspök szerint, megállapítani a legsürgősebb tennivalókat, figyelemmel kísérni a külföldi liturgikus bizottságok munkáját, összegyűjteni az egyházmegyék sajátos szokásait, hogy ezeket követni lehessen az anyanyelvi Rituálék szerkesztésénél.²⁴ Sajnos az egyházmegye-közi liturgikus bizottság nem jött létre. Az első találkozására Gyulafehérváron került sor, de éjszaka az állam emberei álmukból felkeltették az összegyűlteket és hazaküldték, azon a címen, hogy illegális gyűlést szerveztek.²⁵

²⁴GYÉL 1048/1964.
2255 doboz.

²⁵Tempfli Imre: i. m. 896.

Márton püspök a liturgikus megújulást célzó rendelkezéseket egyházmegyéjében alkalmazta, és a papokat türelemre intve bevezette a reformokat. „A papok számára irányadó nem az, amit hallanak, hanem az, amit saját egyházmegyéjük körlevelében olvasnak. Ha ez nálunk késve történik, legyen türelmük kívánni, mert a körülmények

²⁶GYÉL 110/1964.

indokolják.”²⁶ Az anyanyelv bevezetése a liturgia ünneplésében alkalmanként sietős megoldásokat eredményezett, ezért a püspök ismételten türelemre intette papjait. 1967 decemberében keltezett levelében a felcsíki főesperes a kerületi papság nevében kérte: a szentmise könyörgéseit is lehessen magyarul végezni, a Szunyogh-misszálé könyörgéseit lehessen imádkozni a szentmisében. Szunyogh X. Ferenc és Pius Parsch könyvei közkézen forogtak, így azt kérte, hogy a bevezető gondolatokat ezekből a könyvekből lehessen felolvasni, a hétköznapi szentmiséken is lehessen egy „néhány szót” mondani.²⁷ A püspök azt válaszolta, hogy tudatában van az anyanyelv bevezetése fontosságának, de a fokozatos bevezetés a járható út, a cél pedig az, hogy egységes és jó szövegek kerüljenek használatba. A püspök szerint a liturgiában keletkezett zűrzavarnak első sorban a papság fegyelmezetlensége az oka.²⁸ 1970-ben a kolozsvárbelvárosi plébánia felterjesztésére válaszolva Márton Áron a hatályos előírások betartását kéri. Anyanyelven az engedélyezett részeket szabad végezni, „a szentmise megújított formáit és imáit csak akkor vezetjük be, mikor kezünkben lesz az új misekönyv fordítása”.²⁹

²⁷Antal József főesperes 81/1967 számú levele a papi gyűlésről, GYÉL 81/1967.

²⁸Válasz Antal József levelére, GYÉL 2493/1967.

²⁹Válasz a kolozsvári kérdésekre, GYÉL 3488/1970.

Körlevél az új misekönyvről

1971-ben a püspök örömmel értesítette papjait az új misekönyv megjelenéséről. Az *Executio Constitutionis de Sacra Liturgia IV. Missale Romanum instauratum* körlevelében öt pontban határozta meg az új misekönyv használatának fokozatait. Elsőként szükséges az elméleti és gyakorlati bevezetés és felkészítés. Ennek kapcsán a liturgika tanára beszédsorozatban feldolgozza azt, amit tudni kell a szentmise új rendjéről. Másodsor, tekintettel arra, hogy a misének két fő része van, a *liturgia verbi* és a *liturgia eucharistica*, a bibliikum tanára megkezdte az olvasmányok feldolgozását, és az anyagot tőle lehet igényelni. A prédikáció kötelező volt vasár- és ünnepnapokon, hétköznap pedig ajánlott. Harmadszor, a szembemiséző oltár és az ambó felállítása alapos körültekintést igényel, ezért meg kell találni a legmegfelelőbb megoldásokat. Negyedszer, a szembemiséző oltárok felállításához engedélyt kell kérni, a kéréshez mellékelni kell a szentély alaprajzát, megjelölve az oltár, az ambó és a székek helyét. Végül a nagyobb templomokban be lehet vezetni a mikrofonok használatát, mert ez elősegíti a pap és a hívek közvetlenebb kapcsolatát.³⁰ 1973-ban Márton Áron bekérte a papság módosító javaslatait a misekönyv magyar szövegével kapcsolatosan. Jelezte, hogy a beérkezett javaslatokat egy bizottság fogja feldolgozni, addig tilos minden önkényes változtatás.³¹

³⁰*Executio Constitutionis de Sacra Liturgia IV. Missale Romanum instauratum*, püspöki körlevél. GYÉL 750/1971.

³¹Az új liturgikus kiadványok magyar szövegének korrekciója, GYÉL 1827/1973.

³²Márton József (szerk.): *Márton Áron írásai és beszédei*, II, 85–86.

Márton Áron különösen a diakónus- és papszentelések alkalmával beszélt a zsinat tanításáról. Tette ezt abból a megfontolásból, hogy első sorban a papoknak kell elsajátítaniuk a zsinat szellemét, hogy azt tovább tudják adni szolgálatuk helyén. 1965-ben a szubdiakónus és diakónus szentelés alkalmával a szentmise két fő részéről beszélt, kiemelve az igeliturgia fontosságát és szerepét. A Szentírás az „élet igéje”, ezért ezt kell hirdetni.³² 1972-ben ugyancsak a diakónusszentelés alkalmával a püspök arra figyelmeztetett, hogy „a megújított liturgiában Isten igéjének nagyobb teret kell biztosítani. A krisztushí-

vők körében nő az érdeklődés a Szentírás iránt. A patrisztika újjáéledése és a teológiai oktatás elmélyülése elősegíti a kinyilatkoztatott igazságok világosabb kifejtését.”³³ 1975-ben a szemináriumi lelkigyakorlat után a papság felelősségéről beszélve a püspök megjegyezte, hogy a népnyelvű liturgia személyes alkalmazkodást és alkalmazkodó képességet kíván a paptól. A híveket be kell vonni a liturgiába, és fel kell készíteni a tudatos és tevékeny részvételre, a papnak pedig gondosan fel kell készülnie az igehirdetésre. A papok körében az individuális szolgálatot fel kell váltania a kollegiális szolgálatnak. Az *aggiornamento* szolidaritást jelent a világgal. A pap tanulja meg tisztelni az emberi értékeket, viselje szívén a kor problémáit, legyen szolidáris a nép és az emberiség életbevágó értékeivel.³⁴

³⁴l. m. 159–160.

1965. nagyszombatján a püspök a hívek papi méltóságáról elmélkedett. „A hívek papi méltósága nem felszentelt papság ajándéka vagy engedménye a hívek részére, hanem olyan eredeti jog és kötelezettség, amely a híveket a keresztségnél fogva megilleti.” Ezért az istentisztelet rendjében, papi méltóságuknak megfelelően minél tevékenyebben be kell kapcsolódniuk a szentmiseáldozat bemutatásába.³⁵

³⁵Márton Áron: *Húsvét*. (Márton Áron hagyatéka 6, szerk. Marton József.) Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009, 94.

A papság nevelése

A kommunizmus elnyomása és terhe alatt a püspök elsőrendű fontosságot tulajdonított a papság nevelésének. Kiemelte, hogy Krisztus példája és a politikai helyzet kötelez minden papot az áldozatvállalásra. A *Presbyterorum ordinis* dekrétum magyarázatára több alkalommal visszatért a szentelések alkalmával. A kisebb rendek feladása alkalmával 1967–68 között a szolgálat fontosságát hangsúlyozta, ugyanis a zsinat az egyház küldetéseként és a papság kötelességként a szolgálatot állította előtérbe. „Az egyház lelki megújulása és a hívek megszentelése elsősorban a papságon múlik.” A pap legyen ember az emberek között.³⁶ 1968-ban a papi lelkigyakorlat befejezése alkalmából Márton Áron ismét hangsúlyozta a zsinat tanítását, a megújulási szándékot, miközben a helyi kihívásokat is kiemelte: meggyőződése szerint „meg kell küzdeni az elméleti és gyakorlati materializmus-sal”, és keresni kell az egységet más keresztyén közösségekkel.

³⁶Marton József (szerk.): *Márton Áron írásai és beszédei*, II, 103–105.

A reform első lépcsője a lelki reform, és ezt a papoknak magukon kell elkezdeniük.³⁷ 1971-ben a papszentelési prédikációban újból emlékeztetett a zsinat egyetemes papságról szóló tanítására: a keresztségben a „hívek is részesülnek Krisztus királyi papságából”. A pap magatartása, cselekedetei az emberek szemében jelentősebbek, „az egyházat aszerint ítélik meg, amilyenek a papot látják”.³⁸

³⁷l. m. 110–111.

³⁸l. m. 129.

1972-ben a kisebb rendek feladása alkalmával a papság küldetéséről és feladatairól elmélkedve hangsúlyozta: „Jézus Krisztus az egyetlen közvetítő Isten és az emberek között. A pap nem közvetítő, hanem eszköz az egyetlen közvetítő kezében. Az emberek üdvösségét kell szolgálnia. Krisztus tiszta, igazi arcát kell megmutatni torzítás nélkül, a Krisztust kereső nemzedéknek.”³⁹ 1975-ben a lelkigyakorlat után figyelmeztette a teológusokat, hogy a II. Vatikáni zsinat módosította a papságról alkotott régebbi képet. „A merev, uralkodásra hajlamos és individualista típus helyett, a tájékozottabb és a

³⁹l. m. 138–139.

hivatását szolgálatként felfogó pap személyét ajánlja.” A papi hivatal, mondja a püspök, nem a hatalom gyakorlása, hanem szolgálat.⁴⁰

⁴⁰l. m. 159.

1974-ben, a zsinat rendelkezéseit és azok végrehajtását összefoglalva, Márton Áron elrendelte az istentisztelet rendjével kapcsolatos változtatásokat, jelezve, hogy „ezeket híveink mindenütt örömmel fogadják”. A vallásos élet megújítása mindenkinek a tökéletes keresztény életre való törekvését jelenti. A püspök a keresztények egységére is kitért. Az ökumenizmus a zsinat akarata, a nevelésnek és hitoktatásnak, valamint az igehirdetésnek ökumenikus szellemben kell történnie.⁴¹

⁴¹l. m. 155–158.

Márton Áron utóda, Jakab Antal püspök 1986-ben kiadott körlevelében rendelkezett a liturgiával kapcsolatosan. Körlevelét a Liturgikus Bizottság javaslatait figyelembe véve fogalmazta meg.⁴² Kinevezte az Egyházzenei Bizottságot, a kántorok továbbképzése előmozdítására. Az Egyházművészeti Bizottság munkáját elemezve megállapította, hogy sok helyen a liturgikus tér elrendezése még várat magára. Ismételten felhívta a plébánosok és az egyháztanács figyelmét, hogy ott, ahol nem kéri ki az Egyházművészeti Bizottság véleményét, és károkat okoznak a templomok berendezésében, a kártérítés az egyházközség vezetőségét terheli. A körlevélben a püspök engedélyezte az Apostoli hitvallás imádkozását a szentmisében, az Üdvözlégyben pedig a „malasztal teljes” helyett a „kegyelemmel teljes” módosított formát írta elő. Elrendelte, hogy a szentmise kánonját hangosan kell imádkozni, alatta énekelni vagy más imádságokat beiktatni tilos.⁴³

⁴²GYÉL 1021/1986.

⁴³GYÉL 1230/1986.

A szentségek és szentelmények megújított rendje

A szentségek új, a zsinat szellemében átdolgozott és megújított szertartásrendjét fokozatosan vezették be a gyulafehérvári egyházmegyében. Márton püspök az új szertartások tervezetét kiküldte a plébániákra. A papokat a lelkinapok alkalmával, a híveket beszédsorozatokkal készítették fel az új ordó bevezetésére. A keresztelés szertartását 1975-ben ismertette és tette kötelezővé a főpásztor.⁴⁴ A gyulafehérvári egyházmegye a Magyar Országos Liturgikus Tanács fordítását vette át. Az új szertartáskönyv 2007-ben jelent meg nyomtatásban. A román nyelvű szövegeket a Iași-i egyházmegye szertartáskönyvéből, a német nyelvűeket a németországi kiadásból vették át. A házasság új szertartását 1972. október elsejétől tette kötelezővé a püspök.⁴⁵

⁴⁴GYÉL 2800/1975.

⁴⁵GYÉL 1230/1972.

Az Eucharisztia tiszteletével kapcsolatos rendelkezéseket 1972-ben ismertette Márton Áron. A két szín alatti áldozást 1972-ben vezette be felnőtt keresztelés, nászmise, illetve primicia esetében (a változásra katekézissel kellett előkészíteni a híveket).⁴⁶ A lehetőségeket Jakab Antal, Márton püspök utóda, terjesztette ki.

⁴⁶GYÉL 1230/1972.

A bérnálás szentségének új rítusát 1984. január 1-től vezette be Jakab Antal.⁴⁷ Az 1982-es körlevélben a szentségkitételről rendelkezett.⁴⁸ A nagymisék utáni szentségi áldást eltörölte, az elsővasárnapi szentségimádatást egy órában határozta meg. A kézbe áldoztatást a

⁴⁷GYÉL 1290/1983.

⁴⁸GYÉL 3096/1982.

romániai püspökkari konferencia nem engedélyezte (a konferencia latin és görög rítusú püspökökből áll). A napi kétszeri szentáldozás 1987-től engedélyezett.⁴⁹ A bűnbánat szentsége új formáját is beszédsorozatok előzték meg, 1981 virágvasárnapjáig kellett a plébániákon bevezetni.⁵⁰ A betegek szentségének új szertartására szintén beszédsorozatokban készítették fel az egyházmegye híveit. A szentmisében történő ünnepélyes kiszolgáltatótást a Liturgikus Bizottság javasolta, és 1987-ben a papi szenátus elfogadta bevezetését.⁵¹

⁴⁹GYÉL 926/1987.

⁵⁰GYÉL 3096/1981.

⁵¹GYÉL 3107/1981.

Ami az új temetési szertartás bevezetését illeti, 1978-ban rendelte el Márton Áron püspök. Erdélyben már a zsinatot megelőzően is anyanyelven végezték a temetési szertartást, ezért nem vették át a magyarországi szertartáskönyv szövegét. Az új temetési szertartás először litografált változatban jelent meg két füzetben, 2004-ben pedig a szertartáskönyvben, nyomtatott formában is. A bevezetőben Tamás József segédpüspök, a Főegyházmegyei Zenei és Liturgikus Bizottság titkára jelzi, hogy a szertartáskönyv „kézirat gyanánt” van közzétéve, a szentszéki jóváhagyásra várva.⁵² Az Erdélyi Preorátor átdolgozását Tamás József segédpüspök vállalta, és az új kiadás 2003-ban jelent meg.

⁵²Temetési szertartáskönyv. Kolozsvár, 2004, 6.

A liturgikus reform erdélyi recepciójának tárgyalása végén fel kell idézni Jakab Antal püspök 1989-ben lejegyzett sorait. A püspök körlevélben magyar nyelven közölte II. János Pál pápának a *Sacrosanctum concilium* 25 éves évfordulójára kiadott *Vicesimus quintus annus* kezdetű apostoli levelét. A püspök arra kérte papjait, „hogy alaposan tanulmányozzák [a liturgikus konstitúció] alapelveit, jól megfontolják és utasításaihoz a katolicitás jegyében hűségesen alkalmazkodjanak”.⁵³

⁵³GYÉL 1457/1989.

Összegzés

A II. Vatikáni zsinat ötvenedik évfordulója a világegyház és a helyi egyházak életében alkalmas idő az emlékezésre, de különösen a mérlegelésre. Egyházmegyéink vezetőinek zsinati részvételét vagy távolmaradását, a zsinati rendelkezések alkalmazását csak az adott kor politikai viszonyait figyelembe véve lehet értékelni. A romániai, ezen belül az erdélyi hozzájárulás a zsinathoz jelentéktelen. A legnagyobb erdélyi egyházmegye egyáltalán nem volt képviselve a zsinaton, a többi egyházmegye képviselője pedig a kommunista rendszer érdekeit szolgálta. A gyulafehérvári egyházmegye helyzetét tekintve utólag nehéz eldönteni, mi lett volna másként, ha püspöke, Márton Áron részt vett volna a zsinaton. Ugyanakkor szembe kell tenni, hogy noha Márton püspök távol maradt, a zsinat szelleme teljesen átjárta szemléletét, körleveleit, rendelkezéseit. Ma a zsinat bírálói megkérdőjelezzik az *aggiornamento* eszméjét, illetve a liturgikus reform legitimitását. Márton püspök azonban azonosult a zsinat célkitűzésével, megértette, hogy az egyház akkor teljesíti Krisztustól kapott változatlan küldetését, ha felismeri a világban végbement változásokat, képes szólni ehhez a világhoz, ha szolidáris a világgal, és szívén viseli a kor

problémáit. Ma is figyelemre méltók a papság szolgálat jellegét, kollegiális dimenzióját kiemelő beszédei, a mód, ahogy papjait az ember és az emberi értékek tiszteletére szólította fel.

Márton Áron liturgikus beszédei és rendelkezései a zsinat alapvető szándékait tükrözték. A püspök szorgalmazta a hívek bevonását a liturgiába, felkészítését a tudatos és tevékeny részvételre, és megértette, hogy a népnyelv bevezetése a tevékeny bekapcsolódást mozdítja elő. A liturgikus reform bevezetése összekapcsolódott a papság felkészítésével. A püspök felhívta papjai figyelmét a Szentírás jelentőségére, az igehirdetésre való felkészülés szükségére, a hívek fokozatos bevonására a liturgiába.

A zsinati rendelkezések alkalmazása, különösen a liturgikus szövegek bevezetése bizonyos liturgikus és lelki egységet teremtett az erdélyi és a magyar katolikus egyház között, mivel az erdélyi egyházmegyék a magyarországi liturgikus szövegeket vették át. Ugyanakkor a kapcsolat egyoldalú volt, mert az erdélyi katolikus egyház nem vett részt a liturgikus szövegek fordításában, a liturgikus könyvek szerkesztésében. A zsinati rendelkezéseket késéssel alkalmazták Erdélyben. Ez hátrányt jelentett, de annyiban előnyt is, hogy az elsietett döntéseket el lehetett kerülni.

Eredmények és új kihívások

A múltra való ünnepélyes emlékezés önmagában nem ad választ a mai kérdésekre és kihívásokra. Ma egyfajta csendes, hallgatóságos leállás tapasztalható. Ismét a védekező, apologetikus stílus a jellemző. Nagyon sok helyen a plébánia nem a nyitott kapuk egyháza, hanem magánvállalkozásnak, személyes kft-nek tűnik, a párbeszédre való készség pedig csökken. A papok beletemetkeznek az egyszemélyes munkába. A világi krisztushívók bátorítás és elfogadás hiányában megelégednek a szolgáltatásokkal.

Ötven év egy zsinat életében nem hosszú idő, egy egyházközség, egy hívő életében azonban igen. A II. Vatikáni zsinat mássága, újdonsága, az *aggiornamento* is történelemmé válik, a kutatók számára értékes dokumentummá, ha a szellemét nem értjük és éljük. Az eltelt ötven év alatt a politikai és társadalmi változások új helyzetet teremtettek. Ma a hasonló gondok és feladatok mellett az újakkal is szembe kell nézni. Ezért a zsinat szellemiségét, tanítását nem csupán feladat, hanem kötelesség is gyakorlatba ültetni, és az új helyzetekhez alkalmazni. Márton Áron szavaival: „a papnak az emberek üdvösségét kell szolgálnia. Krisztus tiszta, igazi arcát kell megmutatni torzítás nélkül a Krisztust kereső nemzedéknek.”⁵⁴

⁵⁴Marton József (szerk.):
Márton Áron írásai és beszédei, II, 138–139.

A katolikus nagygyűlések

KLESTENITZ TIBOR

Magyarországon a dualizmus korában

1980-ban született Móron. Egyetemi tanulmányait az ELTE történelem és politikaelmélet szakán végezte. Jelenleg az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa.

¹Szögi László:

A katolikus nagygyűlések Magyarországon.

In Bárdos István – Beke Margit (szerk.): *Egyházak a változó világban.* Oktávipress Kft., Esztergom, 1992, 509–512.

²Religio, 1889. július 13., 27.

³Elkeresztelésnek azt nevezték, ha egy vegyes házasságból származó gyermeket nem az 1868.

évi LIII. törvényben meghatározott vallásra keresztelték (eszerint a fiúnak apja, a leánynak anyja vallását kellett követnie, a szülők szándékaira való tekintet nélkül). Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1884-es rendelete előírta, hogy a keresztelés után az

A legelső katolikus nagygyűlést 1848-ban rendezték meg Mainzban a széttagolt Németország híveinek összefogására. Az új rendezvénytípus, amelyet a demokratikus eszmék elterjedése, a hírközlés és a közlekedés forradalma tett lehetővé és szükségessé, idővel Európa számos országában megjelent. A nagygyűlések egyfajta katolikus parlamentként működtek, ahol a résztvevők — klerikusok és világiak egyaránt — megvitathatták a közösséget érintő kérdéseket. A polgári fejlődés Magyarországon sem hagyta érintetlenül a katolicizmust, amely a 19. század folyamán kénytelen volt szembenézni az államegyházi státusz elvesztésével. A vallásos világkép általános megrendülése pedig — Európa nyugati feléhez hasonlóan — a hitélet lanyhulásához, kiüresedéséhez vezetett. Ez a két tényező kiváltotta az öntudatos katolikusok válságreakcióját, amely a hívők közösségének újjászervezését és a katolikus identitás megerősítését célozta: az 1890-es évektől kibontakozott a megújulási mozgalom, a „katolikus reneszánsz”.¹

Ebben a nehéz és sok erőfeszítést kívánó munkában fontos szerepet játszhattak a Németországban már jól bevált nagygyűlések. A Religio című egyházi folyóirat egyik szerzője a nagygyűlésekben egyenesen a gondviselés intézményeit látta, amelyeket „a forradalom szelleme” hívott életre. Azt hangsúlyozta, hogy az egyháznak alkalmazkodnia kell a társadalom változásaihoz, ebben pedig a nagygyűlés fontos eszköz lehet, mert lehetőséget nyújt arra, hogy végre a világi hívők is hallassák a hangjukat. „Az a bizonyos republikánus áramlat, mely a világon létezik, bizonyos megnyugtatóban és kielégítésében részesül, egyúttal pedig kellő korlátok között tartatik az ily egyetemes katolikus gyűlések által” — vélekedett.²

A nagygyűlések hazai megjelenésének fő oka egyértelműen az egyházpolitikai küzdelem kirobbanása volt. A papság az 1890 februárjában kiadott elkeresztelési rendelet³ értelmében köteles lett volna kiadni az általa megkeresztelt, de jogilag nem katolikusnak számító gyermekek anyakönyvi kivonatát a protestáns lelkészeknek. A plébánosok azonban tömegesen tagadták meg az engedelmességet, vállalva az ezzel járó büntetést. Magatartásuk egyes településeken nagy hatással volt a hívekre, akik nyilvános tiltakozásokat szerveztek, a kormány reformtervei ellen tüntettek.

Az első országos nagygyűlésre azonban még sokat kellett várni, ami- ben elsősorban a konzervatív papság ellenkezése játszotta a főszerepet. Az eseményt végül 1894. január 16-án rendezték meg a zsúfolá-

anyakönyvi bejegyzést küldjék át a törvényben meghatározott felekezeti elkövetésének. Csáky Albin 1890-es rendelete büntetési tételeket is meghatározott a szabályozás megsértőivel szemben.

⁴Esterházy Miklós Móric – Zichy Nándor: *A katolikus nagygyűlés Budapesten 1894. január 16-ikán.* Athenaeum, Budapest, 1894, 12–76.

⁵Gabriel Adriányi: *Fünfundzwanzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte, 1895–1945.* Hase & Koehler Verlag, Mainz, 1974, 42.

⁶Alkotmány, 1900. július 12., 2.

⁷Egyetértés, 1900. július 24., 1.

⁸Alkotmány, 1900. augusztus 14., 2.

⁹Magyarország, 1900. július 25., 2.

A nagygyűlések intézményesülése

sig megtelt pesti Vigadóban, Vaszary Kolos bíboros, esztergomi érsek és Zichy Nándor gróf vezetésével. A határozatok kimondták, hogy a katolikusok kötelesek részt venni a közéletben, a választásokon pedig olyan személyre szavazni, aki a „hitet és egyházat meg nem támadja, hanem annak védelmére vállalkozik”. A gyűlés ezen kívül követelte az elkeresztelési rendelet és a polgári házasságra vonatkozó törvénytervezet visszavonását, valamint a katolikus iskolahálózat védelmét.⁴ A gyűlés azonban nem járt tartós politikai hatással, a szabadelvűek pedig — a kormány segítségére támaszkodva — ellentüntetést tartottak, amelyen a hivatalos jelentések szerint 75–80 ezer ember vett részt. A későbbi katolikus felfogás a januári eseményt nem is tartotta valódi nagygyűlésnek, inkább csak a főpapság ünnepélyes tiltakozásának, ezért később nem is sorolták a hivatalos katolikus nagygyűlések közé.⁵

A folytatásra hat évet kellett várni. 1900-ban, Szent István megkoronázásának évfordulója alkalmából a püspöki kar fényes ünnepségeket tervezett. A Katolikus Körök Országos Szövetsége ezekhez kapcsolódóan határozta el egy újabb nagygyűlés tartását. Az esemény azonban élénk ellenérzéseket váltott ki az országos sajtóban. Ennek magyarázata, hogy ekkor már országgyűlési erőként működött a Katolikus Néppárt, a nagygyűlést pedig, noha egy másik szervezet bonyolította le, a közvélemény elsősorban a párthoz társította. A szabadelvű kormány olyan, tisztán felekezeti eseményként kezelte a jubileumot, amelynek politikai vetületei is vannak, ezért megtiltotta, hogy az állami tisztviselők részt vegyenek az ünnepségeken, és hogy fellobogózzák a középületeket.⁶ Az ellenzék álláspontja hasonló volt: a függetlenségi szöcsöve, az Egyetértés úgy vélte, hogy a „nagygyűlés programja nem egyéb, mint a néppárt politikai tantételeinek szankcionálása és propagálása”.⁷ Ez a felfogás nem is volt teljesen alaptalan, hiszen ekkor mindkét szervezetet ugyanaz a személy, Zichy János gróf irányította. A néppártiak ezért azt hangsúlyozták, hogy a nagygyűlés nemcsak a párt, hanem minden katolikus rendezvénye.⁸

Meglehető tény, hogy a kezdeményezést a katolikus közösségen belül sem övezte egyöntetű támogatás. Az ellenzők elsősorban arra hívtak, hogy a politikai mozgalom összekapcsolása a kereszténység ünnepével szerencsétlen döntés. A Néppárt irányvonalát gyakran kritizáló Magyar Állam című katolikus napilap július 24-i számában pedig bejelentette, hogy „tekintettel a visszatetszésre, melyet a katolikus nagygyűlésnek a jubiláris ünneppel való összefoglalása kelt”, a nagygyűlés elmarad. Ezt azonban az illetékesek azonnal megcáfolták, Zichy Nándor pedig azt hangoztatta, senkinek nincs oka attól tartani, hogy a nagygyűlés a társadalmi béke megbontására törekedne.⁹

Az ellenérdekeltek tiltakozásának dacára a nagygyűlések 1900-tól Magyarországon is intézményesültek: 1947-ig összesen 33 ilyen rendezvény megtartására került sor. Az első világháború kitöréséig mindössze kétszer, 1905-ben (a belpolitikai feszültségek miatt) és 1912-ben (a bécsi nemzetközi eucharisztikus kongresszusra való tekintettel) ma-

radt el a nagygyűlés. Az események szervezése a Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetségének (1908-tól Országos Katolikus Szövetség) a feladata volt. Ez a belügyminisztérium által jóváhagyott szabályzata szerint évente volt köteles nagygyűlést tartani, valamint a hozott határozatok végrehajtásáról gondoskodni.¹⁰

¹⁰Alkotmány, 1902. október 19., 1.

A hivatalos program fő részei

Az események lebonyolítása a dualizmus korában nagy folyamatoságot mutat. A hivatalos program három fő részből állt: istentiszteletekből, ünnepélyes nyilvános ülésekből és szakosztályi ülésekből. A nagygyűlés kezdetét az első években a belvárosi plébániatemplomban tartott Veni Sancte jelentette. Ezután a résztvevők menete a Vigadóba vonult, ahol az alakuló ülésen elhangzott a megnyitó beszéd, megalakult a hivatalos elnökség, valamint üdvözlő táviratot küldtek a pápának és a királynak. A nyitóbeszédet mindig a nagygyűlés elnöke mondta el — ezt a tisztelet aktív miniszterségeinek éveit leszámítva Zichy János gróf töltötte be. A záróbeszéd, a mérleg megvonása hagyományosan a püspöki kar egyik tagjának a feladata volt. Kézenfekvő lett volna, hogy ezt a kiemelkedő jelentőségű beszédet a hazai hierarchia feje mondja el — Vaszary Kolos azonban nem vállalkozott erre, sőt, 1894-et követően mindössze egyetlen alkalommal, 1902-ben állt a szószékre.¹¹ Vaszaryval éles ellentétben Csernoch Jánost, aki primásként az 1913-as nagygyűlésen mutatkozott be, rendkívüli aktivitás jellemezte. Már kalocsai érsekként, 1911-ben ő tartotta a záró beszédet, hercegprimásként pedig végleg magához ragadta ezt a feladatot (példáját később utóda, Serédi Jusztinián is követte). A nyilvános üléseken ünnepélyes szónoklatok hangzottak el, amelyekhez a közönségnek nem volt lehetősége hozzászólni. A szakosztályi üléseken ezzel szemben érdemi vita alakulhatott ki, és a benyújtott határozati javaslatokról egyes esetekben komoly eszmecsere zajlottak. Általában három szakosztály tanácskozott, amelyek hitbuzgalmi, közművelődési és szociális kérdésekkel foglalkoztak.

¹¹Alkotmány, 1902. október 17., 3.

Időzítés és helyszín

A nagygyűlést többnyire az őszi hónapokra időzítették, mert a vidéki hívek a mezőgazdasági munkák szünetelésével ekkor több szabadidővel rendelkeztek, másrészt az aratás után ekkor kapták meg terményeik árát, tehát könnyebben megengedhették maguknak a fővárosi tartózkodást. Az eseményt általában hétköznapiokon tartották, aminek szintén praktikus okai voltak: a tagság legalább egyharmada papokból és tanítókából állt, ők pedig vasárnap természetesen nem lehettek távol plébániájuktól.¹² Helyszíneként hagyományosan a pesti Vigadó szolgált, amelyet feldíszítettek az alkalomra. 1901-ben például a vendégeket a lépcsőházban Szent István szobra fogadta, a nagyteremben a pápai és a magyar címer, Ferenc József szobra, valamint hatalmas apostoli kereszt alkotta a dekorációt.¹³ Csupán 1906-ban kísérleteztek új helyszínnel, a Városligetben álló Iparcsarnokkal, amely azonban, elsősorban rossz akusztikája miatt, nem váltotta be a reményeket.

¹²A *kath. nagygyűlés*. Magyar Állam, 1904. október 4., 3.

¹³A *magyar katolikusok második országos nagygyűlése Budapesten, 1901. november 4–7-én*. (Sajtó alá rendezte Gyürky Ödön.) Buschmann F. Könyvnyomdája, Budapest, é. n. 10.

A nagygyűlést 1907-ben Pécsen tartották meg — első alkalommal a fővároson kívül. A német minta követése azt kívánta volna, hogy minden évben más város legyen a házigazda. A Magyar Állam hátsábjain már 1902-ben felmerült az ötlet, hogy a gyűlést a püspöki szék-

¹⁴Magyar Állam, 1902.
október 11., 1.

városokban kellene megtartani, mert ez jó hatással lenne az adott vidék hitéletére.¹⁴ Két évvel később Zémán Jenő plébános a nagygyűlés fórumán vetette fel a javaslatot. Úgy vélte, hogy ezzel lehetne felélnkíteni a közérdeklődést az esemény iránt, amely szerinte kezdett túlságosan is rutinszerűvé válni. A nagygyűlést egy Budapesten született gyermekhez hasonlította, aki „néma és csenevész, s ha levetik róla a díszruhákat, mellyel évente felékesítik, alig lehet ráismerni klaszszikus nagyságára”. A felvetés háttérében a tömegbázis szélesítésének igénye húzódott meg: Zémán arról beszélt, hogy sok katolikus anyagi okokból vagy „lelkük kicsinységéből” nem megy el Budapestre, de nem vonhatnák ki magukat a nagygyűlések hatása alól, „ha ezeket vidéken is tartanók s a szegény nép is megerősíthetné impozáns módon vallási érzéseit, ami után most hiába vágyakozik”.¹⁵

¹⁵Alkotmány, 1904.
október 21., 3.

A pécsi és a szegedi nagygyűlés

¹⁶Pécsi Püspöki Levéltár
3110–1907. Zichy levele
Würster József
kanonoknak, 1907.
szeptember 3.

A pécsi rendezvény valóban komoly sikernek bizonyult: Zichy Gyula megyéspüspök egyenesen úgy vélte, a „nagygyűlés úgy egészében, mint részleteiben minden várakozást felülmúlt, fényesen sikerült”.¹⁶ 1909-ben ismét egy vidéki város, Szeged kapta a házigazda szerepét, ami elsősorban a csanádi egyházmegye élére az előző évben kinevezett Csernoch Jánosnak a befolyását jelzi. Mindkét vidéki városban nagy hangsúlyt fektettek a tömegtámogatás felmutatására: Szegeden például a látványos eucharisztikus körmeneten a becslések szerint körülbelül tízezer fő vett részt 130 egyesület zászlaja alatt, mintegy huszonötezer ember sorfala előtt.¹⁷

¹⁷Alkotmány, 1909.
augusztus 30., 10.

A katolikus sajtó egyik tehetséges munkatársa, Gerely József kifejezetten dicsérte a szegedi helyszínválasztást. Azonban komoly kritikát is megfogalmazott, mivel nem tartotta célravezetőnek az események szokásos lebonyolítási rendjét: szerinte a gyűlések nem szolgálták ki megfelelően a célközönség igényeit. Ezért úgy vélte, hogy „nagyobb érvényesülést kellene juttatni a beszédekben a népszerű stílusnak és eszmekörnek, valamivel kevesebb beszédet kellene illeszteni a tárgyisorozatba; végül bizonyos gondolati egységgel kellene fölépíteni ezt a programot”. Arra hívta fel a figyelmet, hogy az első nap az ünnepélyes megnyitón az „egyszerű falusi nép” nagy számban jelenik meg, így ilyenkor ajánlott a közérthető hangvétel. A következő napokon viszont a létszám rendszeresen lepad, a szakosztályi üléseken többnyire csak a papság és az értelmiség van jelen, ezért ilyenkor van helye a „magasabb eszmekörnek”. A program szellősebbé tételét szintén gyakorlati megfontolásokból ajánlotta, hiszen tisztában volt vele, hogy a nagyrészt vidékről érkező közönség némi szabadidőre is igényt tart, vásárolni, nézelődni akar, ha pedig nincs ideje, akkor nyilván szakít magának, ezért az ülések hallgatótsága szükségszerűen megcsappan. Utolsó javaslata a túlzott tematikai sokszínűség visszanyesésére vonatkozott. Úgy vélte, hogy a nagygyűlések jelentősebb közéleti hatást érnének el, ha valamennyi szónoklatot egyetlen időszerű központi téma köré fűznék fel, és a gyűlések így „megszűnnének a vegyes felvágotthoz hasonlítani”. Ilyen témának látta például az iskola, a sajtó, a házasság ügyét, a szo-

¹⁸LY [Gerely József]:
A szegedi nagygyűlés.
Egyházi Közlöny, 1909.
szeptember 3., 416–417.

¹⁹A szervezetről
részletesen lásd Gianone
András: *Az Actio Catholica
története Magyar-
országon, 1932–1948.*
ELTE BTK
Történelemtudományok
Doktori Iskola,
Budapest, 2010.

Gazdagodó program és kísérőrendezvények

ciális kérdést, a szekularizációt, a modern erkölcsöket, a karitást vagy az egyház és az állam viszonyát.¹⁸ Ez a javaslata, bár nagyon kézenfekvő volt, mégsem találkozott kortársainak egyetértésével: az általa javasolt reform végül csak az 1930-as években valósult meg, amikor az Actio Catholica vette át a gyűlések szervezését.¹⁹

Gerely javaslata arra a jelenségre próbált meg reagálni, hogy a dualizmus korának utolsó nagygyűléseire a program szinte már áttekinthetetlenül gazdaggá vált. Ez folyamatos fejlődés eredménye volt, hiszen a fontosabb egyesületek arra törekedtek, hogy saját kongresszusukat a nagygyűléssel egybekötve tartsák meg. A rendező szerv, az Országos Katolikus Szövetség természetesen ekkor tartotta saját közgyűlését, és 1901-től évente megrendezték a papság eucharisztikus kongresszusát is. A katolikus írókat és újságírókat tömörítő Országos Pázmány Egyesület 1902-ben tartotta első gyűlését. 1902-ben rendezte meg alakuló közgyűlését a Regisi Szent Ferenc Egyesület, amely a vadházasságok megszüntetését tartotta céljának, az egyházi zene művelésére szakosodott Cecília Egyesület pedig 1903-tól jelentkezett. A következő évben indultak a legényegyletek és a keresztényszociális munkásegységek, valamint a Katolikus Főiskolai Internátus Egyesület és az Iskolatestvéreket Képző és Segélyező Egyesület rendszeres kongresszusai. 1907-ben (összefüggésben a Katolikus Népszövetség tagtoborzó akciójával) rendeztek először külön gyűléseket a nemzetiségeknek, ekkor a németek és a bunyevácok számára. Később a nagygyűlések programján megjelentek a gyermekvédelemmel foglalkozó Patronage Egyesületek, a Mária Kongregációk, a Szent Vince Egyesületek, a Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, a Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, a Szent Erzsébet Egyesület, az Országos Katolikus Magyar Iskolaegyesület, az Országos Katolikus Absztinens Keresztegyesület, a Szent István Filléregyesület, a Magyar Keresztény Munkásnők Országos Szövetsége, az Alkoholelles Szövetség, a Szent László Társulat és a Szent Alajos Társulat is a saját összefogásával.

Emellett ráadásul számos kísérőprogramot is szerveztek, amelyekkel megkísérelték még vonzóbbá tenni a nagygyűlést. Így például 1903-ban az országos katolikus ifjúság díszgyűlését zenés irodalmi műsor követte.²⁰ 1906-ban dalestet tartottak a kongregációk tiszteletére a Ganzgyári dalkör közreműködésével.²¹ A kongregációk egy későbbi alkalommal ifjúsági matinét rendeztek, ahol egy gimnáziumi tanuló is felolvasást tartott.²² 1910-ben a Szent István Társulat, az Aquinói Szent Tamás Társaság és az Országos Pázmány Egyesület összefogásával valósult meg a nagygyűléseken az első irodalmi matiné. Egy év múlva a Legényegylet műkedvelőinek köszönhetően még egy színelőadás is szerepelt a programon. A Szent István Társulat 1913-ban a katolikus irodalmat és művészetet népszerűsítő kiállítást rendezett, amelyet a szervezők vetített képekkel és harmóniumkoncerttel igyekeztek még vonzóbbá tenni.²³ A nagygyűléseken továbbá ismerkedési estet, valamint a záróülést követően bankettet rendeztek, amelyek természetesen elsősorban társasági események voltak, ám a hazai poli-

²⁰Alkotmány, 1903.
október 22., 7.

²¹Alkotmány, 1906.
szeptember 25., 18.

²²Alkotmány, 1913.
november 10., 11.

²³Alkotmány, 1913.
november 6., 6.

²⁴Alkotmány, 1913.
november 10., 14.

A nagygyűlések fogadtatása

²⁵Szövetségi Értesítő,
II. évfolyam (1908),
3. szám. 180–181.

²⁶Katolikus Közlöny,
VI. évfolyam (1912),
4. szám. 672.

²⁷Religio, 1894.
május 23., 344.

A kutatás a TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

tika jellegzetességeinek következtében az elhangzó alkalmi beszédek, pohárköszöntők révén gyakran közéleti jelentőségre is szert tettek. A szervezők idővel a hölgyek igényeire is gondoltak. Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület például a Ritz szállóban Prohászka Ottokár részvételével teaestélyt rendezett, amelyen százötven nő vett részt.²⁴

Ezek a kísérőprogramok ugyanakkor hozzájárulhattak ahhoz, hogy a katolikusok egy része meglehetősen rossz véleménnyel volt a nagygyűlésekről, amelyeket költséges, de üres parádénak, tartalmatlan és céltalan rendezvényeknek ítélték. Sokan azt is nehezményezték, hogy a hozott határozatok legnagyobb része papíron marad. A szervezők olyan komolynak ítélték ezt a vádat, hogy a Szövetségi Értesítő című lapjukban összegyűjtve közölték a határozatokat, valamint azt is leírták, hogy mit tettek a megvalósítás érdekében. Ahogyan hangsúlyozták, a határozatok három nagy csoportra tagolódtak: legnagyobb részük elvi állásfoglalás volt, amelyek arra voltak hivatottak, hogy az egész társadalmat érintő nagy kérdésekben — például a szociálpolitika, a kivándorlás, a munkáskérdés ügyében — kifejezzék a katolikus közvéleményt. A második csoportba azok a követelések tartoztak, például a katolikus autonómia létrehozása vagy az eredetileg Pázmány Péter által alapított budapesti egyetem egyházi jellegének elismerése, amelyek teljesítése egyedül a kormánytól és az országgyűléstől függött. Végül következtek a konkrét célok, amelyeket az Országos Katolikus Szövetség igyekezett megvalósítani — több-kevesebb gyakorlati eredménnyel.²⁵

Már sok kortárs is úgy érezte azonban, hogy a 20. század kezdetén, „a reklám zajos világában” a nagygyűléseknek a kézzelfogható célkitűzések mellett egy mélyebb, fontosabb feladata is van, még hozzá az erődemonstráció, a katolikusok közéleti identitásának megerősítése. Ahogyan egy vidéki folyóirat cikke 1911-ben megfogalmazta: „A nagy tömegekben rejlő imponáló erő, az ezrek szívében élő, szívében kisugárzó rokon gondolkodásnak látása (...) föl-emelőleg hat (...). Ezért nem felesleges fényűzés, hanem igen hasznos dolog a katolikus nagygyűlés.”²⁶ A ma történésze az összkép megrajzolásakor talán még fontosabbnak lát egy másik szempontot: azt, hogy a nagygyűlések a maguk szerény eszközeivel hozzájárultak a korábbi korszakból származó merev társadalmi válaszfalak lassú lebontásához, a hazai egyház korszerűsödéséhez, a klérus és a hívők közötti kapcsolat új alapokra helyezéséhez. A nagygyűléseken — legalábbis a szakosztályi üléseken — püspökök és kishivatalnokok, mágnások és segédlelkészek váltották egymást a szónoki emelvényen, és ebben a sajátos miliőben lehetőségük volt rá, hogy egyenrangú félként cseréljenek eszmét egymással. A nagygyűlések tehát valóban összehozták „az eddig egymással nem törődött, egymást nem ismerő katolikusokat, papokat és világiakat; szegényeket és gazdagokat; a népet és az intelligenciát”.²⁷

és néhány haiku...

ZALÁN TIBOR

14.

*A szenvedély mély
sikátorait járja
Gyűlöl és szeret*

*

*Nem szeretheti
tehát bántja S bántja hogy
nem szeretheti*

*

*Akármit csinál
már nincs több győzedelme
De vár S nem remél*

*

*Ma reggel megint
halottakkal álmodtam
S nem ébredtem fel*

*

*Alámossa az
idő a partokat az
ősz nem kegyelmez*

*

*Minden megélt perc
halálnak adott érme
az átkeléshez*

*

*Szunnyad a berki
madárka Megpihensz te
is Nemsokára*

*

*Csak őszinte volt
megsebzett akár az ősz
Hullt az avaron*

*

*Holt az avaron
Szállingózó levelek
Színes szemfedők*

*

*Hiába üzent
Hallgatás volt a válasz
Beteg sohamár*

*

*Tél Ezüst darvak
szállnak át üres égen
Hangtalan múlás*

*

*Ha elérkezik
az ideje megfordul
Háttal áll S nem vár*

*

*Vonatablakon
túl a táj egy régi arc
vonásaival*

Híd

*Egy hídon áll;
pocakjáról már messziről megismered;
pontosabban egy félhídon integet
(a folyó közepén megszakad az ív),
s ahogy közelítesz az innenső partról,
nyugtázod magadban:
nem halt meg,
jól hitted éveken át,
nem halt meg,
csak időlegesen távol volt valahol.*

Szürke

*Valaki más haja lett szürke,
ő gyönyörűséggel,
tíz évesen lépeget a szűz hóban.*

Erkély

*Karácsony előtt azon kapja magát,
hogy a piacról hazafelé
egyre gyakrabban választja
a hajdani otthonhoz is vezető utat,
mintha az üres erkélyen
megjelenhetne integető édesanyja vagy édesapja.*

Sor

*Ötven vagy száz év múltán
(unokájaként vagy dédunokájaként)
mintha elmosolyodva újraolvashatná:
a vastag könyvben úgy jelöl meg egy sort.*

Azt mondják: lengyel

1946-ban született Szekszárdon. A PPKE BTK-n tanított fotóelméletet és esztétikát. Legutóbbi írását 2012. 5. számunkban közöltük.

Még azt mondják...

*Még azt mondják nem illik a tánc a magyarnak.
Nem, ha néki cipellőt, bő nadrágot varrnak!
De sarkantyús csizmának, kócsagtollas főnek,
illik gyönyöcs pártának, magyar főkötőnek.*

*Az én ingem lengyel gyolcs, csakhogy rojtja nincsen.
Az én csizmám karmazsin, csakhogy talpa nincsen.
Azért varrják a csizmát, hogy táncoljunk benne,
ha rongyos is, foltos is, illik a tánc benne.*

A fenti dudacsárdás népi szövegének eredetijét Tuboly Liza írta a 18–19. század fordulóján. A népi-kisnemesi ellenállás így tiltakozott ebben az időben a beszivárgó „német módi” ellen és állt ki a magyar viselet mellett. Mi az itt szereplő *lengyel gyolcs* miatt idéztük. Hisz sok olyan szöveget találni, ahol a lengyel melléknév arra utal, hogy Lengyelországban készült. Ilyen például a *lengyel bunda, kancsó, pohár, abrosz, szekér, patyolat kabát* stb. Ilyen a *lengyel (gallos) gyolcs* is. A gallosgyolcs pedig finom vászonfajta, finomabb, mint a házi vászon. Egy 1663-as adat: *Három ing, kettő házi vászon, Edgyik gallos gyolcs*, szintén ennek a magyarázatát adja.

Kis kacsá fürdik...

A következő, szövegében sok homályt rejtő gyermekjátékdalunkat mindenki jól ismeri: *Kis kacsá fürdik, fekete tóba, anyjához készüül Lengyelországba, síkos a talpa, magos a sarka, fordulj ki, fordulj ki aranyos Mariska.*

Vagy a következő két variáns:

*Kis kacsá fürdik
Fekete tóba,
Anyjához készüül
Lengyelországba.
Csíkos a sarka,
Rezes a talpa,
Fordujj ki, fordujj ki
Két aranyalma¹*

*Hopp állj, mondom, mikor mondom:
Kis kacsá fürdik fekete tóba;
Anyjához készüül Lengyelországba.
Síkos a talpa,
Mákos a sarka,
gyere be rózsám,
Arany üvegalmán!²*

¹Kiss Áron:
Magyar gyermekjátékgyűjtemény. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1891 (Könyvért, Budapest, 1984), 644–654.

²l. m. 272–273.

Hanna Linseman-Kwaśniewska feltételezi, hogy ez a gyermekjátékdal a régebbi korok, a 16–17. század emlékét őrzi, amikor élénk kulturális és politikai kapcsolatok voltak, és magyar–lengyel vegyes-

³Hanna Linseman-Kwaśniewska: *Lengyelország és a lengyelek a magyar népköltészetben*. In: *Tanulmányok a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 47–48.

⁴Ethn. 1894/303.

házasságok is előfordultak.³ Az itt szereplő kiskacsa egy ilyen lány jelképe lenne, mondja.

A régész Nagy Géza is úgy vélte, hogy eredetileg ez is a házasságra vonatkozó énekek közé tartozott.⁴ Hogy van valami ebben a megállapításban, azt sejteti az egyik zoborvidéki lakodalmi ének, amelyben édes aranykácsának nevezik a menyasszonyt, és aggódva kérdezik, hol leszen szállása a lakodalom után.

E kis szöveg kapcsán többen is a lengyel–magyar kapcsolatok emlékét idézik, hasonlóan a *Lengyel László* hidas-kapus játékhoz, de a több népdalban előforduló *lengyel kislány*, *lengyel gyócs*, *lengyel kendő* is erre utal, vagy a gyermekjátékdalunk folytatásában ismétlődő lengyel megnevezés is: „*Lengyel mondja, szép kis menyecske, öleld, csókold, akit szeretsz, kapd be.*” (Különös, hogy mindezek az utalások csak gyermekjátékdalban fordulnak elő.)

Kiss Áron szerint a „Kis kacsa-játék egyenesen a legrégebb játékaink közé tartozik. A kik mindenütt mythost keresnek, a fekete tó eszméje alatt a felleges eget s a kacsa alatt a fellegek között bújókáló tündért keresik.” Róheim Géza az ősvallás nyomait véli felfedezni, és szerinte az eredetiben Angyalország állhatott a Lengyelország helyén.

Lengyel László

Az Árpád-házi királyaink sorában I. László volt a nyolcadik uralkodónk: a lengyel Riksz hercegnő és I. Béla fia. Atyja halála után testvéreivel, Gézával és Lamberttel együtt Salomonnak, unokaöccsének engedte át a trónt, és beérte a tiszántúli hercegségek kormányzásával. Mint herceg harcolt a csehek, a kunok ellen, és ezzel nagy megbecsülést szerzett magának; különösen Cserhalomnál, majd Nándorfehérvár ostrománál tűnt ki bátorságával. I. Géza halála után 1077-ben „egy értelemmel, közös szóval és egyetértő akarral őt választották az ország kormányzására, vagyis helyesebben buzgó és állhatatos kéréssel rákényszerítették. Mindnyájan tudták ugyanis, hogy fel van ruházva a tökéletes virtusokkal, kiváltképpen kegyes, bőkezű adakozó, szeretettel jeles.”

Lászlót először Somogyvárott temették el az általa alapított bencés apátságban. Teste később a váradi székesegyházba került, „örök nyugalomra”elve. Kanonizációjára 1192-ben, III. Béla uralkodása idején került sor. Életéről, csodás tetteiről számos monda és legenda maradt fenn. Nevét és tetteit megőrizte számtalan középkori kódex, krónika, de az oltárképek és a falfestmények éppúgy erről regélnek, mint néhány jeles költőnk (Janus Pannonius, Garay János, Arany János) verse. De leginkább a nép képzeletében élt tovább a hős és szent alakja, bátorsága, tettei. Mondáink s legendáink száz meg száz dolgot őriztek meg s tartottak fenn századokon át. Az alábbi, eléggé ismert és sok-sok változatban élő gyermekjátékdal szövege a mi olvasatunkban szintén Szent Lászlónak alakját és képét őrzi, vagy inkább rejti.

— Vigyetek át, vigyetek át jó budai rívszek!
 — Nem vihetiünk, nem vihetiünk, mer' nem tudjuk ki népei vagytok!
 — Lengyel László jó királunk, van is nekiünk ellenségünk!
 — Mirű való ellenségtek?
 — Mirű való ellenségtek?
 — Hogy a minapában is erre jöttetek,
 hídunk lábát is eltörettetek,
 meg sem csináltattátok még,
 meg sem csináltattátok még.
 — Megcsináljuk fenyőfából,
 Kifaragjuk aranytulipánból!
 — A fenyőfa nem igen állandó,
 a fenyőfa nem igen állandó!
 — Bújj, bújj, zöld ág, zöld levelecske,
 Nyitva van az aranykapu, csak bújzatok rajta.

Nemzetközi viszonylatban is széles körben elterjedt típust képviselnek a hidasjátékok — írja egyik tanulmányában Borsai Ilona. Egyes kutatók ókori hiedelemvilág, mások középkori misztériumjátékok elemeit vélik e játéktípusban felfedezni; a hozzájuk kapcsolódó záró játékok különféle „próbáiban” pedig az úgynevezett „istenítéletek” (ordáliák) emlékeit. E játék lényege: két gyermek összefogott és felemelt kézzel hidat, illetve kaput tart. A többiek párbeszéd után kézen fogva, énekelve átbújnak a kapu alatt; az ének végén a kaput tartók leeresztik karjukat, s aki előtt ez történt, az átmegy a kaputartók mögé vagy mellé — és így tovább, amíg a sor el nem fogy. Gyakori szövegkezdetek a néphagyományban: *Itthon vagy-e, hidasmaster? Kié ez a híd? vagy a Ki s ki népei vagytok?*

— Ki népei vagytok?
 — Lengyel László jó királyunk.
 — Az is nekiünk ellenségünk,
 Minapiban itt járátok,
 hídunk lábát letörettetek,
 föl sem ácsolátok.
 — Ácsok vagyunk, ácsmesterek,
 fenyőfából fát faragunk,
 ingyen aranyozunk.
 — Honnát kapjátok azt a sok ingyen aranyat?
 — Fel-felmentünk Boldogasszony kis malmára,
 kérve kértük, adva adták,
 kis teknővel mérték.
 — A kapunak vámja is van.
 — Micsoda vámja?
 — Egy hordó bor, egy aranyalma, meg egy szép leány.
 — A hordó bor most virágzik,
 aranyalma most bimbózik,
 a szép leányt megadhatjuk.

A gyermekjátékdalunk főhősével, Lengyel László nevével és alakjával kapcsolatban kétféle magyarázat ismert. Az egyik szerint az 1440-ben Lengyelországból hazánkba jött I. Ulászló nevét és alakját rejtí az ének. A 16. században Farkas András egyik költeményében nevezi I. Ulászlót Lengyel Lászlónak. Kósa Lászlót idézzük: „Az 1440-es évek elején két királya volt egyszerre az országnak, a kiskorú V. László és a Lengyelhonból jött I. Ulászló. Párthíveik között háború dúlt. Feltehető, hogy a dal Ulászló seregének folyami átkelését énekli meg. A révészek vonakodnak áthajózni, mert ők, akik munkájuknál fogva helyhez vannak kötve, minduntalan azt tapasztalják, hogy bármelyik pártbeli sereg jön, egyformán sarcol, tehát ellenség, még ha »jó László«-nak nevezi is királyát, mint a korabeli irat.

A jeles történeti emlék magyarázatához tudnunk kell, hogy az Ulászló nevet csak századokkal később alkalmazták a Lengyelországból hozzánk származott királyokra. Azelőtt Lászlónak hívták őket is, ahogyan a dal említi. Van azonban olyan föltevés is, hogy Lengyel László a Mátyás királyt követő uralkodó, II. Ulászló volt.”

Mások viszont az Érdy-kódexre hivatkoznak, amely szerint Szent László „méltán hívatatik anyjáról lengyel Lászlónak”. Vagyis édesanyja után, másrészt mert Lengyelországban született, nevezték lengyelnek. Mi úgy érezzük, hogy ez a Lengyel László — akinek nemcsak a gyerekek, de mindannyian valaha népei voltunk — nagyobb valószínűséggel I. Szent László király urunkkal azonos, akinek több, középkorban keletkezett legendáját máig őrzi a népi emlékezet.

Lengyelország szélén...

Kemény János 1660 és 1662 között volt Erdély fejedelme. A hadiszolgálatot Bethlen Gábor alatt kezdte meg, a két Rákóczi György alatt már hadvezér volt, s a másodiknak oldalán részt vett 1657-ben a szerencsétlen lengyelföldi táborozásban. Miután maga Rákóczi György kevesedmagával Magyarországra menekült, Kemény János vezette a szétvert sereg maradványát Erdély felé, de mikor már a határhoz közeledett, útját állta a török nagyvezér parancsára 60 ezer emberrel ellene indult tatár kán. Kemény 5–6000 főnyi seregével három napig bírt a túlerővel, de amikor már az élelem fogytán volt, s mivel mást nem tehetett, alkudozásba bocsátkozott. Ekkor szabadon bocsátatása díjául bizonyos váltságösszeget ajánlott fel, melyet a tatár el is fogadott, azonban a szószegő kán a sátorába hívott Kemény Jánost letartóztatta, vezér nélkül maradt erdélyi seregét váratlanul megtámadta, az ellenállókat leölette. Az élve maradtakat pedig Keménnyel együtt Krimbe hurcolta rabságba, hol addig nyomorgott, amíg rokonai ki nem váltották őt. A többiek, az erdélyi sereg színejava ott pusztult el a rabságban.

Ennek a gyászos eseménynek az emlékét egy dallam nélkül reánk örökített ének is őrzi, amely a Szentsei-daloskönyvben maradt

⁵Hasonmás kiadásban közreadta a Magyar Helikon 1977-ben. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Varga Imre.

fenn.⁵ Az úgynevezett *Daloskönyvek*, de a családi emlékezet is őrizte ezt az éneket. Még 1930-ban is közölt egyet a *Magyar Dalos Naptár* Kemény Anna bárónő elmondása alapján. Az általa közölt ének egy olyan rabének típusra vezethető vissza, amelyben a rabságban szenvedő valakivel, a legtöbbször egy madárral üzen szüleinek vagy édesének.

Az egyes népdalváltozatokban lévő utalások Lengyelországra, ahol sok ezer székely katona esett rabságba, annak a szomorú eseménynek el nem halványuló emlékét őrzi, természetesen időtlenné, immár népdallá válva.

*Lengyelország szélén
Van egy szép almafa,
Alatta sétálgat
Egy lovas katona.*

*Imhol kerekedik
Egy fekete felhő,
Benne tollászkodik
Egy fekete holló.*

*Mind azt fúdogalja:
Istenem, Istenem,
De keserű kenyér
Az katona kenyér.*

*Szállj le, holló, szállj le,
Hogy izenjek tülled
Apámnak, anyámnak,
Jegybéli mátkámnak.*

*Két kezével szántja,
Vérrel boronálja.
Két kezével szántja,
Vérrel boronálja.*

*Ha kérdik, hol vagyok,
Mondd meg, hogy hol vagyok,
Lengyelország szélén
Egy katona vagyok.*

Basa Pista

I. Rákóczi György szerencsétlen végű hadjáratáról már szoltunk. Ennek az emlékét őrzi a Basa Pistáról szóló balladánk is. „A derék Basa Istvánnak holttetemét, akiről mindössze annyit tudunk, hogy a fejedelem katonájaként Lengyelország határán ölték meg, örökre bebalzsamozta a vers azáltal, hogy voltaképpen egy érzelmet — a bujdosó hősi halála fölött érzett gyászt — örökítette meg” — írja Illyés Gyula egyik jegyzetében. Erről az énekről Lajtha László külön tanulmányban szolt. Tőle tudjuk, hogy Sándor Imre, aki egyik tanulmányában ismerteti a zabolai Bassa család történetét, „megállapítja, hogy a 16. században már Zabolán (Háromszék megye) birtokosok voltak. A kolozsvári református kollégium könyvtárában őrzött 1618. június 7-ei keltezésű oklevélben olvasható: »Lemhlénei Nagy Gergelynek leányai ezek voltak: Az Nagyságos Basa Péterné Zaboláról... Basa Péternek fia Basa Tamás, leánya Frusina Apor Ferencné, deficiált (elhunyt). Basa Tamásnak fiai az mostani Basa Péter, Basa István, Basa Tamás.« E legutóbbi generációról Kemény János naplójában a következőket írja: »Bassa Tamás evangelicus és jó ember, de testvérei latrok. Báthory Gábor életére törekedtek, mígnem Temesváron felakasztatta Bethlen Gábor Istvánt, Pétert pedig a Dunába ve-

tették. « A besztercei országgyűlés 1610. március 25-iki végzése csak István ítéletét tartalmazza, Péter haláláról semmi biztos adat nincs. Sándor Imre a Genealogiai füzetek 1906 febr.-i számában ír a Bassa családról. Ő a három testvér (Péter, István és Tamás) őseit más-
képp állapítja meg. De szerinte is a család legjelentékenyebb tagja ez a Tamás volt. Előkelő tisztségeket töltött be s többek között II. Rákóczy György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratában Bassa Tamás vezeti a háromszéki nemességet. 1657. január 2-án indulnak el Erdélyből a határ felé. Az erdélyi hadat szövetségesei cserben hagyják és az egész sereg vagy elvész, vagy a krími tatárok fogságába kerül. Kemény Jánossal együtt fogságba hurcolják Bassa Tamást is, aki csak nagy áldozatok árán térhet vissza családjához. E Bassa Tamásnak Kis Bálint és Kállay szerint fia, Sándor Imre szerint csak rokona volt az a Bassa István, akiről Kis Bálint adatai és népbaladánk útmutatása nyomán megállapítható, hogy 1657-ben a lengyel hadjáratban elesett. A népbalada adatai nem vonatkozhatnak sem az 1610-ben fej- és jószágvesztésre ítélt Bassa Istvánra, sem arra a másik Bassa Istvánra, akiről csak annyit tudunk, hogy 1708-ban Désen birtokot vásárolt.”⁶

⁶Lajtha László: *A Basa Pista népbalada történeti háttere*. In: *Lajtha László összegyűjtött írásai I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 30.

Ennyit közöl Lajtha a történelmi adatokról, az ének keletkezéséről pedig úgy vélekedik, hogy korát teljes bizonyossággal tehetjük 1657-re. Amit pedig a dallammal kapcsolatban röviden elmond, azt is érdemes idéznünk: „A zenei stílusok a népi muzsikában nem váltják úgy egymást, hogy az új elterjedése a régi rögtöni és teljes elmúlását jelentse — írja Lajtha László. — A kettő jó ideig békésen megfér egymás mellett, és igen gyakran a kettő egyesüléséből születik meg a harmadik. Mint egy csodálatos erdő avarja, amelyben az új tavaszok ősszel lehulló lombjai mindig egyesülnek a teljesen soha el nem pusztuló múltak leveleivel...”

*Megölték a Basa Pistát,
Fejedelem katonáját,
Útszélén hótan találták,
Lengyelországnak határán.*

*Lengyelországnak határán,
Rákóczinak bujdosásán;
Basa Pistát ott megfogták,
Az életit kioltották.*

*Ékes aranyos dolmányán
Végig ömlött piros vére:*

*„Jaj Istenem, jaj Szűz Mária,
Mért is jöttem bujdosásra?”*

*Életimet feláldoztam,
Vezérim megöltalmaztam.
Hazám határin megálltam.
Gyilkosokkal megcsatáztam.”*

*Fehér Julis hazavárja
Minden este vacsorára:
„Ne várd Julis, ne várd Julis,
(Árva maradsz ezentúl is.)”*

Virágos kenderem

A folklorizáció különös esete, szép megvalósulása a *Virágos kenderem*... kezdetű népdalunk, amely Bihartól Moldváig ismert, vagyis

eléggé elterjedt. De az aligha ismert, hogy ez egy Tompa-vers szövege. Az *árvalányhajról* című, hosszú, több részből álló regéjének első része vált népdallá. Ez a folklorizáció igen gyors volt: a vers megjelenése után egy-két évtized múlva már ismertként említik.

⁷Kodály-Vargyas:

Pt. 103., illetve

Százszorszép. 100 magyar népdal. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1957, 92. oldal, 66. sz. (A gyergyói változatot Kodály beépítette a Székelyfonóba.)

*Virágos kenderben
Pitypalaty, pitypalaty;
Megöl a búbánat,
Galambom, el ne hagyj!*

*Virágos kenderem
Elázott a tóba',
Ha megcsaltál, hozzánk
Ne jársz a fonóba!*

*Hittem a szavadnak,
Meg is bántam szörnyen.*

*Ne lesd el az orsóm,
Mert ki nem válthatom!
Úgy fáj az én szívem,
Hogy ki sem mondhatom...*

*Majd amikor nem fáj
Az én szívem tája:
Megmondja, megmondja
Temetőm fejfája!*

⁸Bartók Béla:

A magyar népdal. 35. sz.,
illetve Kodály-Vargyas:
Pt. 24.

*Vékony a len szála,
El is szakad könnyen;*

Ahogy említettem, számos változat került elő Biharban, Erdélyben, Moldvában. Honnan, miért e dalbőség, és miért csak a Kárpát-medence keleti felében, arra egyelőre nem tudok választ adni. A variánsok bemutatását a Kodály és Bartók által gyűjtött egy-egy változattal kezdjük. Kodály 1910-ben Gyergyószentmiklóson, 1912-ben Kászónújfaluban,⁷ ugyanazt a dallamot Bartók 1907-ben Gyergyóalfaluban⁸ jegyezte le.

Bartók Béla jegyzetéből tudjuk, hogy akkor (1907) előkerült egy másik variánsa Csíkszentmihályról,⁹ és ezen kívül akkor már ismert volt három másik változat Csík és Kolozs vármegyéből.¹⁰ 1912 januárjában a Belényes melletti Köröstárkányon is előkerült egy variáns.¹¹ Közel fél évszázaddal később Jagamas János is járt a faluban, de neki már más dallamra énekelték ezt a szöveget.¹² Vargyas Lajos közli *A magyarság népzenejében* annak a lövétei (Udvarhely) népdalnak a kottáját, amelyet 1962-ben Vikár László gyűjtött.¹³ Szabadi Mihálynak 1966-ban az alábbi népdalt énekelte Gyergyóalfaluban az 56 esztendő Gál Mária:

¹²Romániai magyar népdalok. Kriterion, Bukarest, 1974, 107., 97. sz.

*Virágos kenderem
Kiázott a tóba,
Megmondtam leányom,
Ne menj a fonóba.*

*Elejtet orsódat,
Nem lesz ki feladja,
Bánatos szívedet
Ki megvigasztalja.¹⁴*

¹³Vargyas Lajos:

A magyarság népzeneje.
Planétás, Budapest,
2002, 425., 106. sz.

Ezek a példák egyrészt ennek a népdalnak a széles körben való ismertségét mutatják, s az is jól látszik, hogy csekély változtatással a vers második strófáját vette át a nép, s ehhez csatolta a teljesen átirított 4. strófát. De a dallamról is okvetlen szólnunk kell, mivel az lengyel eredetű táncra utal, s talán ezért lehet, hogy csak Erdélyben terjedt el. Sárosi Bálint írja, hogy „az Európa-szerte évszázadokig divatozó lengyel táncok nyomait például az élő magyar hagyományban is meg-

¹⁴Szabadi Mihály gyűjtése. Kézirat.

¹⁵Sárosi Bálint:
Zenei anyanyelvünk.
Gondolat, Budapest,
1973, 296.

találjuk, de már nem lengyel dallam formájában, hanem csak a legjellemzőbb marad meg belőlük: a ritmus. Ilyen lengyel ritmust, a »krakowiak« nevű tánc ritmusát őrzi a *Virágos kenderem elázott a tóba...* kezdetű székely népdalunk.¹⁵

JUHÁSZ TIBOR

Nagypéntek

*Beszáradt a csészébe, uram.
Tudom, nem ez az utolsó reggel,
amiből csak egy barna massa marad.
Lassan telik apró rovarok tetemével,
majd hanyag kezek mossák
és rakják a szekrénybe vizesen.
De addigra megint van két-három
csésze, az egyik tetejét körbeszötte
egy pók, láthatod, ennyire kiszámíthatóak
vagyunk. Ahogy az megszötte csapdáját,
ahol lakik, mi is zsákmányok és hívők
vagyunk egyszerre, hogy bármikor
betekerhessük magunkat lelkiismerettel.*

Térdelő

*Aszfalton sötétlő borral szólok hozzád,
miként az elfeledett idők mámorosai,
akik véreres szemekkel kémlelték
csillámporos arcodat az övéikkel
egyező vonások után kutatva.
A mostanra minimálbér alá szorított
kutatók közül vagyok én is,
szándékaidat saját kielégüléseinkkel
tudjuk csak mérni és csak felajzva
tudunk így szólni hozzád.
Ha hallgatsz, térdelj lábaim elé,
karcolják nyelvedet erjedt kavicsok
és hagyd, hogy hajnalban én boruljak
elé, émélyegve könyörögve vissza
magam riválisaid közé.*

Európa peremén

Itt élek

*Európa peremén
folytonos készenlétben
mindig útra készen.
Félig csomagolt táska
olykor átszellőztetem
kicserelek fehérneműt és fogkefét
melegben szellős ruhát
hidegben gyapjúszövetert készítek elő.*

Így élek

*Európa peremén
holnap behívót kaphatok
menni kell munkaszolgálatra
megszolgálni munkával a kenyeret
menni kell, mert nagyapám zsidó volt
német.*

Úgy élek itt

*Európa peremén
folytonos félszben
mintha a munka áldozat volna
mintha nem a munkában görnyedtem
gebedtem volna meg.
Mintha félnék tőle
holott mást se tudok
csak a munkát
reggeltől éjfélig
gyerekként és fiatakként és felnőttként és öregként
reszketősen is csak sűrolok és porolok
és vasalok és tisztálok
köpülök, szövöm és fonom
gyűjtöm és szórom
szántom és vetem
mint a barom
melyet igába hajt
az éppen dúló rendszer(változás)
az úr vagy elvtárs vagy újra csak úr
meg úrelvtárs meg bajtárs meg koma
és aktuális pártnomenklatúra.*

Úgy élek itt

*a peremen
sose tudtam, hogy itt a pereme
ennek a flancos rablott riherongynak
én úgy tudtam, hogy ott a világ közepe*

ahol én élek
ahonnan én nézek
hisz nyögte Mátyás bús hadát
és megállította a török sereget
és rettegett a nyilaitól Európa.
A minap a szemébe néztem
a Kelet hordáitól rettegő asszonyoknak
kedvetlen belemorogtam a képébe
hogy fenemód megelégettem
a másodosztályú létmódot
amit ő biztosít nekem
jóléti ténykedésként pipiske dámás délutáni zsúron.
Nagyapám kiköpött ha ilyet látott
nagyapám Nyugatról ide tévedt
és itt ragadt, itt marasztalta a bánya mélye
a hegy gyomra, kincse és leve
a levegő, a táj.
Nagyapám törve beszélte a nyelvet
magázta korán elárvult gyermekeit
fia, a jogászdoktor, kezét csókolt
pedig a nagyapám köpött a házban
köpött kipökött tett az egészre
krárogott köpködött és itt maradt.
Amikor befeküdt a Házsongárdba
azt hitte, örök nyughelyet vehet
nem tudta, hogy itt, Európa peremén
az örökre megváltott sír mint a szó is különben
röpke húsz év alatt elillan
a pecsétes papír érvényét veszti
a jog s a törvény is lejár
és nem védi se Mátyás se a bús fekete had
nem jön se tatár se török
a büszke Nyugatnak szeme se rebben
amikor elhajtják
mert munkára fel
elviszik Nyugatra Keletre
elégetik vagy a Dunába dől
vagy csak felfordul mint a kivénhedt bányaló.
Az örökké csomagolt táska
az indulásra kész mozduló láb
egy helybe láncolt és bilincsel
zárt országhatár fegyveres örök
vagon se indul fecske se
innen nincs út semerre se.
Itt élek-halok
Európa peremén.

Jézus újságot olvas

Bereményi Géza 1946-ban született Budapesten. Író, forgatókönyvíró, rendező, dalszövegíró.

Új volt minden a világban, mert gyerek voltam. A fazék fényesre súrolva állt a tűzhelyen, a sámlira fellépve pirosában magamat láttam tükröződni. Borulni kezdett a sámlí. Elestem. Felálltam. Körbejártam a lakásban, amit nemrég rám zártak a felnőttek, hogy elfussanak a dolguk után. És bent a szobában megint csak a saját képembe ütköztem a padlóig ereszkedő tükörben. Hosszan összenéztem vele. Akkor kezdődött. Az arcom egyszer csak pirosra változott, a szemem nagy lett és ragyogó. Ez tetszett nekem. Majd idegen erők jelentkeztek. Öklendeznem kellett, hajlonganom, és amikor fel-fel tudtam egyenesedni, ugató köhögés tört rám, és legörnyedtem, rohanni kezdett felém a padló. Puhán estem el. Rábíztam magam.

Különböző helyekről felnőttek bukkantak elő, aggódva futkároztak körülöttem. Értettem a szavakat. Azt, hogy a beteg gyerekük vagyok. Semmin sem csodálkoztam.

Mondták egymásnak, kórházba visznek, amikor elnyelt minket egy nagy épület, majd elgurítottak engem kisebb és piros kőházak között, egy fehér ágyon. Sikerült félrefordítanom a fejemet, oldalt úsztak el a képek. Jól rájuk bíztam magamat. Tovább ismerkedtem a világgal. Sötétség ereszkedett rám akadozva, neki is engedelmesskedtem. Még az történt velem, hogy feltettek valahová, ami magasan volt. Valami egyenes polcra. Sokáig lehettem ott a sötétség mélyén, mert csontsoványan ébredtem magamra.

Amikor már fehér ágynemű vett körül, vaságyban voltam, szűk szobában, a felnőttek az ajtóba illesztett üveglap mögül néztek be rám. Négyen szorongtak ott, mindegyik sírt, nem tudták, hogy értem a szavaikat. Azt mondták egymásnak, már nem ismerem meg őket, és ebben igazuk volt. Azt is mondták, már biztosan meg fogok halni. Rámozdítottam a szememet a takaróra. Egyedül a kezemről tudtam, hogy az enyém. Annyira vékony lett a kezem, fel sem emelhettem a pokrócra, csak a hüvelykujjamat tudtam félrehúzni valamennyire, egészen addig, hogy a tövében kifeszüljön egy bőrredő, ami átlátszó volt és lila. Ezután a másik kezem irányába fordítottam a szememet. Azt a tenyeremet feljebb tudtam húzni. Volt benne valami. Rövidesen elaludtam.

Felébredtem valamikor máskor. Volt valami a kezemben, amit előzőleg beletett valaki. Felhúztam a lábamat, a két térdem felemelkedett, egy kép került a szemem elé, ami a kezemben volt. Világos színű ember nézett a szemembe, lelógó haja körül fényes körtányér. Addig figyeltük egymást, míg haza nem vittek a kórházból, vissza abba a szobába, ahol előzőleg életben voltam. Ott is ágyban feküdtem. Egy asszony magasodott fölém, vizsgálgatott, közben fekete fejkendő csomózott az álla alá. Azt mondta, hogy ő a nagyanyám, és sírva fakadt, mikor mindkettőnk számára kiderült, hogy elfelejt-

tettem beszélni. Ezután gondjaiba vett engem az az asszony. Velem maradt nappal, mellettem aludt éjszaka. A fülembé sugdosott, hogy nézzem csak a kezemben lévő képet. Azt mondta, lám csak, erősödöm, és ezt Jézusnak köszönhetem, ő az, aki visszanéz ránk. Az asszony őhöz imádkozott, adjon erőt nekem, és ő meghallgatta őt. Mert, nézzem csak, erő sugárzik Jézusból és fényesség. Egyik este közös takaró alatt egy példát is mondott erre a sötétségben az asszony. Hogy volt egyszer réges-régen egy nagybeteg nő. És gyógyulást remélve Jézustól belement a rajongók tömegébe, a közelébe furakodott, de nem merete megszólítani őt. Csak nézte, hogy a gyógyítója előtte elhalad, és hátul a köntöséről négy kék színű bojt csügg alá. És az a nagybeteg vérzéses asszony félelmében csak futólag merete megérinteni a libegő bojtok egyikét. De Jézusnak ez is elég volt. Megtorpant, és hangos szóval azt kérdezte, ki nyúlt hozzá. Ugyanis megérezte, hogy valami kiszállt belőle, mert neki még a köntöse bojtjai is erővel voltak tele. Gyógyító erővel, aminek én az életemet köszönhetem, mondta az ágyban mellettem az asszony.

Nyár volt, nyitva állt ablak, konyhaajtó. Nagyanyám kenyérért ment. Az ágyban vártam valamire, nagyon világos volt. A konyhán keresztül bejött a szobába egy ember, fehér inget viselt, kék nadrágot, aminek az egyik szárán a szerelőzsebből egy összehajtott újság állt ki. Nagyanyámat kereste. Azonnal tudtam, hogy ő az.

Beszélni kezdtem őhöz. Mondtam, nagyanyám kenyérért van, mindjárt jön. Ekkor ő leült egy székre azzal, hogy megvárja, vette az újságot, zörögve szétrántotta, olvasni kezdte. Az erejét érezve beszélni akartam hozzá, de nem találtam szavakat. A nyakán hátul világosszőke hosszú pihék meredeztek. Időnként rám nézett az újság fölött. Azt mondta, motorral jött Jászberényből, és hamarosan vissza kell térnie oda. Szemének hatására én felültem az ágyban, aztán a padlóra léptem. Odamentem a közelébe. Összecsapta, elvette az újságot. Felállt. Lenézett rám. Én egyre csak gyógyultam, erősödtem az ő erejének közelében, még az ágy támláját is elengedte a kezem. Neki most már mennie kell. Nagyanyámnak üzeni, örül, hogy életben talált engem. Elment.

A következő az volt, hogy mezítláb álltam a padlón, amikor a kendős asszony visszaérkezett. Magasan fölém jött, felkapott, az ágyba vitt.

Azóta is élek.

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

Bereményi Gézával

Mi az, amin most dolgozik?

A *Kincsem*, a csodakanca egy „középfekvésű” színdarab, olyan színműnek lehetne nevezni, amiben vannak drámai, komikus elemek is. Az 1870-es években, egy egyszerű magyar gazdálkodó földjén megszületett Kincsem. Kiderült róla, hogy a világ legjobb, verhetetlen lova. Negyvenhárom futamban indult, és mind a negyvenháromat megnyerte. Látszólag nem való színpadra, hiszen hol itt a konfliktus? Mert hát, ha egy ló mindent megnyer, akkor sehol. A ló tulajdonképpen meg sem jelenik a színpadon, csak egyszer, kétszer, és sohasem versenyben. A körülötte lévő emberek reakcióiról szól a darab, hogy vajon hogyan is viselkednek az emberek, amikor a csodával találkoznak. Egy verseny telivér és körülötte a négyfős személyzet: a tulajdonos, aki a lovat képviseli és egyben a tenyésztője is a lónak, a tréner, az istállófiú és a zsoké. De nemcsak ők, hanem a rajongók, a bámulók és a haszonlesők is szerepelnek benne. A táviró, a hajózás, a vasút, mindennek kiterjedése a *Kincsem* idejében vette kezdetét, úgy is mondhatnám, hogy ez a tömegdemokrácia kezdete. Hiába voltak még királyságok, a tömegek véleménye kezdett nagyon számítani, befolyásolni a dolgokat. A Kincsem körüli tömeghisztéria, és az ez által befolyásolt politikai klíma nagyon alkalmas egy olyan színdarab számára, amelyben áthallások lehetnek korunkra is. Az igazi főszereplője ennek a darabnak a ló tulajdonosa, Blaskovich Ernő, akinek az életébe teljesen váratlanul érkezik a csoda Kincsem személyében. Neki kell a lóra, a ló hírnevére, és saját hírnevére vigyáznia, egy olyan korban, amikor mindenki csak a hasznot lesi, és mindenki meg akarja szerezni ezt a csodálatos állatot. A Thália Színház, ahol jelenleg is dolgozom, megrendelésére készítettem ezt a darabot, valószínűleg én is rendezem majd.

Hogyan indult a színház és az Ön kapcsolata?

Gyerekkoromtól, amikor is a szüleim színházba vittek. Négyműfajú ember vagyok, velem minden az 1970–71-es években kezdődött — a színház is. Akkor írtam egy novelláskötetet, tehát prózáírással, irodalommal kezdtem huszonhárom éves koromban a pályámat. A novelláskötetem megírása után jelentkeztek aztán sorra a műfajok az életemben, a színház is. Egy vidéki amatőr színtársulat vezetője Miskolcra Pestre utazott elolvasva a novelláimat, és fölkért színdarabíráásra. A miskolci Manézs Társulatnak kezdtem el írni egy darabot, de ugyanabban az évben Kézdi-Kovács Zsolt felkért forgatókönyvíráásra, azt is kipróbáltam. A *Romantika* című film nekem arra volt jó, hogy megtanultam belőle a szakmát, mert láttam az ötletek, az elképzelések megvalósulását. Kijártam a forgatásokra is, ez tulajdonképpen filmes iskola is volt nekem. Utána a Vígszínház számára írtam darabot, illetve a Pesti Színházban mutatták be a *Légek méter* című darabomat, a *Halmi vagy a Té-*

kozló fiút pedig a Kaposvári Színházban. A *Shakespeare királynője* című munkámra büszke vagyok, és a legismertebb darabomra is, amit eddig az ország hat színházában mutattak be. Az *Arany ára* a címe, egy kisregényem alapján írtam. Többször előfordul, hogy vándortéma jelenik meg a műveimben, és egyik műfajból a másikba vonul át — ahogyan ez például az *Eldorádóban* is megjelenik majd. Később Zalaegerszegre kerültem, ahol kilenc évadon keresztül a Zalaegerszegi Színház művészeti vezetője voltam, ott fél tucat darabot írtam a színház számára. Ezután kerültem a Tháliához, ahol jelenleg ügyvezető igazgató vagyok. Ugyanabban a sorsdöntő évben, 1971-ben ismerkedtem össze Cseh Tamással, aki rajztanár volt akkoriban. Elkezdtem neki dalszövegeket írni, amiből aztán negyvenéves együttműködés lett, egészen a haláláig.

Tekintsük át eddigi munkásságának irodalmi vonatkozásait is! Ezen a területen hol tart?

1970-ben jelent meg *A Svéd király* című novelláskötetem, amit azóta több novelláskötet is követett. Azután fontos az 1977-es *Legendárium* című regény, és most jelent meg egy újabb munkám, amit nagyon szeretek, mint egy újszülöttet, a *Vadnai Bébi* című regényem. Ennek is komoly a valóságalapja, sőt, mondhatnám, hogy a valóság az alapja. A történetet egy idős asszony mesélte el nekem — Vadnai Bébi az ő könyvbeli alakja. Ő egy barátom édesanyja, és a barátom születését meséli el — tulajdonképpen a barátom eredetét, hogy honnan ered, milyen családból, ki az apja és az anyja. Ez tehát egy valóban megtörtént, bár hihetetlen történet. Egy olyan, az ezerkilencszázhetvenes években élő fiatalemberről szól, aki nem ismeri a múltját, a szülei múltját, és nem is tudja meg azt sokáig. Ellenben létezik egy másik szereplője a könyvnek, aki mindezt megtudja, de nem mondja el a barátjának. A *Vadnai Bébi* két történelmi korszakban játszódik, a 40-es és a 70-es években, e történelmi korszakoknak a jellegzetes miliójében. Másrészt egy lélek története is a könyv, és egy gyűlölet-szerelem története. Ez a *Vadnai Bébi*. A gyűlöletszerelem, mint regénytéma és mint eredet-téma. Milyen az az ember, aki gyűlöletszerelemből születik? Az talán a legérdekesebb benne, hogy bár ravaszul kifundált fikciónak tűnik, ez egy tényregény, csak a neveket változtattam meg.

Láttuk a színházi, az irodalmi pályafutását. Hogyan tanulta ki a filmrendezést is?

Az 1972-es *Romantika* után még sok forgatókönyvet írtam, de az eszembe sem juthatott, hogy filmet is rendezzek. Ugyanis filmet nem rendezhett Magyarországon akkoriban csak az, akinek filmrendezői diplomája volt. Ez amolyan íratlan törvény volt. De Nemeskürty István tanár úr, aki stúdióvezető volt akkoriban, följánlotta, hogy rendezhetek egyet. Ez életem egyik legendás esete. Gothár Péter rendező számára megírtam az 1981-es *Megáll az idő* című filmet, ami nagyon sikeres munka volt a maga korában. A film elkészülte után elhatároztam, hogy több forgatókönyvet nem írok, mert hátrányos helyzetű szakma a forgatókönyvírás, inkább egyéb műfajokkal foglalkozom majd, hiszen jelentéktelennek tartották, sőt lenézték a forgatókönyvírást akkoriban. Tehát Nemeskürty tanár úr, mint stúdióvezető behívatott magához, és

közölte velem, hogy öt egy fél év múlva el fogják távolítani, vagyis kirúgják, és azt szeretné, mivel még egy filmre van pénze a stúdiójának, hogy a hátralévő időben írjak egy forgatókönyvet, és azt ígérte, hogy bármelyik rendezőt a magyar rendezői karból rábírja, rendezzen belőle filmet. Akkor közöltem Nemeskürtyvel, épp most határoztam el, hogy soha többet nem írok forgatókönyvet. Aztán szinte vitatkozni kezdtünk, és ő ragaszkodott ahhoz, hogy értssem meg, bármelyik rendező szívesen vállalná a forgatókönyvemet. Akkor az mondtam, hogy ezentúl nincs olyan rendező a világon, akinek forgatókönyvet írnék. Azt mondta, hogy jó, ő viszont ismer egyet, és rám mutatott, hogy én volnék az. Erre én: jó, vállalom, ez esetben írok egy forgatókönyvet saját magam számára. Nemeskürty tanár úr még annyit tett hozzá, hogy ezt a csínyt így, elmenőben megengedheti magának. A *Tanítványok* című 1985-ös film ötlete egyik barátomtól eredt, akinél a délelőtti Nemeskürtyvel történt megegyezés után együtt ebédeltünk. Ő beszélt nekem Magyary professzorról, épp akkor, amikor nekem már azon járt az eszem, hogy vajon miről is írjak forgatókönyvet. Klebelsberg Kunó idejében új szelek fújdogáltak a magyar közigazgatásban. No, erről az időszakról és ezekről a fiatalemberekről készítettem el a *Tanítványok* című filmemet. Még aznap délután ezzel a barátommal elmentünk egy idős emberhez, akit Csaba barátom már ismert és használta az anyagát. (Őry Csaba ma Brüsszelben diplomata, akkoriban jogáshallgató volt.) Tehát elmentünk a Magyary féle intézet egyik oszlopos tagjához, Dr. Szaniszló József bácsihoz. Ő odaadta nekem az önéletrajzát, ami kéziratban volt meg neki, és abból készítettem a filmet — így lett személyes a film, ami végül is róla szól. Nem is annyira a szakirodalomból, mintsem az emlékiratokból ismertem meg ezt az intézetet. De így érdemes forgatókönyvet írni, elsődleges források, és nem utólagos elemzések alapján. A *Tanítványok* a Magyar Filmkritikusok díját kapta meg a Magyar Filmszemlén, meg a legjobb első film is volt, és a legjobb forgatókönyv is.

Ebből hogyan következnek a későbbi filmes munkák az Eldorádó, vagy a Hídember?

1988-ban a *Tanítványok* gyártásvezetője és operatőre, akik szívesen emlékeztek vissza a közös munkánkra, meglátogattak engem. Ozorai András gyártásvezető és Kardos Sándor operatőr azt mondták, hogy rövidesen megváltozik az egész filmkészítési struktúra, és soha többet mint egyfilmes és diplomátlan nem fogok filmet rendezni, hogyha most gyorsan még a régi rendszerben nem készíték egyet. Akkor jutott eszembe egy novellám, és a saját nagyapám, aki kereskedőember volt a Teleki téren. Ez valóban szerencsés ötlet volt, mert azt hiszem, hogy ebből a novellából készült a legjobb forgatókönyvem. Az *Eldorádó* 1989-ben készült el, Párizsban Európai Filmdíjat nyert rendezés kategóriában, itthon a legjobb magyar film díját is megkapta, hosszan sorolhatnám, mert nagyon sok díjat nyert. A Széchenyi életéről szóló *Hídember* című filmet pedig Hábermann Jenő filmproducer találta ki. A forgatókönyvet Can Togayjal írtuk. Legalább egy évig írtuk, ha jól emlékszem, a kilencedik változat lett a végleges. Amikor végre elké-

szült, akkor megrendeztem, ez volt az úgynevezett „nagyfilmem”. Egy filmet a költségvetésével is lehet osztályozni, ahogy mondani szokták, nagyfilm nagy kín, kis film kis kín. Nekem ebben a nagy kínban volt részem, hogy ezt a nagy drága filmet rendeztem. Ez már a kilencvenes évek legeleje, jócskán benne voltunk az aktuális választás előtti kultúrharcban. Amikor elkészült a film, akkor olyanok támadták, akik nem is látták, és olyanok védték, és mondták, hogy kitűnő film, akik szintén nem látták. Úgyhogy egyik félnek sem lehetett hinni, a rajongóknak sem, meg a gyűlölködőknek sem, mert a rajongók a gyűlölködőket, a gyűlölködők a rajongókat gyűlölték. Egy teljesen irreális közeg értelmezte — a választások után még egy időre dobozba is került a film.

A dalszövegírás mint negyedik művészi aktivitás szintén komoly sikereket eredményezett — ez hogyan történt és mik lehettek az okai?

Cseh Tamással több mint negyven éves a történetünk, a magam számára is váratlan meglepetésekkel szolgált ez az együttműködés, mivel hihetetlenül népszerű lett. Én ezt a dalműfaj személyes megszólító jellegével magyarázom. De hát korántsem ez volt a szándék. Azt gondoltam, hogy szinte titokban, kettőnk és a barátaink számára készülnék, aztán hirtelen közönséget nyertek, sőt Tamás halála után klasszicizálódtak is. Ez életem egyik meglepetése volt. Végül is költői ambíció lett belőle, mivel én most már ezeket verseknek tartom — nagyon személyesek, és úgy érzem, hogy az én életemről szólnak, de dalba emelve és Tamás eléneklésével közkinccsé váltak. Tamás akkora hittel énekelte ezeket a dalokat, hogy magáévá tette őket. Nagyon érdekes műfaj ez, az embereket közvetlenül megszólító, akkoriban nemigen űzték.

Kik és mik és hová vezetnek vissza azok a családi szálak, amelyek Önt azzá tették, aki?

1946-ban születtem. Már a szüleim két különböző világból jöttek. Apám erdélyi menekült, Temesvárról származik, az édesanyám pedig egy Teleki téri kereskedő házaspárnak volt a leánya, aki mindig is elvágódott a családjából. A nagyanyám szintén Erdélyből jött, Nagybánnyárról, görögkatolikus családból. Nagyapám baptista lókereskedőnek volt a fia. Apám pedig katolikus volt, de őt csak tizennégy éves koromban ismertem meg, mert csecsemőkoromban eltűnt az életemből. Aztán egy másik erdélyi menekült férfi fogadott engem örökbe, aki sebészorvos volt, ő is római katolikus. Végül is a római katolikus válásban kulturálódtam, voltam elsőáldozó, hétéves koromig ministráltam. A felmenőim többféleképpen neveltek, a nevelőapám nevelési stílusában például volt valami merev eltökéltség, hogy én nadrágos ember, vagyis értelmiségi legyek. Viszont én az ő merev eltökéltségétől szabadságra vágytam, és végül tizenhat évesen, 1962-ben Pápára kerültem kollégiumba, ott érettségiztem az ókollégiumban. Pápa tulajdonképpen nyugodalmatlan hely volt, még '56-ban is — a régi iskola szelleme töltött ott be mindent.

A nevelőapámat és engem is a Rozner név miatt zsidónak néznek, néztek gyakran, mert adoptált a nevelőapám, és hatéves koromtól húszéves koromig Rozner voltam. Bereményi az anyai nevem. Apámat Vetró Gézának hívták.

Visszatérve az alapkérdéshez, Pápán olasz szakon jártam iskolába. Apám részéről a család olasz származású volt, az 1600-as évek végétől már itt éltek. Örömmel fogadtam, hogy egy olyan gimnáziumba kerültem, ahol olaszt lehetett tanulni. Utána pedig a bölcsészkart magyar–olasz szakon végeztem el. 1965-ben kerültem egyetemre, 1971-ig jártam oda és akkor jelent meg az említett első novelláskötetem. Hozzátartozik ehhez, hogy egyetlen gyerek voltam, és a magányomban négyéves koromtól olvastam. Hatéves koromig anyai nagyszüleim neveltek a legnagyobb szeretetben, ezért is választottam a Bereményit, az ő nevűket. A Teleki téren hatéves koromig náluk nevelkedtem, utána is gyakran visszajártam hozzájuk. Engem annak ellenére, hogy viszonylag korán elkerültem a családi fészekből, nagyon erősen meghatároz a családom. Minden egyes családtagomról nagyon sokat tudok, minden egyes családtagom megnyílt nekem, és minden egyes családtagomat kifürkésztem, hogyha megpróbált elzárkózni — kíváncsi voltam mindig az eredetemre. Talán azért is, mert az édesapámat nem ismertem, illetve csak későn ismertem meg. Viszont amikor összeismerkedtünk, akkor mohón „elsajátítottam” őt. Ez a hatvanas évek elején volt: meglátogatta nagyapámat, akkor jött ki ugyanis a börtönből, ’56 után őt is leültették négy évre, egy családi aranyórát adott el nagyapámnak. Éppen beállítottam az iskolából ebédelni, és akkor találkoztunk először. Nagyapám mondta, hogy ő az apám, és hozott nekem egy aranyórát, de kiderült, hogy azt az aranyórát nem nekem hozta, hanem eladta a nagyapámnak, úgyhogy mindjárt kételkedve néztem, de mégiscsak az apám volt. Nagyon összeemelegedtünk később, a hetvenes években halt meg, tartottam vele a kapcsolatot. Szerettem, megszerettem nagyon, ő is engem, és kiderült, hogy van egy féltestvérem, egy öcsém, aki azóta Los Angelesben él, de testvérként tekintünk egymásra, naponta internetezünk. Vetró Tamásnak hívják, egy ügyvédi irodában dolgozik.

Édesanyám tizenhat éves volt, amikor én születtem. De akkor már összeházasodtak a háború idején az apámmal, és együtt szöktek Bécsbe. Ott érte őket utol a front, aztán hazajöttek és itt születtem én, néhány nappal az után, hogy visszaérkeztek. S akkor kezdtek el engem az anyai nagyszüleim nevelni hatéves koromig. Apám eltűnt az életemből, ebbe a nagyapám is közrejátszott, mert gyakorlatilag megvesztegette apámat, ez benne van az *Eldorádó* című filmben is. Ékszert adott neki, hogy tűnjön el. De hát ez könnyű is volt, a nagyapám is fiatalember volt ahhoz, hogy már nagyapa legyen, és mindig is vágyott egy fiúra. De ez nem az apám engedékenységet jelentette — apám nagyon fiatal ember volt, huszonegy, huszonkét éves, és van olyan fiatal férfi, aki megijed, amikor gyereke születik. Édesanyám mindig elvagyódott a Teleki térről, úgy is hívta a család, hogy „grófnő”, mert finnyás, kényes volt. Nagyon szerettem őt, tizenegy évvel ezelőtt halt meg, boldogan látta még az unokáit.

Milyen szellemi élmények érték később?

Mándy Iván volt az első, róla írtam a szakdolgozatomat, őt nagyon szerettem és Mészöly Miklóst, meg Pilinszkyt, akit már gimnazista koromtól csodáltam.

Tágabb körben, vagy mélyebb, akár lelki értelemben hogyan kapcsolódik saját kultúrájához?

A családi kultúra révén, az elődök hagyományai révén — lázasan kutattam mindig az elődeimet — és nem utolsósorban éppen a magyar kultúra iránti érdeklődésem révén. A magyar költészet és irodalom mindig is kitüntetett helyen volt az életemben, a magyar irodalom életem meghatározója lett. Több alkalmam nyílt arra, hogy külföldre menjek, nem akartam.

Hallottam egy nagyon érdekes francia megfogalmazást a magyarokról: a saját rejtélyes nyelvébe bezárt kicsi nép. Persze a magyarokat a nyelv megkülönbözteti az összes többi ország lakóitól, még a nyelvrokonoktól is. A magyar nyelvet művelem, és ezt a nyelvet választottam is, azután miután megkaptam. Én ettől a nyelvtől nem tágitok — a nyelv is megtalált, választott engem.

Ugyanígy, az Isten közelébe a nagyanyám vitt el. Gyerekkoromban, fogékony gyerekkoromban nevelt, és ő mondta azt, hogy háromféle ember létezik a világon. Az egyik, amelyiknek természetes, hogy van Isten, születéstől fogva mindenhol látja a bizonyítékát, mindenhol találkozik vele, együtt él vele. Ezt az emberfajtát nem lehet eltántorítani Istentől. A másik, amelyiknek természetes, hogy nincs Isten, mivel nem találkozott vele soha, és nem is fog akkor találkozni vele. Ilyen volt a nagyapám: gyors eligazodások az életben, az élet egy labirintus, ahol a szemfülesség és a ravaszság számít — ez az ő krédója. Tehát egy istentelen és egy istenes ember, és a harmadik pedig a kereső. Én ezt a két szülőmet, elődömet örököltem, igazából ők hatottak rám; az anyai nagymama és a nagyapa. Azt, hogy Isten van, azt a nagyanyámtól örököltem, azt a tudatot, hogy természetes, hogy van Isten, és hogy határozott jelenlétét tapasztalhatom nagyon gyakran. Lehetetlen is egy ilyen zezzugos életben, hogy az elrendelést ne látná az ember. Olyan véletlenekről beszélek, amik nem véletlenek. A találkozásom például a feleségemmel, a fiaim születése... A vallást most hadd értsem kulturális értelemben — a kultúra elengedhetetlen részeként látom. Jézus Krisztus tanításait mélyen ismerem, és sokat tanulmányoztam. Ő nekem uram és megváltóm. Bibliás ember vagyok, de inkább Újszövetséges ember. Jézus elér olyankor, amikor tartásra van szükségem. Tartást ad a megingások, az elkedvetlenedések közben, azt mondanám, amikor például üldözési mániája támad az embernek, amikor fontosnak tart az ember valamit, ami jelentéktelen, amit nem kellene olyan fontosnak tartania. Tartást ad a félelemben, de tartást ad a féktelen örömmel, vagy a göggel szemben. Hogy más a fontos, nem az, amit én képzelek. Hogy létezik másik világ, így mondanám, a miénken kívül. De hát ez annyira természetes, hogy ezzel még nem is mondtam semmit. De talán másoknak tanulság.

Mit gondol a nyelven és az eddig elmondottakon túl arról, hogy Ön magyar?

Ahogy mondtam, én a történelmet erősen meghatározónak tartom. Ami a származásomat illeti, lengyel, román vér is van bennem, de lengyel egész biztosan, olasz vér is van bennem, német egész biztosan, még hozzá sváb. Meg van magyar is, rengeteg ősanám van

az Alföldről is. Engem az öcsém ruház, ő küldi Los Angelesből a ruhákat, az ő ízlése szerint öltözködöm. Egyszer Isztambulban, jó régen, vagy tizenöt éve mentem a bazárban egyedül, és egy fiatal török árus állt a boltja előtt, rám nézett és odaszólt, hogy „gyere be magyar”. Az első az volt, hogy végignéztem magamon, és akkor, ott semmi nem volt rajtam magyar. A nadrágom amerikai volt, az ingem francia, az arcomon látszott a magyar étrend, gondoltam. Mi volt rajtam magyar? Egészen biztosan a tapasztalatok, az itteni tapasztalatok. Talán a tartásunk, talán a gyerekkorunk látszódott, vagy ez az életforma, ami igen, van, létezik egy speciális magyar életforma, egy magyar tartás, amit akkor fölismert az a török árus. És én ezt nem bánom, sőt, ez engem érdekel.

Balassi Bálintot például jellegzetes magyar sorsnak gondolom, a maga bolondériájával, a maga kiszámíthatatlanságával, sőt, tudjuk, a maga vallásváltásával is. És nagyon-nagyon sok rokonom sorsát is magyarnak látom, ezekre rokonszenvvel nézek, ahogyan például a meghalt irodalmi elődökre is. Berzsenyit például nagyon szeretem, a sértődöttségét is nagyon értem. Nagyon ismerem a vérmérsékletét, és nagyon ismerem Kosztolányi finom gyávaságát, belülről ismerem. Ami féltékenységből ered, de finnyáság és elkényeztetettség is. Gondolatban egybe tudom gyúrni Berzsenyit és Kosztolányit. Ráadásul nem is akármilyen helyen vagyunk itt, ahogy a költőktől megtanultam, például Adytól. Ezen a helyen harminc évnél tovább egy nép sem maradt meg. Ahogy Ady mondja: perc-népecskéknek szégyenkaloda, vagy ahogy egy másik mondás mondja, útonállóknak jöttünk ide, és útban állók lettünk. A hely kisugárzása is közrejátszott abban, hogy az a török árus odakiáltotta nekem, hogy „gyere be magyar”. Aki ezen a helyen él, és harminc évnél tovább, úgy értem, egy nép több mint ezer éve, annak a hely kisugárzása is meghatározóvá válik. Ősi emberi tapasztalat, hogy minden helynek van lelki-szellemi tere, a Kárpát-medencének is jellegzetes a magáé. Ahogy a *Vadnai Bébi* egyik szereplője mondja a negyvenes évekről, Magyarország akkoriban épp a maga speciális semmijében lebegett. Ahogy a hetvenes években is. Na, ezt is Magyarországnak nevezzük, ezt a folyamatos egybetükröződést.

*Mi van most, mi lesz,
és miért is dolgozunk?*

Számunkra nagyon szokatlan, hogy az úgynevezett tömegdemokrácia korába léptünk. A tömegvélemény a különböző hierarchiakat, pénzt, politikait, vallásit fölülírja. Eddig a tömegvéleménnyel nem törődtek, mert nem kellett. A hazai hatalmak könnyű viszonyban voltak vele, hiszen idegen csapatokra támaszkodtak, és idegen csapatok segítségével csináltak és tartottak rendet már nagyon régóta. Most viszont nincsenek idegen csapatok. Régen minden hatalom az idegen csapatokra támaszkodva illegitim volt, most viszont legitim hatalomra van mód. Ez vadonatúj elem, ezt idegekkel és intelligenciával kell bírni — ez szerintem ennek a korszaknak a próbaköve.

Hétköznapi istentapasztalat

ASZALÓS JÁNOS

1931-ben született Szege-
den. Matematikus. Leg-
utóbbi írását 2013. 12. szá-
munkban közzöltük.

Kockázatos vállalkozás földi életünkben istentapasztalatról be-
szélni. A misztikus tapasztalatokat egyértelműen Istennel hozzuk
kapcsolatba; ezek „csúcsménei” (elragadtatás, látomás, kinyi-
latkoztatás, gyökeres megtérés, belső átalakulás, megvilágosodás,
mindent elfedő boldogság, „elszakadás önmagunktól” stb.) a földi
tapasztalás mintáitól messze esnek, s legfeljebb analógiás kifejezé-
sekkel közelíthetők meg. A földi értékek ilyenkor mintha súlyukat
veszítenek; a fizikai hely, az időpont, a körülmények gyakran hát-
térbe szorulnak, eltűnnek. — A hatásuk azonban — akár társadalmi
szinten is — jelentős lehet, és más személyek számára érzékelhe-
tővé válhat.

Jelen gondolatmenetünkben azonban olyan — Istenhez fűző —
személyes „tapasztalataimat” szeretném az olvasóval megosztani,
melyek a misztikus tapasztalatokhoz némiképpen hasonlíthatók
ugyan, de azok csúcsméneitől lényegesen távol állnak. Formá-
juk, megjelenésük körülményei hétköznapiak; a profán élet aktuá-
lis eseményei, olykor „közönséges”, gyakran jelentéktelen történé-
sei, szituációi, törekvései, érzelmei közé ékelődnek be úgy, hogy
azok nem is tűnnek el a tudatunkból. A kívülállóknál általában észre
sem veszik, hogy valami történik velünk; sőt néha maga a tapasz-
taló is „elme” mellettük, anélkül, hogy ezeket figyelemre mélt-
tatná. Ha azonban észreveszi, akkor természetfeletti jellegű „ön-
igazoló módon” azonnal nyilvánvalóvá válik, valahogy úgy, ahogy
Ady Endre is megérezte: „csendesén átölelt az Isten”! Csakis sze-
mélyre szóló, és általában egy-egy pillanattig tartó, szelíd esemény-
ről van szó. A *Megnemismert Felhője* szerzője szerint „Ez a találkozás
mindig rövid pillanatokra jön létre, ezeket a pillanatok az idő és az
örökkévalóság metszéspontjaként éli meg az ember ...”¹ Ha figyel-
münkkel megragadjuk ezt a pillanatot, akkor egyfajta különleges,
nagyon finom érintést érzünk, mely Isten (Krisztus, Lélek) biztos
jelenlétére utal, de nincs domináns „hordozója” ennek az érintésnek
(hang, fény, tapintás, érzés, emlék, gondolat stb.). Ha van is ilyen
hordozó, az leginkább „belülről indul”, ahogy Angelus Silesius utal
erre: „Ne mástól várd a szót, a szó benned fakad. / Ha némán hall-
gatod, megszólal benn a hang.”² — A szó, hang helyett vagy mel-
lett nagyon szelíd, belülről induló baráti „érintést” is tapasztalunk,
ilyesféle üzenettel: „itt vagytok, érted vagytok”. — Az egész jelenség
nagyon rejtőzködő, szemérmes, gyakran még érzelmi állapotunkat

¹Wolfgang Riehle:
A Megnemismert Felhője.
In Gerhard Ruhbach –
Josef Sudbrack (szerk.):
Nagy misztikusok. (Ford.
Trautwein Éva.) Kairosz,
Budapest, 2005, 180.

²Angelus Silesius:
A kerúbi vándor. (Vál. és
ford. Kulcsár F. Imre.)
Kairosz, Szentendre,
1999, 25.

sem borzolja fel. Azután — általában — néhány pillanat alatt megszűnik. Mintha semmi sem történt volna; az életünk eddigi medrében folyik tovább. (Hogy az utóbbi mondat mennyire igaz vagy nem igaz, arra napok, évek, évtizedek múlva derül csak fény.)

Az ilyen tapasztalatok leírása vagy körülírása szinte lehetetlen. — (A mai, sokféle meditációs, szemlélődő kultúra, ami a szoros figyelmén alapul, nem azonos az „itt-lét” élmények kultúrájával. Ez utóbbi valójában nem is „kultúra”, mert nem szabályozható; Isten szabad, kiszámíthatatlan, „személyre szabott” jelenlétéről és ennek jeleiről van szó. Nem is a jelzés, hanem saját jelenléte az, amit valamiképp megérezzük. — Mégis, van valamilyen szoros rokonság a meditáció kultúrájával.)

Ám ezekhez *hasonlót*, mely analógiául szolgálhat az itt hétköznapi napinak nevezett istentapasztalathoz, *természetes élményeink* között számtalanszor találhatunk. Ilyenben van részünk például akkor, amikor valamiképp megérezzük: akit nagyon szeretünk, most éppen ránk gondol. Vagy akár már itt is van valahol a közelben, csak éppen nem látjuk még. Ilyen lehet egy szerelmi pillanat, ilyen egy karonülő kisgyermek ölelése, egy nagyon várt barát kopogtatása, egy gyönyörű naplemente, egy szál virág, egy régen hallott gyönyörű zenedarab, és bármilyen csodálatos emlék. Ám még ilyen élmények sem szükségesek. Amit most kutatunk, az a legközönségesebb eseményekbe, akár egy üres pillanatba csomagolva is megjelenhet, de a természetes tapasztalatoktól alig észrevehetően, ám lényegesen különbözik.

Jó példa erre a fönti, legelső („valaki rám gondol”) élmény egy változata, amiben *már felfedeztem az „egészen Mást”*. Ha azt éreztem, hogy ennek a „Másiknak” rám irányuló figyelme (szeretete) felmérhetetlenül nagy, ugyanakkor végtelenül finom, akkor biztos lehetek: *Isten minden földi mértéken túllépve került közelebb hozzám!* Nem kér semmit, nem mond semmit, szinte nem is ér hozzám! — Iskolás hitem szerint ezt eddig is tudtam ugyan: mindig is itt volt, itt van bennem — de idáig rejtőzött, mert nem akar befolyásolni. (Furcsa: mintha a szabadságomat többre tartaná, mint teremtett mi-voltomat, vagy akár mint saját isteni dicsőségét!)

Bizonytalan vagyok abban, hogy az ilyesfajta jelenséget misztikus élménynek nevezzem. Ha van (ha lenne) a természetes és a természetfölötti között valami harmadik, akkor ahhoz sorolnám. Mert annyira természetfölötti. Mert annyira természetes. (Mint némely esetben a szerelem.) Az imádság ezernyi fajtái közé sem sorolható. Itt Isten „szól” az emberhez — sőt, inkább csak hallgat —; az ember valamiképp mégis felfogja azt. De egyszerűen, szinte lehetetlen-szerűen, *csak itt Van*. Avilai Teréz így írja le ezt az élményt: „Néhányszor megtörtént velem, amikor Krisztust elképzelve magamban... elfogott engem Isten jelenlétének érzése úgy, hogy egyáltalán nem tudtam kételkedni abban, hogy Ő itt van bennem.” — Vagy máshol a nyugalom imájára vonatkozóan mondja: „Mélyen a belsőben érzi

³Gemma Hinrichter:
Avilai Teréz. In Gerhard
Ruhbach – Josef
Sudbrack: i. m. 237.

a lélek Isten érintését, anélkül, hogy tudná, honnan, illetve miképpen jött.”³ — Hasonló élmény sok szent életrajzában és spirituális tanítók írásaiban is felbukkan; sokan Illés próféta szellő-tapasztalatára utalnak: 1Kir 19,12.

Erre a tapasztalásra nem lehet készülni; a szigorú figyelem — ami annyira hasznos a kötött imádságok, lelkigyakorlatok, meditációk idején — ezt zavarhatja. (Persze: Istennek nem lehetetlen.) — Semmiképpen sem lehet ezeket „kiérdemelni”; ez mindig is kegyelem marad. Lehet, hogy naponta többször is ránk talál (bár ilyenről még nem hallottam, nem olvastam), lehet, hogy évtizedekig rejtőzik (ez a gyakoribb), lehet, hogy csak egyszer, halálunk pillanatában, életünk második, legtermészetesebb eseménye során tapasztaljuk meg.

(Valójában, a bevezetésben emlegetett misztikus és a hétköznapi istentapasztalatok nem választhatók el ilyen élesen egymástól.)

Olvasmányaimból, társaim és saját tapasztalataim emlékeiből összeállítottam néhány „csoportot” olyan szituációkból, ahol az ilyen pillanat-törédek gyakrabban jelennek meg. (Nem tudom, hogy volt-e már valaki, aki ezeket a tapasztalatokat rendszerezni merészelte; ezért most teljesen szubjektív leszek, és szabad utat engedek rendszerező hajlamaimnak.) — *Az első csoportban* mindegyik szituációra igaz, hogy az „itt-lét” egybeesik az üresség, a lét-hiány valamilyen formájával: Isten a teremtés betöltetlen, üres, nem-lét pontjait keresi, hogy betöltse. (Simone Weil francia filozófusnő dolgozott sokat ennek a sejtésnek modern megfogalmazásán.⁴) Kiegészítésül mondom: néha (gyakran?) éppen ezek az üres pillanatok jelzik Isten távollétét. — *A második csoportra* a „sűrűsödés” jellemző: olyan evilági tapasztalatok környékén jelennek meg ezek az érintések, amelyek amúgy is telítve vannak hangsúlyos élményekkel, érzésekkel, gondolatokkal, gondokkal. — *A harmadik csoport* elemei a *szenvédéseink idején* látogatnak meg bennünket. — Ezekekhez a csoportokhoz fűzök most néhány példát.

(Kedves olvasó! Ha a további sorokat is követni akarod, ne vedd zokon, hogy ezután a tapasztalat alanyát veled azonosítom!)

Az üres pillanatok betöltése

Az áramszünet. Például: gondolkodsz, dolgozol, éppen beszélsz valakivel, éppen imádkozol, valamilyen érzelem-hullám vett a vállára, valamire készülsz, sietsz vagy „lazítász”; — de ez a folyamat most hirtelen megszakad, akár valamilyen súlyos, akár esetleges okból. Néhány pillanat múlva — megint mindegy, mi okból — tovább folytatódik, ami megszakadt. — Isten „hangja, érintése” éppen az ilyen „áramszünetekben” ér el téged. Nem a megszakadt, majd folytatódó tevékenységhez kapcsolódik: egyszerűen „itt van” a köztes, üres pillanatban.

Valami befejeződött. Ez annyiban különbözik a fentitől, hogy nem áll helyre az előző állapot. Valami újat kell kezdeni, valami új ese-

⁴Vö. Vető Miklós:
Simone Weil vallásos
metafizikája.
(Ford. Bende József.)
L'Harmattan, Budapest,
2005, III. fejezet.

ménysorozat előtt állsz — de még nem tudod, mi lesz az. (Ennek széles spektruma lehet: a katasztrófától a telitalálatig akármi.) — Talán csak egy pillanatig tart: Isten szereti ezt a süket csöndet számodra pusztá jelenlétével telítetté tenni, döntésedet támogatni.

Valami új kezdődik. Egészen új. Ennek „súlya” akármilyen lehet: egy hatalmas hegyet kell megmászni, vagy egy napozóágyra fogsz ledőlni. — Isten szereti a változatosságot. Valójában Ő sohasem ismétli magát. S azt szeretné, ha az ilyen típusú ritmusváltásban is megérezné az Ő jelenlétét.

A leglehetetlenebb élet-helyzeteket választja ki az Úr. Mert nem szereti a szabályokat! Éppen akkor lép melléd vagy kopogtat szíved ajtaján, amikor semmi oka sincs rá. (Vagy talán mégis van?)

A lehetetlenhez legközelebb áll a *lényegtelen*. Ő otthonosan mozog ebben a környezetben is. A reggeli felkeléstől az esti elalvásig ezeryi, nevesincs dolog történik veled. Pedig még imádkoztál is; keményen dolgoztál; sok jót is tettél másokkal; mégis, a leglényegtenebb események közé furakodik csöndes jelenlétével. Ilyenkor, a gyöngé fuvallathoz hasonlítható érintéseit észrevenni szinte lehetetlen, hiszen nem vártad volna; de ha tudod, hogy ilyesmi lehetséges, akkor megtanulhatod a folytonos „ráfigyelés” játékát (mert ez olyan játék-szerű) — ám közben még a leginkább figyelem-igényes munkádat is el tudod végezni.

A sűrű környezet csoportja

Értjük egymás szavát! Pünkösdi élmény-szerű. Most döbbenünk rá, hogy megértettük egymást olyan kérdésekben, melyekben eddig ez elképzelhetetlen volt; — és ugyanakkor figyelünk fel, hogy ez nem szorgos munkánk eredményeként pattant ki agyunkból, hanem Valaki itt van köztünk, és észrevétlenül lopta be szívünkbe a megértés, sőt az egyetértés ajándékát.

„Az Úr az!” (Jn 21,7). Jézust nem arcáról, nem hangjáról, nem gesztusairól ismerte fel a szeretett tanítvány, hanem a régóta gyakorolt és ismert munkájuk szinte abszurd eredményéről és körülményeiről.

Valaki nevemen szólít! — Mária Magdolna nem ismert rá Jézusra, pedig ott állt a közelében, és észre is vette: „Uram, ha te vitted el, mondd meg, hová tetted...” (Jn 20,15). Jézus csak annyit mondott: „Mária!” Talán a hangja sem volt a megszokott, hiszen a feltámadás „állapotában” már nem a földi életünkben megszokott fizikai csatornákon keresztül lépünk kapcsolatba egymással. De Mária Magdolna mégis ráésmélt, hogy Jézus az, aki nevén szólította. — Ez a legszemélyesebb, legdrámaibb, ugyanakkor legritkább jelenléti forma: közel áll a misztikus jelenségekhez.

Bibliaolvasás vagy hallgatás. (Ez sajnos nem minden keresztény számára mindennap esemény.) Erről szól Szent Bernát egy (erősen rövidített) szövege: „Amikor érzem, miként nyílik meg értelmem a

⁵Bernardin
Schellenberger: 69,
Cant. 6. In Gerhard
Ruhbach – Josef
Sudbrack: i. m. 120.

Szentírás megértésének befogadására... akkor nem kételkedem, hogy *itt van a vőlegény.*⁵

Ezt egy eleven postás hozta. Mert néha mások által közvetített tapasztalatról van szó. Például egy beszélgetés során megérzed, hogy a barátod egy mondata „nem tőle származik!” Valaki szájára adta, de neked szánta; az „aláírás” pedig az Övé! A közvetítő nem is sejt, hogy valaki Más bízott rá egy üzenetet. (Az üzenetet nem csak egy megformált mondat hordozhatja: lehet az egy gesztus, egy meglepő beszéd-szünet, vagy akár a barátod váratlan megjelenése.) — Ilyen típusú üzenet gyakran érkezik. (Számomra leggyakrabban barátaim közösségében folyó közös imák során, egy-egy szeretetteljes pillantás, kézfogás, ölelés formájában lep meg ez a bizonyosság.)

A liturgia varázsa. Manapság és már évtizedek, talán évszázadok óta egyre többen hagyják üresen a templom padjait, mert „ott olyan unalmas”. Megértem. Ha a hűségeselek lelkéből lehetne egy-egy szelvet bedobni ezek lelkébe, akkor megértenék, micsoda kincsekre volna kilátásuk, ha visszaülnének a helyükre. Mert ezek a lélek-szelvetek azokat a csomagocskákat (valójában boldogság-cseppeket) tartalmazzák, melyeket a liturgia egy-egy pillanatában Isten saját ott-létének bizonyosságul szór szét a jelenlévők között, kinek-kinek saját érzékenysége, nyitottsága szerint.

Hitélmény. Kétféleképp történhet: a szemedben vagy a füleden keresztül, gondolataid által megformálva jut be az agyadba, majd szerencsés esetben a szívedbe (például valaki tanúságtétele révén), — vagy egyszerre rádöbben szarra, hogy valamelyik hitigazság (amit talán már gyerekkorodban is hallottál, s már ezerszer megvallottad) most *váratlan elevenség*gel ébredt fel benned. Az igazságból élet lett! Valamiből — Valaki lépett eléd!

A könnyű csönd. Sokféle csönd van: nehéz, szomorú, halálos, szerelmes, gonosz stb. A könnyű csöndet az jellemzi, hogy semmi sem sürget, semmi sem aggaszt, éppen semmi teendő nincs, lelkedet, szívedet nem terheli semmi érzélem, súlyosabb gondjaid sincsenek; mintha mindenféle vágy is elhagyott volna; könnyűnek érzed magad. Az idő múlása is megszűnt. — Lehet, hogy ezt a ritka szünetet használja fel a legszentebb Kísértő, hogy hírt adjon magáról; de ő sem akarja pihenésedet megzavarni. Ne várd, ne erőszakold. Ezer ilyen esetben talán csak egy olyan akad, amikor megérzed, hogy ő biztosan *itt van*, és ezt a csönd-nyomot hagyta itt ajándékkul számodra. Vagy gyakorta éppen válaszul a Hozzá intézett, de megválaszolatlan kérdéseidre. (Nagyon félek a súlyosba forduló csöndválaszoktól!)

Sűrű csönd. A közösségi, vagy én–te zárt kapcsolatok érezhetően kegyelmi közegében válik érzékelhetővé a csöndes isteni jelenlét. — Rendhagyóan most egy személyes emléket idézek. Taizé-ben, egy alkalommal négyszemközti imában töltött, rövid időt kértem Roger Schütz-től. (Ilyet mások is, sokszor is kértek tőle.) Kezébe zárta kezemet és hallgattunk. Isten „itt-van” jelenlétének bizonyos-

sága sohasem töltött el olyan különös békével, mint akkor. Közben olyan sűrűvé vált közöttünk a kapcsolat, hogy — utólag visszaemlékezve — a Lélek jelenléte szinte „tapinthatóvá” vált számomra. (Közösségi imák során viszonylag gyakran válik érezhetővé, hogy Isten „velünk együtt imádkozik”.)

Jelenlét a szenvedés idején

Különféle szenvedések nyomása alatt az isteni jelenlét pillanatai másféle csöndet teremtenek. Most ezekből a fájdalmas pillanatokból idézek fel néhányat.

Bűnt követél el, bűnben élsz. A régebbi érintések emlékei kifakultak. Már nem is törődsz velük. Hited, mint a pára, elillant, lelkiismereted világossága elhomályosodott. A régi „itt-létek” emlékeit sűrű, nyomasztó sötétség foglalta el. — Pedig, ha kicsit is visszaemlékeznél, és kicsit is vágyakoznál rá, éppen ilyenkor lehetnél legbiztosabb abban, hogy Ő „itt van”, nem hagyott el, és csak alkalomra vár, hogy megérintessen. Irigyellek — persze nem a jelenlegi állapotod, hanem a rád várakozó „itt-lét” közelsége miatt.

A súlytalanság. Az előbbihez hasonló, de egyfajta csalódottság kíséri. Ilyesféle: valamit nagyon elhibáztam az életemben. (Nem föltétlenül bűnre kell gondolni!) A nagy lufik, melyek keblemet fel-fújták, sorra kidurrantak. Porból lettem, porrá leszek. Már semmi hasznosat sem tudok tenni az életem hátralevő részében. Lényegtelen vagyok, senki vagyok, fölösleges vagyok, tehetetlen vagyok, betegem vergődöm, senki sem törődik velem. — Öregkorunk gyakori állapota ez. Ilyen helyzetben azonban nagyobb a remény, hogy biztosan megérezed: az Orvos ott ül a betegágyad szélén.

Az ítélet előtt. Az isteni jelenlét váratlan pillanata akkor zuhanhat rád, amikor — valamilyen értelemben — ítélet előtt állsz. Az érintettség ilyen esetben különös szabadsággal ruházza fel az embert. Ha ezt a tényt az isteni szeretet jeleként fogadod el, akkor — Dag Hammarskjöld szavai szerint — „aki rábízta magát Isten kezére, az szabadon áll szemben az emberekkel, mert megadja nekik a jogot, hogy elítéljék”.⁶

⁶Karlmann Beyschlag:
Dag Hammarskjöld.

In Gerhard Ruhbach –
Josef Sudbrack: i. m. 340.

EGY TANÍTÓ OROSZ HADIFOGSÁGBAN — 1945 MÁJUSÁTÓL 1947 JÚNIUSÁIG Részlet Mátyus Ferenc imakönyvből (Mátyus Aliz közlése)

...Szörnyű itt az élet.

1945. dec. 5. Az elmúlt napok történései eddigi fogságunk legszomorúbb korszaka. November 30-án tudunkra hozták, hogy szobánkat el kell hagynunk. Másnap csakugyan kiköltöztettek bennünket a legénység közé. 278-an lakunk egy hatalmas teremben, emeletes priccseken. 10-en egy kis magyar szigetet képeztünk... dec. 4-én reggel összehívtak bennünket a főhadnagy és tudunkra adta, hogy két napig követ kell a tiszteknek törni, mert különben leáll a gyár... Tegnap megjött Meskó barátunk Obojából. Sok mindenre gondoltam, mikor megláttam, de aztán nagyon lehiggadtam. Ő ugyanis tud oroszul, és a parancsnokságnak segédkezik. Megmondta, hogy hivatalosan semmi sincs a hazamenésről. Csak a lengyel legénység ment el, a tisztetek nélkül. A többi nemzetiségűek mind Obojában dolgoznak. Vége rózsaszínű álmainknak.

December 8. Drága Szívem! Most fejeztem be a szentmisét. Elimádkoztam. Ott ültem melletted az első padsorban, kicsi templomunkban. Eszembe jutott egész ifjúságom, kongreganista életem. 13 évvel ezelőtt, e napon, az avatásom, szép gyülekezetünk, jó lelkipásztorunk. Csodálatos, milyen más a valláserkölcsei nevelés más iskolákban. A különbség egyedüli oka — azt hiszem — a nevelőtörődése, példamutatása, a növendékekkel való törődésének foka, a foglalkozások minősége. Sok szép ifjúkori élményem, emlékem fűződik ehhez a naphoz. Az utolsó misét Sorokpolányban hallgattuk. Holnap lépünk a 8. hónapos fogságunkba. (Május, június, július, augusztus, szeptember, október, november, december.)

(...)

KURSZK 1945. DEC. 19. Drága Kisanyám! Megpróbáltatásunk egy újabb szakaszához értünk, melyet komolyan és joggal megpróbáltatásnak nevezhetünk. Tegnap du. otthagytuk RZSAVÁT, a cukorgyárat és 11 magyar tiszt, beérkeztünk Kurszkba. Valamikor 1942-ben május 10-én itt rakodtunk ki. Ebben látszik az élet megcsúfoló gúnya, most itt vagyunk, fogolytáborban. Megérkezésünkkel kijelölték a helyünket, a 3 emeletes pricc salsó során 11 helyet. Fűtés egyáltalán nincs. Aztán elrendelték, hogy a rendfokozati jelzéseket le kell vágni. Az is megtörtént. Megtudtuk, hogy itt a tisztetek is dolgoznak, mint a legénység.

Földes a szoba és csak úgy sugározza a hideget. Nem tudunk mást csinálni, csak lefeküdni, betakarózni, mert csak így bírható. Koszt: reggeli 3 deci fagyos krumplileves, ebéd vacsora u.a. Van itt 1400 fogoly, ebből 500 súlyos beteg, naponta 4-5 halott. Azt mondják, a múlt napokban 15-20 halott volt. Most már akaratlanul is arra kénytelen gondolni az ember — hiába hessegeti el a gondolatot —, hogy csendes elhullásra letünk ítélve. Innét haza még nem ment senki, kivéve néhány beteg, valami alkalmi szerelvényvel.

December 20. Drága Életem! 3 nap múlva első házassági évfordulónk. Egész nap azzal foglalkozom, hogy visszagondolok az egy év előtti mozgalmas napokra.

Dec. 23. Drága Szép Anyám, házasságunk évfordulóján odaszállok Hozzád, megcsókolom drága homlokod, könnyes szemed... Megígérem Neked, itt a szenvedések, gyötrelmek hazájában, hogy mindig a Téged végtelenül szerető urad leszek... csak Neked fogok élni, dolgozni. Bocsásd meg, Édes, hogy miattam ennyit kell szenvedned, és feltétlenül bízz az Úristenben, aki haza fog segíteni, érzem, nem hagy itt. Drága anyám, jó éjszakát!

December 24. Drága Szívem! Ma reggel természetesen ismét kimentünk dolgozni. Most dél van és 1 óra munkaszünet. Ma reggel eszembe jutott az első közös reggelink. Emlékszel Édes arra a tálcára, amelyről együtt reggeliztünk? Istenem! Mikor lesz ez még egyszer? Mennyi minden jó... Drága Szívem! Kívánom Neked szent karácsony estéjén, hogy a jóságos Isten áldjon meg Téged, az én és picinyeink öröme, hosszú, boldog élettel. Most Ti biztosan ott álltok a karácsonyfa alatt és imádkoztok. Nekünk is lesz itt karácsonyfánk, ma este kis ünnepséggel. Megyek be a terembe, Édes, mert a magyarokból egy kis énekkart csináltam, és két éneket énekelünk: *Fel nagy öröme* és *Ó, gyönyörű, szép*. Az elsőt én összhangosítottam, a másodikat kánonban énekeljük.

(...)

Az énekkar szereplése szépen sikerült. Nagyon jól esett a magyaroknak a német számok között egy magyar szám. Az egész előadás szép volt, mondják, én nem tudtam oda figyelni, mindig otthon voltam Köztetek.

Dec. 28. Vagyunk 1300-an, ebből 600 beteg, 300 OK-s osztályozású, vagyis munkaképtelen, ezek közül halt meg tegnap három, jajszó nélkül. Elaludtak, végelegyengülésben. Kb. 3-400 dolgozó van összesen. Öltözetlen, étlen emberek 20 fokos hidegben dolgoznak. Még 2 hét davaj, davaj és kész.

December 31. Drága Szerelmes anyám! Megint olyan naphoz érkeztünk, amikor végtelenül fáj, százszor, ezerszer jobban, mint máskor, a távollét... Szilveszter este van. Karcsi barátom elhúzta mindegyikünk nótáját. Még mindig megvan a hegedűje. Én azt kértem: *Érik a... , hajlik a búzakalász*. És a hegedűvel együtt sírtam.

1946. január 6. Drága Kisanyám! Ne haragudj, hogy ilyen későn köszöntlek az új esztendőben, de utolsó napjaim olyan bonyodalmasak és mozgalmasak voltak, hogy nem tudtam írni. A magyar parancsnok behivatott és említette, hallotta, hogy nagy zenész vagyok. Megcsinálhatnám a jövőmet. Egy valamit kellene ismerni, zenekarra komponálni, betanítani, ez pedig a (mit gondolsz mi?) a *Cigánybáró*. Van Isten! Vállaltam. Papirost, vonalzót, ceruzát kaptam, meg helyet a stábon és egész éjszaka dolgoztam. Elkészült a nagy mű, akkor 15 perces egyveleg a *Cigánybáró*ból. (Ugye, Édes, nem is tudtad, hogy ennyire értek a zenéhez.) Reggel még, azon álmosan, fáradtan, bemutattak a 26 tagú német hivatásos zenekarból álló zenekarnak, az ungarisch kapellmeistert! Nagy határozottsággal elkezdtem a betanítást (első, második, harmadik hegedű, cselló, bőgő, fuvola, klarinét, harsona...), korrigáltuk a kisebb tévedéseket, és a nyitány első fele 2 órán belül jól szólt. Néhány napra rá elkészült az egész mű, 35 perc lejátszási idővel. Tegnap este megvolt a premier. Óriási taps, óriási siker. Tudod, Édes, 1945 nyarán egy moszkvai társulat játszotta a *Cigánybárót* Kurszkban, több előadásban, és nagyon megszerették a zenéjét a kurszkiak. Dirigáltam a zenekart, közben kifordultam, énekeltem (különösen a Zsupán belépőnek volt óriási sikere). Most aztán visszavarratták rendfokozati jelzéseimet, kitüntetéseimet és meistar lettem. Előnyöm óriási: dupla kosztot kapok (melyet kiverelkedtem a zenekarnak is, amiért nagyon szeretnek), dupla kását + halat (ha van). A zenekar teljes segítségével óriási tekintélyem lett, mint karnagynak. Látod, ilyen Szívem az élet. Most fizetődik vissza a zene iránti érdeklődésem és *Hatvany Lajos tanár úr* sikeres pedagógiája. Most aztán meleg zeneszobában komponálok, és a zenekarnak tanítom be a darabjaimat. Most készül egy másik egyveleg a *Lehár operettekből*. Az orosz újév napján legalább tízszer eljátszottuk a *Cigánybárót*. Alig bírtam a karom emelgetni, szegény hegedűsök is alig bírták el a vonót.

(...)

Ma du. volt 2 előadás és most este még egy díszelőadás. A partitúrámot a zenekar tagjaival aláírtam és hazaviszem magammal emlékebe. Remélem újra sikerünk lesz. Jönnek a kurszkiak, tábornokok, civilek, tudósok, mindenféle foglal-

kozásúak. A másik nagy esemény: Egy másik barakkba kerültünk. A magyar parancsnok jelölte ki a helyünket: Kecskését, Kondekét és az enyémet, 3 helyet a kályha mellett, villany alatt. Ez a barakkban a legjobb hely. Itt sincs meleg, de a legmelegebb, szóval nem fázunk zubbonyban. Ez a harmadik emelet, a meleg felszáll. Szóval még egy siker. Nem akartam a zenekarhoz költözni, itt tudok segíteni a magyarokon, tisztársaimon, ha kapok valamit (ennivalót, mahorkát). Édes Kisanyám! Most hála Istennek, a viszonyokhoz képest „jól” megy sorom. Lehet, hogy ennek köszönhetem hazatérésemet.

1946. január 7. Drága Szívem! Tegnap javában írtam, jöttek mondani, kezdődik az előadás, mondat közben abba kellett hagynom az írást. Este megvolt a díszelőadás. Amikor számom elején meghajoltam, már nagy tapsot kaptam. A szám után szűnni nem akaró, óriási taps. Jutalmunk az előadás utáni kása, melyet a szereplők kaptak. Mindenki annyit, amennyi belefért. Én másfél csajkával ettem csak, de volt, aki 3-at. Egyszóval jól sikerült az est. Az oroszok nagyon meg voltak elégedve. Ma hétfő van, reggel fél 7. Most jöttünk a reggelizésből. Elég jó ízű leves volt. Persze karnagyi sűrűséget kaptam. Már ismernek a szakácsok! Többet ér, mint 5 tábornok ismeretsége. Drága Anyám, nem tudom eléggé hangsúlyozni, mint jelent az, ilyen időben nem kimenni, hanem melegben komponálni, hangszerelni. Élet a megbetegedés, a halál helyett. Most már biztos vagyok benne — újra meg újra érzem —, hogy a jó Isten mennyire szeret, hogyan segít, és hogy rövidesen haza is segít. Tehozzád, Édes! Táborunk egy állomás mellett van, azért hívják, vasúti lágernak. Hallani állandóan a vonatok zakatolását, a mozdonyfütytyöket, olyan, mint amikor egy éhezőnek bécsi szeletet mutogatnak, de nem ehethető. Na, majd egyszer. Reméljük, nem sokára. Most nemrégiben vitték el innét az utolsó francia és cseh foglyokat. 8 óra lehet... mi itt az idővel úgy vagyunk, senki nem tudja a pontos időt. Az egész táborban nincs egy óra. Csak úgy kb. megy itt minden.

(...) Megcsináltam az új zeneszám első hegedűjét. Szóval, a neheze már megvan, az anyag együtt van. Ma de. találok egy magyar parancsnokkal, és megköszönte fáradozásaimat, és elismerését fejezte ki, mondta, hogy az oroszoknak nagyon tetszett. És ez fontos.

Készül az új műsor. A *János vitéz*t dolgozom fel, énekkel. Egy másik számot is csinálok: *Az egy kis itóka, ha bennem van* című slágert. Holnapra készen leszek a kottákkal és kezdődik a zenekari próba. Most kénytelen vagyok este és kora reggel dolgozni, ilyenkor ég a villany a fejem felett. Reggelenként hamar eloltják és csak

du. ½ 5 körül gyújtják fel. A barakkban különben olyan sötét van, hogy nem látok. A zeneterebben melegszen ilyenkor, ott viszont nem tudok dolgozni a zajtól. A komponáláshoz csend kell. Éjjel dolgozom — legtöbbször —, nappal alszom. Itt minden fordítva van.

...elmegyek egyik nap a szívemmel panaszkodni. Tudod, engem más szemmel néznek, mint karmestert. És jó, ha jól eszükbe vésik „betegségemet”. Fontos az osztályozásnál. Legközelebb minden áron OK-s akarok lenni. Ez az osztályzat azt jelenti, ONE KRAFT és semmi munkára nem vehető igénybe. Minden módon biztosítani kell, megalapozni a biztos hazajutást. Egészség, kondíció fenntartása, ahogyan csak lehet. Hogyha véletlenül megunják a muzsikámat, akkor is biztonságos legyen a helyzetem. Hazamegyek. Eljön az idő, el kell jönnie.

Január 14. Drága Szívem! Tegnapelőtt végtelen örömmel láttunk hozzá a levélíráshoz, ugyanis végre a sokat ígérgetett Vöröskeresztes választos levlapok megérkeztek, és mindnyájan kaptunk egyet. Kevés reményünk van ugyan, hogy mostanában hazaér, de hát egyszer csak megkapjátok Édes, és tudtok rólok. A választ igazán nem lenne jó itt megvárni, mert ahhoz, véleményem szerint jó pár hónap kell... Egész éjszaka, álomban otthon voltam, te zongoráztál, Édes, én pedig énekeltem. Tömve volt a kicsi szobánk, összes rokonunk, barátunk együtt volt. Olyan volt, mintha pótlakodalomra jöttek volna össze. Vagy ismerkedési napokat tartottunk volna. Rózi néni nagy beszédben méltatta a nap nagyszerűségét. Igen jó volt a hangulat, ettünk, ittunk. Annyira átéltem az álmat, hogy mikor felébredtem, örült csalódást éreztem. Mostanában minden éjszaka nagyon élethűen Veled vagyok, Édes. De jó Veled ébredni a valóságban! Kezedet csokolja a te szerető, hű férjed, Ferid.

1946. január 25. 11 napja, hogy utoljára írtam Neked, takarékoskodom nagyon a hellyel, mert az az érzésem, hogy az ősz víz haza bennünket, de legalább a nyárvég. Múlt vasárnap nagy sikerem volt a hangversenyünkön. A *János vitéz*-ből összeállított egyvelegemet játszotta a zenekar, dirigáltam, és 2 énekszámot énekeltem belőle. Utána egy táncszámot adtam elő, óriási sikerrel, az „Egy kis itóka, ha bennem van” című slággal. A legnagyobb tapsot kaptam, háromszor kellett a számot előadnunk, szünni nem akaró tapssal jutalmazták műsorunkat. Az elmúlt hétfőn este szintén történt valami. A tábor magyar parancsnoka összehívta a magyarokat és bejelentette, hogy szeretné, ha alakítanánk egy magyar egyesületet. Azonnal meg is alakítottuk a MAGYAR ANTIFASISZTA KÖRT. A kör vezetésével és egyben a tábor magyar propa-

gandista teendőivel engem bíztak meg. Ismét egy óriási alap, itt benn maradásomra. Hetenként tartunk szerdán este összejöveteleket. Újságcikkeket írok a faliújságra, zeneszámokat írok, most egy slágregyveleget. Zenekari próbákat tartok, a könyvtárat vezetem, az újságokat osztom. Tevékenykedem, de a melegen. A kórházban a betegek látogatom. Papi teendőket végzek. Visszahozom az életet azokba, akik már lemondtak. Jó hangulatot teremtek a magyarok között. Ez a legnehezebb, mikor magam is legszívesebben sírni tudnék. Így bohóckodni, viccelődni, próbálja meg, aki még nem csinálta.

1946. március 1. Drága Kisanyám! Beköszöntött március, születésem hónapja, itt a tavasz. Egy év előtti események jutnak eszembe, azok a kedves kis községek, melyekben olyan boldogan éltünk. Sokat mesélek Karcsi barátomnak ezekről az időkről, olyan jól esik mesélni róluk. Olyan jó is most a múltból élni, hisz tervezgetni nem tudunk. Mert fogalmunk sincs, mi van ott-hon. Az újság, amit mi kapunk, érdekes. Az egyik helyen azt írja, a hadifoglyok semmi hátrányban nem részesülnek, ha hazajönnek. Engem Kicsinyem, őszintén szólva, nem nagyon érdekel, mert kocsisra és kocsmárosra mindig lesz szükség, akkor pedig megélünk. Itt a lapátolást és földmunkát is megtanultam, vagonból kirakodó specialista vagyok, akár répát, akár szenet, salakot, akár homokot, égetett meszet kell „abládenolni”.

Újabb sikereim: egyveleg a *Marica grófnő*ből és egy Csárdás egyveleg, melyet most tanítok be. Hála Isten benn maradtam, mint a zenekar nélkülözhetetlen vezetője, meg mint propagandista. Most tehát a 2-es osztályzásom mellett sem kell kijárnom dolgozni. A jó Isten nagyon megsegített ezen a télen. Most, a zárlat (flecktífusz) ideje alatt (a társak) itt a táborban dolgoznak ugyan, de azért ez is csak munka és hideg van. Elkészült az első magyar faliújság is. Ezt is én csináltam. Már holnap a következő cikkeken fogok dolgozni.

(...)

Most jön a legnagyobb szenzáció: a kenyérhordó autóval egy magyar tiszt jár, akit Sándor napkor megismertem. Megkérdezte a nevemet és megígérte, utána néz a nagy lágerben, nincse ismerős. Most szombaton aztán, éppen koncert volt, és betévedt oda, meglátott, egyenesen hozzám jött, és üdvözlöt hozott. Mit gondolsz, Édes, kitől? Majd elestem a csodálkozástól. Aki nek a köpenye nálam van, Erdélyi Lacitól. Azonnal írtam neki egy pár sort, és tegnap kaptam tőle egy levelet, amelyben megírta, hogy került ide. És mi történt vele Eszteregnye óta. Nem is tudtam róla, hogy Spielfelden találkoztatok. Azt

írja, hogy K-ékkel Svájc felé mentetek onnét. Ma aztán válaszkömban megnyugtattam, hogy viszszejöttél hozzám és otthon vagy. Most aztán levelezünk. Levelében nagyon izgalmas dolgot ír, szóról szóra a következőt: „Figyelj! Nem egészen 4 hét múlva megyünk haza. Az út 1 hétig fog tartani. Ne neved! Majd elvállik.” Semmi egyebet nem fűz hozzá. Honnan veszi, kitől tudja? Komoly fiúnak ismerem őt, ezért izgalom fog el. (...)

Március 28. Délelőtt írtam Nektek lapot. Tábori válaszos levél, olyan gonddal írtam, remélem megkapod. Már ez a harmadik. Már úgy szeretném egy lapodból megtudni, hogy megkaptad üzenetemet... Szerettem néhány kész cigarettát, megkínáltam a jó barátokat, és elmeséltem a gyönyörű 1944. évi születésnapomat és a boldog tavalyit. Emlékszel, Te is ugye, erre a két március 28-ra? Elevenen él bennem mindkettő. „A két jó kistestvérből — immár PAPA-MAMA lett” ... Életem! Valószínű, ezután sem kell kijárnom dolgozni. Megmaradok, mint karnagy-propagandista, itt benn. Tegnap volt és minden szerdán van magyar összejövetel, melyen én beszélek. Tegnap levélírás is volt, a bajtársak írtak haza. Segítettünk, ha kellett.

Április 13. Kormánydelegációnk 9-én repülőgépen érkezett Moszkvába. Már a faliújságon minden magyar láthatja képen, Molotov és Dekamarov között Nagy Ferencet és Gyöngyösi Istvánt. Nézik is a bajtársak és reménykednek. Az Izvesztíából közölt kép és szöveg van kitéve, magyarra lefordítva. A reptér piros-fehér-zöld zászlódszben. Magyar és szovjet himnusz hangja. Katonai parádé, díszszemle. Nagy azonnal a mikrofonnál rádió-beszédet mond. Most én is ezt mondom, Kisanyám, ha erre fel sem megyünk haza, akkor soha. A békeszerződésnek június végéig meg kell lennie. Békekötés után pedig nincs hadifogság.

V. 2. Húsvét vasárnap. Drága Kicsi angyalom! Haza gondoltam a húsvéti kalácsra, a paprikás csirkére, a te kedvencedre: a rántott csirkére, a friss salátával. Piros tojás van otthon egy táiban, az én számomra kikészítve, Te festetted édes, szinte látom. A zongorára van téve. Emlékszel kicsinyem az első nyuszira, amit Tőled kaptam? A piros szívre? Itt van nálam a névjegy: „az eredeti is a tiéd” felírással. Itt van a kezemben, 2 év-

vel ezelőtti húsvéti ajándék. Nincs ennél értéke-
sebb, mert Tőled kaptam. Látod, Életem, így kell megőrizni az élet legboldogabb emlékeit. Nagyon szeretlek édes, és borzalmasan vágyom Hozzád. Holnap gondolatban meglocsollak, reggel korán, remélem, érezni fogod jelenléte-
met.

Május 23. Drága Tündéri anyám! Életem legboldogabb napján köszöntelek Téged. Köszönöm Neked, hogy világra hoztad a legdrágább közös kincsünket, kicsi gyerekünket, kis Ferikét! Csodálatos az, hogy a jó Isten milyen pontosan tudatta velem október 21-i álmomban, kisfiúnk születését. Bizonyítja ez az imakönyv, rövidesen olvasható. Megkaptam, együtt a III. 28-án és IV. 3-án írt lapjaidat. Mióta drága kezed írását olvastam, nem tudok hová lenni a boldogságtól... Ez az első alkalom, amikor tudatosan búcsúzom tőletek, mindkettőtökkel teljes apai szívem minden melegével csókollak...

Június 19. 1946. V. 27-én eljöttünk Bakuhoz Lágérből, *Kurszkból Riskovóra*. Mindjárt megérted, hosszú hallgatásomat. Ide érkezünk, azzal, hogy itt összegyűjtenek bennünket és megyünk haza. Valóban, minden nap érkeztek különböző helyekről magyarok és románok, úgyhogy pár héten belül 444-en lettünk. Természetesen kijárunk dolgozni, mert tudtuk, hogy ingyen nem etetnek bennünket. Most elkezdtek az OK-sokat szállítani. Egy német OK-s szerelvény indul a napokban. Utána osztrák, román és magyar OK-sokat szállítanak haza. Ha mi egészségesekek itt maradunk, ez azt jelenti, hogy egész biztos maradunk legalább okt-nov-ig... Ne ijedj meg, Édes, szerencsétlenség történt velem. Egy sín esett a hüvelyk lábujjamra, és összezúzta. Már 5 napja nem járok ki dolgozni... Drága Kisanyám! Van itt egy tiszt bajtárs, akinek van itt egy fényképe, 8 hónapos kisfiáról. Sokszor megnézegetem. De szeretnék már köztetek lenni. Talán otthon már befejeztétek az aratást. Amióta itt vagyok, szimpla koszt és nehéz fizikai munka reggeltől estig. 8 kilót fogytam.

1946. december 31. Szilveszter este van. Itt fekszem a *riskovói láger kórházában*, sebes lábammal. Ma megajándékozott a jó Isten egy lapotokkal, melyet aug. 3-án Pápán írtatok. Végtelen örömmel szorongatom, olvasgatom. Ki hitte volna: 1947-et itt érjük.

(Mátyus Ferenc hadifogolynaplója megjelenés előtt áll a Helikon Kiadónál)

EGYHÁZUNK — SZEMBEN JÖVŐJÉVEL

A római katolikus egyházban vannak, és még jöhetnek meglepetések. Ez történt félévszázaddal ezelőtt XXIII. János pápa megválasztásával és az általa meghirdetett II. Vatikáni zsinattal, majd napjainkban XVI. Benedek váratlan lemondásával és az argentin jezsuita, Jorge Mario Bergoglio bíboros pápává választásával. A nemzetközi sajtó és a történészek azonnal föltekették a kérdést: vajon Ferenc pápa fordulatot hoz-e a katolikus egyházban? Elősegíti-e a zsinati korszerűsödést, közelebb viszi-e a római központú egyházat a modern világhoz, elindítja a decentralizálást és megújítja Róma püspökének péteri szolgálatát?

Jean-François Chiron lyoni teológiai professzor ezekre a kérésekre keres választ.¹ Idézi Mgr Duchesne egyháztörténész püspök 1910-ben, a modernista válság idején tett kijelentését: „Az egyház, ha nem halna meg a hívők eltűnése következtében, meghalna a centralizálás miatt, amint meghalt a Római Birodalom.” Vajon ma egyvalaki kormányozhatja-e a „planetizálódott egyházat, amelynek több mint egymilliárd híve van és már több mint 5 ezer püspöke, míg a II. Vatikáni zsinat idején csak 2500 volt? Égetően szükség van a decentralizálásra és a zsinat által sürgetett (*Lumen gentium*, 22–23) kollegialitás gyakorlására.” Chiron professzor örömmel állapítja meg, hogy Ferenc pápa, aki Róma püspökének mondja magát, új stílust vezetett be a szolgálatban. Minden bizonnyal a déli félteke tapasztalataival Ferenc pápa jótékony hatással lesz a szekularizálódó és hitelenné váló „Nyugat” újraevangelizálására.

Csakugyan, Ferenc pápa, aki a Poverello nevét vette fel, és határozottan Assisi Szegénykéje szellemiségét kívánja követni, már első megnyilatkozásaival és gesztusaival kifejezésre juttatta, hogy — mint Róma püspöke és a világegyház szolgája — a „szegény és szolgáló egyház” zsinati eszményét igyekszik megvalósítani. Sorra jelentek meg magyar nyelven is olyan könyvek,² amelyek feltárták az Argentínából jött pápa életét, a jezsuita, majd bíboros érsek apostoli tevékenységét, megmutatva a folytonosságot a dél-amerikai tapasztalatokkal rendelkező főpásztor és a római decentralizálást határozottan elindító pápa törekvése között.

Már most, 2013 adventjén egész világosan látjuk a márciusban megválasztott pápa irányvonalaát néhány fontos megnyilatkozása, elsősorban a november 26-án bemutatott *Evangelii Gaudium* kezdetű apostoli buzdítása alapján, amellyel Ferenc pápa lezárta a XVI. Benedek által megnyitott Hit

Évét. E Buzdítás ugyan visszautal a 2012 októberében megtartott, az új evangelizálással foglalkozó szinódusra, de nem kíván foglalkozni az ott tárgyalt valamennyi témakörrel, hanem mintegy az evangelizálás szívébe vezetni Isten népét: egyre fokozódó erővel hirdeti mint legfőbb prioritást az egyház tagjainak és minden jóakarát embernek a *Jézus Krisztus által hozott üdvösség örömhírét* és a megtérést — a személyes megtérést, de a pápaság és a lelkipásztorok megtérését, megújítását is.

Ökumenikus szempontból is döntő jelentőségű a Buzdítás 32. pontja, amelyet teljes egészében idézek: „Amikor arra kapok felszólítást, hogy úgy éljek, ahogyan másoktól is megkötánom, gondolnom kell a pápaság megtérésére is! Rám tartozik, hogy mint Róma püspöke nyitott legyek a keleti javaslatokra: úgy gyakoroljam szolgálatomat, hogy az hűsegebb legyen Jézus Krisztus szándékaihoz és az evangelizálás jelenlegi szükségleteihez. Már II. János Pál segítséget kért (a teológusoktól), hogy »olyan formát találjon a primátus gyakorlásának — egyáltalán nem mondván le küldetése lényegéről —, amely megnyitja az új helyzetnek« (*Ut unum sint*, 95). Keveset haladtunk előre ebben az irányban. A pápaságnak és az egyetemes egyház központi struktúrájának is szüksége van arra, hogy meghallja a hívást a lelkipásztori megtérésre. A II. Vatikáni zsinat is állította (*Lumen gentium*, 23), hogy az ősi pátriárkai egyházakhoz hasonlóan, »napjainkban a püspökkari konferenciák sokféle és hatékony segítséggel járulnak hozzá ahhoz, hogy a kollegialitás szelleme kézzelfogható módon megnyilatkozzék«. De ez a kívánalom nem valósult meg teljesen, mert még nem dolgozták ki kellőképpen a püspökkari konferenciák olyan státútumát, amely konkrét feladatokra felhatalmazza őket, beleértve bizonyos tanbeli tekintélyt is. A túlzott centralizálás, ahelyett, hogy segítene, bonyolítja az egyház életét és miszsiós dinamizmusát.”

XXIII. János, VI. Pál, II. János Pál

Ferenc pápa itt idézett reformtörekvései részben folytonosságban állnak elődeinek szándékaival és a II. Vatikáni zsinat határozataival.

XXIII. János az egyház megújulását és korszerűsödését célzó II. Vatikáni zsinat meghirdetésével, VI. Pál a zsinat szellemét megszabó *Ecclesiam suam* kezdetű párbeszéd-körlevelével „szegény és szolgáló egyházat” akart megvalósítani, hogy ezzel is egyengesse az ökumenizmus útját, segítse a keresztények egyesülését. VI. Pál kijelentette: tudatában van annak, hogy az egység útján a legnagyobb akadály a pápa (vagyis a pápai primátus gyakorlása), jöllehet küldetése a kom-

múnió, a keresztények szeretetközösségének szolgálata.³

II. János Pál 1995. május 25-i *Ut unum sint* (Hogy egyek legyenek) kezdetű enciklikájában (95–96) hangsúlyozta a pápai primátus gyakorlásának helyes módját: „Amikor a katolikus egyház azt mondja, hogy Róma püspökének feladata megfelel Krisztus akaratának, e feladatot nem választja el a püspökök kollégiumára bízott küldetéstől, ők is »Krisztus helyettesei és megbízottai« (Lumen gentium, 27). Róma püspöke a »kollégiumhoz« tartozik, s ők testvérei a szolgálatban. (...) Meg vagyok róla győződve, hogy ebben a tekintetben különös felelősségem van, mindenekelőtt a keresztény közösségek többsége ökumenikus törekvésének észrevételében, továbbá, hogy meghalljam a felém irányuló kérést: találjam meg a primátus gyakorlásának olyan formáját, mely — küldetésének egyetlen mozzanatáról sem mondvá le — kitárul az új helyzet felé.”

II. János Pál ezután a kérdés tisztázásához a pápa és a teológusok párbeszédét sürgette. A most idézett enciklika szövegére hivatkozva, felszólításának kívántak eleget tenni 1998 őszén azok az európai teológusok, akik a belgiumi Louvain-la-Neuve-ben megvitatták a pápai szolgálat kérdését.⁴

II. János Pál enciklikájának (*Ut unum sint* = Uus 95–96) fent idézett szakasza „a primátus gyakorlásának új formájáról”, valamint a körlevél egész 6. fejezete (88–97) Róma püspökének egységszolgálatáról már korábban is foglalkoztatta a teológusokat. II. János Pál szemlélete tehát nem teljesen új, hiszen ő maga is gyakran hivatkozik a II. Vatikáni zsinat dokumentumaira, ezek viszont már az ökumenikus katolikus teológia korábbi kutatásainak gyümölcsei. E zsinat ökumenikus nyitása a következő pontokon nyilatkozik meg: a keresztység egyedülálló felértékelése, a hit szabadsága, a Szentírás és a Hagymány viszonyának új szemlélete, a kom-múnió (szeretetközösség) egyháztana.

Ám rögtön felvetődik a nehéz kérdés: az egyház miképpen marad hűség az „Krisztus akaratához” történelme során? Elég, ha itt a Szentírás és a Tradíció viszonyának bonyolult problémájára utalunk, amely a reformáció (Pázmány Péter hitvitái) óta napjainkig az ökumenikus párbeszéd középpontjában áll: tehát arra a folyamatra, ahogyan az egyház mindig újraolvassa és aktualizálja a Szentírást. E feladatban egymást keresztezik: az Isten népeinek hitérzéke (*sensus fidei*), a püspöki tanítóhivatal őrökdedése, az ezegéták és teológusok munkája és a „próféták” karizmája. *Hogyan lehet megkülönböztetni a „lényegest” a járulékos történelmi formáktól, amelyeket politikai, kulturális, sőt nyelvészeti kontextusok határoztak meg? Mindenesetre, ha a primátus gyakorlási formája változik, ezzel a lényeg is jobban látható lesz, és kötelezővé teszi a primátus teológiájának újragondolását, amely módosítja a dogmatikus kijelentések*

egyensúlyát. Ez részben megtörtént a II. Vatikáni zsinaton.

Ezek a bevezető problémafelvetések a történelmi és teológiai kutatásokhoz utalnak bennünket, amelyek megelőzték a II. Vaticanum megújult egyháztanát.

Yves Congar OP történelmi áttekintése a pápáról, Róma püspökéről

Bizonyára nagy örömmel üdvözölte volna Ferenc pápa idézett és többször ismételt törekvéseit Yves Congar domonkos, bíboros, az ökumenikus teológia vezető alakja és a II. Vatikáni zsinat egyháztanának előkészítője, aki egyik 1983-as tanulmányában éppen az *Evangelii Gaudium* kezdetű buzdítás fent idézett 32. pontjának problémakörével foglalkozik történelmi szempontból. A pápa, Nyugat pátriárkája című írásában⁵ — bőséges történelmi dokumentációra támaszkodva — relativizálja a pápaság abszolutisztikus felfogását, amely az I. Vaticanumon érte el csúcspontját.

Congar emlékeztet rá, hogy már VI. Pál kijelentette: tudatában van annak, hogy az egység útján a legnagyobb akadály a pápai primátus gyakorlása, s idezi ugyanazt az *Ut unum sint* kezdetű enciklikát, amelyre Ferenc pápa hivatkozik, s amelyben Wojtyła pápa hangsúlyozta a pápai primátus gyakorlásának új, helyes módját.

Pár vonással jelzem Yves Congar történelmi áttekintését. A 4. századtól, amikor a patriárkátusok kialakultak, Róma vitán felül az első helyet (*prima sedes*) foglalta el (Alexandria és Antiochia előtt). Így maradt akkor is, amikor Jeruzsálem és Konstantinápoly is patriárkátussá lett. Az első századokban tehát a primátus gondolata a római egyházhoz kötődött, a 4. századtól kezdve viszont egyre inkább a római püspök személyéhez, aki igényt tartott arra, hogy ő Péter utódja, és Mt 16,18-at önmagára vonatkoztatja. A következő századokban különböző tényezők játszottak közre a pápaság megerősödésében. A keleti és nyugati egyház elszakadását követően a pápa már nemcsak Róma püspökének és a Nyugat pátriárkájának tartotta magát, hanem az *egyetemes egyház fejének* (*caput*) is. Végül az I. Vatikáni zsinat dogmaként hirdette ki a pápa jurisdikciós (joghatóság) primátusát és tévedhetetlenségét (DH 3050–3075).

Congar megmutatja (*Ép* 20–24), hogy kétértelmű például a „Krisztus helytartója” kifejezés; továbbá hangsúlyozza, hogy „Péter utóda” csakis Róma püspöke lehet. A Szentírás tanúsága szerint Szent Péter két értéket testesít meg: egy a Tizenkettő közül és apostol velük együtt; de Krisztus akaratából ő lesz a „szikla”: nemcsak alap, hanem személyesen megkapja az *egyetemes lelképásztori megbízatást*; nemcsak hívó és a feltámadás tanúja, hanem megerősíti a többiek hitükben. A „Péter utóda” kifejezés tehát, Róma püspökére alkalmazva, vissza-

utal az egyház apostoliságára. Ez az apostoliság nem csak a történelemben, hanem a történelem által kristályosodott ki, ami azt jelenti, hogy ami benne „isten jogú” (*jus divinum*), az konkrétan az emberi állapotok között létezik, tehát relatív, azaz változhat.

Péter utóda, Róma püspöke mindenekelőtt püspök a többi között, az első, tagja a püspökök kollégiumának, éspedig felszentelése folytán az — a hit közösségében. Itt tehát a szentségi rendben mozgunk, amelyhez, úgy tűnik, az ortodox teológia ragaszkodik.

De a kollégiumon belül Róma püspöke, mint Péter utóda, különleges karizmát kap: a funkció (szerep) karizmáját, amely az apostoli kollégiumban és az egyetemes egyházban birtokolt péteri kiváltságok örökösévé teszi őt. Jogi szempontból tehát felsőbb és független, bár a hit közössége szempontjából függő.

Az I. Vaticanum megkülönböztette a két hatalmat: az *ordo* (egyházi rend) és a *joghatóság* hatalmat; és a csatlakozhatatlanságot a primátus egyik attribútumává (jelzőjévé) tette (DS 3065). Szükség van arra — hangsúlyozza Congar —, hogy újra kritikusan megvizsgáljuk történeti és szociológiai szempontból azokat a tényezőket, amelyek a zsinat határozatait befolyásolták. Az I. Vatikáni zsinat nem határozott a „rendes tanítóhivatalról”; de a 20. század első felében olyan tendencia érvényesült (a „római teológusok” befolyására), amely a rendes tanítóhivatal megnyilatkozásait is a rendkívüli tévedhetetlen mellé emelte. (Vö. XII. Pius *Humani generis* kezdetű körlevelét 1950-ben.) Történeti tény, hogy (főleg XII. Piusz alatt) eltúlozták az egyre inkább teológiai kérdésekkel is foglalkozó enciklikák tekintélyét. De Congar a szükséges egyensúlyra is figyelmeztet: a II. Vatikáni zsinat utáni kontesztálás idején túlságosan, sokszor egyoldalúan felerősödött a pápai megnyilatkozások kritikája és relativizálása.

A II. Vatikáni zsinat egyházképéhez

A XXIII. János által meghirdetett és VI. Pál által befejezett II. Vatikáni zsinat (1962–1965) kiegészítette, kiegyensúlyozta az I. Vaticanum egyháztanát.⁶

Ismeretes, hogy a II. Vatikáni zsinat egészen más légkörben zajlott le, mint az első. Most nem a pápai tekintélyt kellett megerősíteni, hanem inkább megnyílni a világnak, más keresztényeknek és vallásoknak: keresni a párbeszédet minden szinten. János pápa szándéka szerint a lelkipásztori szempont megelőzte a jogit.

A jogi, klerikális, paternalista és autoritárius (teknintélyi) kormányzás helyett a gyakorlatban is a lelkipásztori, világiakat előmozdító, testvéri és szolgáló egyházi szellemiség hódított teret. A II. Vatikáni zsinat egyháztanában új a püspökökre (püspökszentelésre, püspöki kollegialitásra) vonatkozó tanítás, valamint a pátriárkák jogaira vonatkozó tan

is. Főleg a püspöki kollegialitás kifejtése, illetve az ebből következő újítások — színóduusi intézmény, decentralizálás, püspökkari konferenciák (helyi egyházak) és az egyes püspökök szerepe — szerencsésen kiegyensúlyozták a pápai primátus egyoldalú felfogását.

A *Lumen gentium* 22–24. pontjai kifejtik a püspöki kollégium és annak feje (a pápa) közti, illetve a kollégium tagjainak egymás közti kapcsolatait, leírják a püspöki szolgálatot (erről szól még a *Christus Dominus* kezdetű határozat is). Az egyetlen, teljes és legfőbb hatalom az egyházban kollegiális, de ez strukturált: a kollégium fejenek, a pápának egyedülálló lelki hatalma van, tehát nem egyszerűen *primus inter pares*. A *Lumen gentium* tanítása (22. pont) erre nézve egészen világos.

Ferenc pápa egyházképéhez

Ferenc pápa legfőbb célja az, hogy az egyház mindenekelőtt a Jézus által hozott örömhír hirdetője és tanúja legyen a mai világban. Egyházunk lépjen ki bezárt köréből, hirdesse az irtalmas Isten üdvözítő jóságát minden embernek. Ezt már idézett Buzdítása előtt határozottan megfogalmazta abban a beszélgetésben, amelyet az olasz jezsuiták folyóirata, a *La Civiltà Cattolica* főszerkesztőjével, Antonio Spadaro jezsuitával múlt augusztusban folytatott, és amelyet tizenhat jezsuita kulturális folyóirat (köztük *A Szív*) fordításokban egy időben közzétett.⁷

Ferenc pápa világosan jelzi a sürgősségi sorrendet a reformokban, az apostolkodásban, az evangelizálásban, számolva a hitigazságok rangsorával is (vö. *Unitatis redintegratio*, 11). Néhány idézettel illusztrálom ezt a szándékot.

„Világosan látom, hogy az, amire az egyháznak ma leginkább szüksége van, az az a képesség, hogy gyógyítsa a sebeket, felmelegítse a hívők szívét, hogy közel legyen az emberekhez. Én úgy látom az egyházat, mint egy tábori kórházat csata után. Haszontalan dolog egy súlyos sebesülttől a kolleszterin- és vércukorszintje után érdeklődni. Előbb a sebeket kell ellátni, utána beszélhetünk minden másról. Ellátni a sebeket, ellátni a sebeket... És alulról kell kezdeni. Az egyház néha apró dolgokba, kicsinyes elírásokba zárkózik. A legfontosabb azonban az első hír: Jézus Krisztus megváltott téged! Az egyház szolgáló legyenek mindenekelőtt az irtalmasság szolgálói. (...) Az egyház szolgáló legyenek irtalmasok, törődjenek az emberekkel, kísérik őket irtalmas szamaritánusként, aki lemossa, megtisztítja, fölemeli felebarátját. Ez a tiszta evangélium. Isten nagyobb, mint a bűn. A szervezeti és szerkezeti reformok másodlagosak, vagyis csak később jönnek!”⁸

„A római dikasztériumok a pápa és a püspökök szolgálatában állnak: segíteni kell a helyi egyház-

zakat és a püspöki konferenciákat. Segítő mechanizmusok. Némely esetben, ha nem jól értelmezik saját feladatukat, az a veszély fenyegeti őket, hogy cenzúrázó szervekké válnak. (...) A római dikasztériumok közvetítők és nem közbenjárók vagy ügyvezetők.”⁹

„Együtt kell haladnunk: az emberek, a püspökök és a pápa. A szinodalitást többféle szinten kell élni. Talán itt az ideje, hogy megváltoztassuk a szinódus módszertanát, mert a jelenlegi nekem statikusnak tűnik. Ennek talán lehet ökumenikus értéke, főként ortodox testvéreinkkel kapcsolatban. Tőlük leginkább a kollegialitás és a szinodalitáshagyomány értelmében tanulhatunk. (...) Az ökumenikus kapcsolatokban ez fontos: egymást nemcsak jobban megismerni, de elismerni azt, amit a Szentlélek elhíntett a másikban, és ami ajándék számunkra. Szeretném folytatni a megfontolást a péteri primátus gyakorlásáról, amelyet a Vegyes Bizottság már 2007-ben elkezdett, és ami a Ravennai Dokumentum aláírásához vezetett. Tovább kell haladni ezen az úton.”¹⁰

Evangelii Gaudium — Az Evangélium örömhíre

„Az Evangélium öröme tölti el azok szívét és egész életét, akik találkoznak Jézussal. Akik hagyják magukat üdvözíteni általa, megszabadulnak a bűntől, a szomorúságtól, a belső ürességtől, az elszigeteltségtől. Jézussal mindig megszületik és újra születik az öröm.”

Ezzel a gondolattal nyitja Ferenc pápa *Evangelii Gaudium* (Az Evangélium öröme) kezdetű apostoli buzdítását, amellyel lezárta a Hit Évét, és lendületet, programot adott az új evangelizálásnak. Az egész Buzdításon végigvonul — egyre erősödő ismétléssel — az értünk meghalt és feltámadt Jézus által hozott öröm hangzatosága; mindenekelőtt ezt a leglényegesebbet kell hirdetnie az egyháznak, Isten népének az új evangelizálásban.

Ferenc pápa tehát lemondott arról, hogy részletesen és elmélyülten tárgyalja a szinódus valamennyi kérdését: ezeket majd jobban tanulmányozni kell, és figyelmesen elmélyíteni. Alázattal jegyzi meg: „Különben sem hiszem azt, hogy a pápai tanítóhivataltól kellene várni végleges és teljes választ az egyházat és a világot érintő valamennyi kérdésre. Nem helyénvaló, hogy a pápa helyettesítse a helyi püspökségeket az ő területeikön (egyházmegyéikben) felmerülő valamennyi kérdés megoldásában. Ilyen értelemben szükségét látom az üdvös decentralizálás megvalósításának.” (És itt következik a fentebb már idézett 32. pont.)

Ferenc pápa nem szűnik meg ismételni XVI. Benedek szavait, amelyek az Evangélium szívébe vezetnek bennünket: „A kereszténnyé válás kezdetén

nem egy etikai döntés vagy egy nagy eszme van, hanem egy találkozás egy eseménnyel, egy Személlyel, aki új távolat ad az életnek és ezzel döntő irányt.” (7. pont, idézve a *Deus caritas est* kezdetű enciklika, 217).

Ferenc pápa ismételten (9–15. pontok) rávilágít az „örök Evangélium” örömét hirdető új evangelizálás forrására, meghatározta azt az újat, újdonságot, amelyet Krisztus hozott el. Szent Iréneusz idézi: „ő maga [Krisztus] minden újságot elhozott önmagával”, amikor eljött közenk. Ezután így folytatja (11): „Ő (Krisztus) a saját új-ságával meg tudja újítani életünket és közösségünket, és még ha sötét korszakon és egyházi gyengeségeken haladunk is át, a keresztény cél sohasem évül el. Jézus Krisztus megtörheti az unalmas kereteket, amelyek börtönbe zárnak bennünket, és meglep minket állandó isteni kreativitásával. Valahányszor visszatérünk a forráshoz, és merítünk az Evangélium eredeti frissességéből, új utak nyílnak, kreatív módszerek, a kifejezés más formái, beszédesebb jelek, új jelentést hordozó szavak a mai világ számára. Valójában minden igazi evangelizáló tevékenység mindig »új«.”

SZABÓ FERENC

¹Jean-François Chiron: *L'Église romaine face à son avenir*. Études, juin 2013, 785–795.

²Andrea Torielli: *Ferenc pápa élete, eszméi, szavai* (Szent István Társulat); Simon Biallowons: *Ferenc, az új pápa* (Jel); Sergio Rubin — Francesca Ambrogetti: *Ferenc pápa. Beszélgetések Jorge Bergoglióval* (Ulpius-ház); Ferenc pápa: *Nyitott ész, hívó szív* (Új Ember).

³Lásd teológiai tanulmányomat a Távlatok 9. (1993. húsvéti) számában: *A pápaság: akadály vagy remény az ökumenizmus útján?*; <http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok09.htm>

⁴Az 1998. október 3-i tanulmányi napot a Katolikus Teológia Európai Társasága (*Association Européenne de Théologie Catholique*) francia nyelvű belga tagozata szervezte. A kollokvium anyagát a párizsi Cerf kiadó tette közzé Paul Tihon bevezető tanulmányával: *Changer la papauté?* Cerf, Paris, 2000.

⁵Cardinal Yves Congar: *Le pape, patriarche d'occident*. In: *Église et papauté*. Cerf, Paris, 1994, 11–30. (= *Ép*). A gyűjtőkötettről lásd recenziómat a Távlatokban: <http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok25.htm#25szemle>

⁶Lásd erről tanulmányomat in Kránitz Mihály (szerk.): *A II. Vatikáni zsinat dokumentumai negyven év távlatából, 1962–2002*. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 91–115.: *A Lumen gentium dogmatikai konstitúció az egyházzól, 1964.*

⁷Magyarul Vértesaljai László fordításában in: *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*. JTMR, Budapest, 2013, 11–48.

⁸I. m. 27–28.

⁹I. m. 32.

¹⁰I. m. 32–33.

ÁTFOGÓ TÖREDÉKEK

Puskás Attila: *Megismertük és hittük a szeretetet. Metszetek Hans Urs von Balthasar szereteteológiájából*

Bármennyire is nehéz és kockázatos jóslatokba bocsátkozni a közelmúlt keresztény szellemisé- gének jövőbeli sorsával kapcsolatban, egyre va- lószínűbbnek mutatkozik, hogy a huszadik század sokrétű gondolati erőfeszítései közül csupán né- hányban van meg a továbbéléshez szükséges ere- detiség és gondolati erő. Más szóval, ha valaki azt szeretné tudni, hogy a következő évezred elején a katolikusok mely gondolkodókra fognak emlékezni korunk áttekinthetetlenül színes szerzőpalettájából, már most is lehetnek biztos támpontjai. Úgy tűnik, hogy az átlagos teológiai tudat egy-egy századból öt szerzőnél többet nem tart számon, és szinte biz- tosnak tekinthető, hogy az elkövetkező évszázadok próbáját kiálló katolikus szellemi nagyságok között mozdíthatatlan helye van a műveit szinte kizáró- lag németül papírra vető svájci Hans Urs von Bal- thasarnak. Már csak ennél a kivételes szellemi rang- nál fogva is komoly esemény, hogy a magyar olvasó terjedelmében, szándékában és tényleges kivitele- zésében egyaránt nagyszabású áttekintést vehet kézbe a Budapesten dogmatikus teológiát oktató Puskás Attila jóvoltából.

A *Megismertük és hittük a szeretetet* címet viselő kötet tizenhárom tanulmányt tartalmaz. A legke- vésbé sem ítélfető zavaró tényezőnek, hogy nem egységes és rendszeres könyv született, hiszen maga Balthasar számos helyütt kifejezi kételyeit és fenntartásait a rendszeralkotó szándékkal kapcsolatban, és a saját írásainak töredékességét felpanaszoló Erik Petersont is azzal vigasztalta egyik levelében, hogy az emberi szellem jelenlegi állapotának mi sem felel meg jobban a töredéknél. A kötetben ösz- szegyűjtött tanulmányait Puskás Attila leplezetlen rokonszenvvel írta meg: a szövegekből kité- nődik, hogy nem csupán érdekes jelenségnek tartja a be- mutatott gondolkodót, hanem vonzó, meg- győzőnek és követendőnek látja a szellemi vilá- gát. A *Megismertük és hittük a szeretetet* ezzel együtt azt is tanúsítja, hogy Hans Urs von Balthasar a kil- encvenes évektől érvényesülő nemzetközi tenden- ciákhoz hasonlóan a háború utáni évtizedekben uralkodó megítélésével ellentétben immár Magyar- országon sem számít teológiai szempontból ezo- terikus, marginális és gyanús szerzőnek, hanem szerves alakja lett a tudományos teológiának és az általános egyházi tudatnak egyaránt.

Az önálló tanulmányokból eredő töredékesség ellenére a könyv arra vállalkozik, hogy átfogóan az olvasó elé tárja a bemutatott szerző teológiai vilá-

gát. Célkitűzését kétféleképpen igyekszik megva- lósítani. Egyrészt oly módon, hogy képet nyújt Bal- thasar írásainak tartalmi sokrétűségéről, másrészt úgy, hogy minden esetben Balthasar gondolko- dásának belső középpontjából indul ki, belső középpontjához viszonyít mindent, a balthasari esztétikát, filozófiát, teremtéstant és megváltástant éppúgy, mint az antropológiát, az egyházant, a val- lásteológiát és az eszkatológiát (a felsorolásból is ki- tűnik: a szerző nem tagadhatja, hogy akadémiai teo- lógiát művel, hiszen áttekintéseit igyekszik egy- egy tudományterülethez és konkrét teológiai szakterületekhez kötni). A balthasari gondolkodás belső elvét Puskás Attila a Jézus Krisztusból kiin- duló (krisztológiai gyökerű) és a Szentháromság di- namikus valóságát minden területen érvényesítő (trinitárius horizontú) szemléletmódban jelöli meg, s ezt a meggyőződését a tanulmányaiiban is ren- dre szervező elvvé teszi.

A kötetbe felvett írások mindvégig magas szín- tű nyelvi megformáltsággal kidolgozott, tágas szövegbázison mozog, precíz és árnyalt elemzéseket és áttekintéseket tartalmaznak. Nem kifogásolható a szerzőnek az a döntése, hogy csupán alkalomsze- rűen és elszórtan foglalkozik a Balthasarról értekező teológiai szakirodalommal: célja elsősorban a sváj- ci gondolkodó bemutatása, és nem a szakkönyv-ekben zajló teológiai polémiaikhoz kíván eligazítást nyújtani. Ezzel együtt is komoly erénye a könyvnek, hogy a legkülönbözőbb kérdéskörökkel kapcsolatban rámutat Balthasar elgondolásainak új- szerű jellegére, és kiemeli az iskolás teológiában uralkodó elképzelésekhez képest megállapítható ere- detiségüket. A szerző két további szuverén dönté- sét illetően sem lehet kifogása a józan olvasónak. Egyrészt elzárkózik attól, hogy Balthasar szellemi világában helyet biztosítson annak az Adrienne von Speyrnak, akinek a műveit Balthasar a saját írása- inál sokkal fontosabbnak tartotta. Adrienne-ről csak egyetlen tanulmányban esik szó, bár nem biz- tos, hogy az e helyütt használt „misztikus látomá- sok” (217.) kifejezéshez a két bázeli író a jóváha- gyását adta volna. Másrészt nem szentel figyelmet Balthasar szellemi genezisének (az egyházatyák vi- lágában elmélyülő vizsgálódásainak kivételével), életútjának, egyházpolitikai állásfoglalásainak és kö- zösségalapító/közösségirányító tevékenységének. Az utóbbi tartózkodáshoz különösképpen is joga van, hiszen Balthasar mindig arra figyelmeztetett, hogy a kereszténység szférájában az életút és a szub- jektív tényezők teljeseleg lényegtelenek az egyház szempontjából lényeges küldetéshez képest.

A tizenhárom tanulmány között három kiemel- kedő található: a Balthasar egyháztanával foglal- kozó (*Az egyház Isten szeretetének erőterében*), az

eszkatológiai kérdéseket áttekintő (*Az ember „vég-ső dolga”: Isten*) és a teológiai esztétikának figyelmet szentelő (*Teológiai esztétika: az isteni szeretet szépsége*). Bár az összes írás hamisítatlanul, árnyaltan és leegyszerűsítésektől mentsen mutatja be Balthasar szemléletmódját, elsősorban az említett három esetben van (a svájci teológus kifejezéseivel élve) igazi „hús” a teológiai „vázon”: ezekben a tanulmányokban mutatkozik meg leginkább Balthasar világának összetettsége, szerteágazó gyökérszerve, újszövetségi és teológiatörténeti alakokat valódi szellemi igénnyel értelmező igénye, polémiáinak szuverén ereje és a konkrétumokhoz való vonzódása. Mert Puskás Attila többnyire a balthasari gondolkodás alapvető szerkezeti elemeit, absztrakt építészeti elveit és struktúraszervező meggyőződéseit tartja szem előtt, vagyis a dogmatikai szempontból legfontosabb gondolatokra „lecsupaszított” balthasari világot mutat be. Ehhez minden joga megvan, és célkitűzésének nagy precizitással és érzékenységgel is tesz eleget. Ugyanakkor az említett három szövegben üdítően hat, hogy megismerhetővé válnak Balthasarral szemben megfogalmazott kritikák, (teljesen persze másutt sem hiányzó) teológiatörténeti összefüggések és nem utolsósorban azok a balthasari elemzések, amelyeknek konkrétumok a tárgyai (például tényleges egyházi küldetések vagy a jézusi életút konkrét szakaszai).

Szintén üdítő jelensége a kötetnek, hogy helyenként megvilágító erejű elemzésekbe bocsátkozik olyan kérdésekkel kapcsolatban, amelyek Balthasarnál nincsenek részletesen kifejtve (ilyen például az általában vetett szellemi szubjektum és a teológiai értelemben vett személy közötti összefüggés [140–144.]), és időnként olyan problémákra is rámutat, amelyek eldöntetlenek vagy homályosan maradnak a balthasari szövegekben (ilyen például a halálban vagy a halál után meghozott döntés kérdése [253.]).

Puskás Attila elsősorban absztrakt — teljesen legitim — érdeklődésével függ össze, hogy Balthasar elgondolásait előszeretettel helyezi el ellentétes vagy eltérő álláspontok (újszolasztikus dogmatikai vélemények, hagyományos meggyőzések vagy akár a hegeli filozófia) összefüggésében. Ebből a szempontból a tanulmányoknak jót tesz, hogy a szerző magabiztosan mozog az újszolasztikus gondolkodás és a tomista filozófia világában: e téren minden olvasó csak hálás lehet az újszolasztikus hitelemzésről vagy a tomista ismeretmetafizikáról nyújtott világos összefoglalásokért. Hiánynak érezhető azonban, hogy a vélemények ütköztetésének absztrakt igénye nem tud kitágulni magának a balthasari világnak az összetettebb bemutatásáig. Magyarán: miközben megtudjuk, hogy Balthasar milyen sokrétűen határolódik el a nyugati és a keleti teológiatörténet meghatározott pozícióitól, arról már kevésbé tudunk benyomást alkotni, hogy

a legfontosabb meggyőződéseit mennyire összetetten bontja ki és illusztrálja. Ennek oka, hogy egy kérdés kapcsán Puskás Attila többnyire egy-egy konkrét balthasari szöveget vesz alapul, foglal össze és mutat be. Az egyház és Krisztus jegyesi kapcsolatát bemutatva szót ejthetne az Isten népe fogalmát középpontba állító egyházzattal szemben (más szövegekben) megfogalmazott bírálatoknak, a péteri küldetést bemutatva szót ejthetne a Péterről rajzolt kép (más szövegekben bemutatott) egyéb színeinek és a „küldetesközpontú egyházzszemlélet” (172.) taglalta szót ejthetne az egyházi küldetésekről írt átfogó áttekintéséről (Bernanos, Kis Szent Teréz, Elisabeth de la Trinité, Henri de Lubac, Romano Guardini, Adrienne von Speyr). Szintén a konkrétumok hiánya jelentkezik abban, hogy az egyházzattal kapcsolatban kevés szó esik az evangéliumi tanácsoknak elkötelezett laikus életállapotról (189–190.), a vallásteológia összefüggésében a mítoszról alkotott összetett balthasari felfogásról (199–204.), filozófiai téren a „szentek metafizikájáról”, amely oly fontos volt Balthasarnak. Az utóbbi szempontból paradox módon Puskás Attila (teológusok között ritkaságszámba menő) filozófiai érzékenységének és műveltségének tudható be, hogy ott is általános filozófiai hatást gyanít, ahol a „szentek metafizikája” érvényesül Balthasarnál: a szép érdeklődésű példaként nem Kanttól került a teológiai esztétikába (27.), hanem attól az Angelus Silesiustól és Eckhart mestertől, akinek a miértjénincs szöpről és jóról illetve az ezeknek megfelelő higgadtságról, eloldódottságról, belső függetlenségről alkotott felfogását Balthasar egyenes vonallal köti össze Loyolai Szent Ignáccal és az ignáci *indifferenciával*. A legfájdalmasabb hiánya a kötetnek, hogy az olvasó nem ismerheti meg azt a plasztikus és hallatlanul eredeti képet, amelyet Balthasar magáról Jézus alakjáról fest meg. Különös módon Jézus konkrét valóságát a kötetben mindenütt háttérbe szorítja a Fiú szentháromsági valósága, és ahol a földi Jézus szóba kerül, ott elsősorban azon a ponton jelenik meg az alakja, ahol elveszíti alakszerűségét: a halállal és a pokolra szállással kapcsolatban.

Persze akinek vitatkozni támad kedve a kötetben olvasható elemzésekkel és értelmezésekkel, az Puskás Attilában korunk egyik legfelkészültebb és legképzettebb Balthasar-szakértőjével kerül szembe: napjainkban kevesen ismerik olyan behatóan a svájci szerzőt és kevesen értik olyan mélyen gondolkodásának alapvonalait, mint a budapesti dogmatikus. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a háború után ilyen terjedelmű és ilyen minőségű áttekintés egyetlen modern teológusról sem készült Magyarországon, akkor a *Megismertük és hittük a szeretetet* túlzás nélkül az elmúlt hetven év egyik legnagyobb teológiai eseményének minősíthető. (*Szent István Társulat, Budapest, 2012*)

GÖRFÖL TIBOR

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

MÚLTIDÉZŐ

Több olyan nagyszabású könyv jelent meg, amelyek a magyar történelem, művelődéstörténet és irodalom múltját idézik. Nagy hasznunkra vannak és tengernyi tanulsággal járnak, kivált mostanság, amikor sokan kényük-kedvük szerint tallóznak elmúlt korok felhalmozott értékei között, s igyekeznek azokból a saját képükre és hasonlatosságukra illőket kiemelni. A múlt azonban komplex, még ha egyes részei elhalnak, megsemmisülnek is. Drámai módon igazolja ezt Bíró Friderika és Für Lajos *Búcsú a parasztságtól* című kétkötetes műve, amely talán a magyarság legnagyobb veszteségét mutatja be: annak a rétegnek elsorvadását és elsorvasztását, amely évszázadokig a nemzet gerincét alkotta, s amely megőrizte azokat a hagyományokat és értékeket, amelyekre Kodály és Bartók vagy éppen Erdélyi Zsuzsa bukkantak rá s tárták föl, amelyekért a népi írók küzdöttek, s amelyeket aztán az erőszakos szövetkezesítés alapjainál ásoztak alá. Für Lajos esszéje és Bíró Friderika interjúi szívszorító hitellel mutatják ezt a tragikus folyamatot, amelynek eredménye a nemzet tudat elhomályosulása (elhomályosítása) és a hazához, a földhöz érzett rendületlen hűség megkopása lett. A Kairosz kiadásában megjelent analízis — amellet, hogy a kiadó multhatatlan nagy tette, és szakemberek elemzését kívánja — számomra a felismerés szorongató élményét nyújtotta: szívszorító olvasmány. Hogy miképp nevezzük el a napjainkban kialakuló gazdasági cselédeket, akik egy-egy új birtokos gazdálataba szegődnek, nem tudhatom, aminthogy azt sem, mint alakul Magyarország további sorsa a parasztságtól elbúcsúzva, de a választ nem nekem, a felfedező olvasónak kell megadnom. Kezünkbe foghatjuk a tökéletes körleírást, a gyógyításra még nincs képzelés. A szerzőpáros minden elismerést megérdemel a tényfeltárásért, az olvasó pedig József Attila szavait ismételteti az eltűnő parasztság után tekintve: „most látom, milyen óriás ő”.

A távoli időből a 20. század elejéig tekintí át a pécsi irodalmi műveltség történetét Nagy Imre *Ötöröny* című könyvében (Kronosz Kiadó). Hatalmas anyagában biztossággal tájékozódik olvasója, aki Pécs múltját (amint jelenét is) a magyar művelődéstörténet legfontosabb és leggazdagabb részei között tarthatja számon. Ezt a meggyőző-désünket fokozzák a kitűnően megválogatott illusztrációk, a jeles személyiségek arcmásai, kézírásuk, könyvritkaságok és intézmények fényképei, s elismeréssel lapozhatjuk a gazdag irodalomjegy-

zékét és a könyv szerkesztője, Eröss Zsolt által összeállított impozáns névmutatót. Reményünk szerint a szerző a 20. századi történekek bemutatásával is folytatni fogja vizsgálódásait.

A Pécshez köthető írásbeliség első kiemelkedő alakja — jelen tudásunk szerint — boldog Mór, akit Szent István előbb pannonhalmi apáttá, majd *Quinque Ecclesiae* (e néven szerepelt az ókeresztény hagyományokkal büszkélkedő település) püspökévé tett. S bár az írásbeliség csekély kivétellel latin nyelvű volt, a nagytekintélyű püspök névaláírása a Tihanyi Apátság Alapítólevelében is olvasható. Műve, *Szent Zoerard, másképpen András és Szent Benedek remetek élete* a korai írásbeliség fontos emléke. Eredetije elveszett, de megőrződtek hiteles másolatai, s 1973-ban nyomtatásban is megjelent az *Acta Sanctorum*-ban. A legenda hőse, akár írója, bencés szerzetes volt, tanítványával, Benedekkel vonultak a Zobor hegyi kolostorba, s a környék erdeiben remetéskedtek, példáját adva az önmegtartóztatásnak. A legenda a kortársak visszaemlékezése alapján íródott, az aszkézis bemutatása az egyház szegények iránti szolidaritásának nyomatékosítására szolgált, ugyanabban a szellemben, amely a *Gellért-legendát* és *Szent István legendáját* is áthatotta. Szerzője műveltségét jelzi, hogy a legenda — Horváth János jellemzése szerint — „jeleskedik stilisztikai ékességeiben”.

Pécs művelődéstörténetének meghatározó eseménye az egyetem, a *studium generale* alapítása volt 1367-ben, nagyjából egy időben a prágai, krakkói és bécsi egyetemekkel. Kancellárként a mindenkori püspök állt az élén. Bölcséleti (*facultas artium*) és kánonjogi (*facultas decretorum*) képzés folyt falai között. A sikeres vizsgákat követően a jelölteknek a kancellár adományozta a megfelelő akadémiai fokozatot. A város akkori fejlettségét bizonyította az egyetem indításának pápai engedélyezése, s mint általában, az intézmény működése további gazdagodást indított el. Hogy meddig működött, arról megoszlanak a vélemények, a török hódítás után biztos nem, de a mai pécsi egyetem jogelődjének tekintheti.

A pécsi irodalmi élet s egyben a magyar irodalom történetének is kiemelkedő alakja, kezdeményező költője volt Janus Pannonius, kinek „gazdag mellébe / A költés szent tüzet rakott, és égi / Sugárral világítá korát, / Emelte nemzetét”. A költő működésének sorsfordító jelentőségét Kisfaludy Károly érzékeltette *Barátság és nagylelkűség* című darabjában, amely — a könyv szerzőjét idézve — „az irodalmi élet három elmaradhatatlan szereplőjét szimbolizálja: Janus a szerző, aki létrehozza a művet, a Remete, aki értelmezi azt, a király (Mátyás)

pedig az alkotást megértő befogadó, aki, mivel uralkodóként hatalmában áll, kultuszteremtő gesztusával zárja a szindarabot, s elindítja azt a folyamatot, amelyet a mű utóéletének nevezünk”. Utóéletének jele, hogy a pécsi Székesegyház altemplomában 2008-ban újratemetett csontjait tartalmazó sírhelye irodalmi zarándokhely. Pedig sokáig úgy látszott, ő is elfeledett költőink sorában osztozik: Babits Mihály és Halász Gábor esszéi hozták azt a fordulatot, amelyet a Janus Pannonius Társaság 1931-es alapítása után kiteljesített. A Társaság adta ki a jeles filológus, Huszti József monográfiáját, s a költő születésének 500. évfordulójára ünnepeket tervezett. Surányi Miklóst kérték fel színmű írására, s ő a felkérés nyomán megírta *Attikai éjszakák Janus Pannonius udvarában* című vázlatát, amelyet Németh Antalnak és Trócsányi Zoltánnak kellett volna részletesen kidolgozniuk. (Surányi Miklós vázlatát a pécsi irodalom jeles alakja, Lovász Pál adta közre 1972-ben.) A költő egész fiatalon lett Pécs püspöke, jóllehet pajzán verseit a pápa nem kedvelte. Mindazonáltal mélyen vallásos volt, s műveltsége alkalmassá tette, hogy Mátyás megbízásából fontos diplomáciai küldetéseket teljesítsen. Amikor a király megvonta tőle bizalmát, menekülnie kellett. Egyébként is otthonosabban érezte magát Itáliában, magyar földön versei tanúsága szerint állandóan fenyegetettnek, kiszolgáltatottnak érezte magát, bár joggal büszkélkedhetett azzal, nálunk ő honosította meg a költészetet, legalábbis annak humanista változatát.

A mohácsi vereség messzire ható súlyos következményeit jeles egyházi személyiségek — itt Oláh Miklósról és Dudith Andrásról olvashatunk részletesen — igyekeztek enyhíteni. Oláh Miklós-nak sokat köszönhet a kor Pécsre iránt érdeklődő, a helytörténet-írás kezdeményeit találjuk *Hungaria* című művében. Mária királynő tanácsadója és bizalmasaként 1527-től külföldön élt. Erasmusszal is levelezett, *Codex Epistolaris*a hatszáz levelét tartalmazza, a legbensőségesebbek a németalföldi bölcselőhöz íródtak. A *Hungaria* kivétele volt abban rejlik, hogy Magyarország első földrajzi leírása. Az *Athilában* az ország újjáépítésének esélyeit és módját taglalta. 1542-ben tért haza. Tíz évvel később a romhalmazzá vált hazai katolikus egyház vezetője, esztergomi érsek, egy megrendült lelkeségű társadalom újjászervezésén fáradozott az ellenreformáció kezdeményezőjeként. 1568-ban hunyt el, utóda a korábbi pécsi püspök, Verancsics Antal lett, őt költőként is számon tartja az irodalomtudomány.

A két *Istvánffy* és *Telegdi Miklós* tevékenységét tárgyaló fejezet gyönyörű *Telegditől* választott motóval indul: „Mi a legjobb, amit az ember kezével tehet? Azokat imádságra kulcsolni, és írni vele.” Pécs városa meghódolt a törököknek, valóban buzgó imádságra volt szüksége lakosainak. Már

akik megmaradtak. A menekülőket saját fuvarosaik fosztották ki, vagy épp a portyázó törökök csaptak le rájuk, talán jobban jártak, akiknek nem volt idejük elmenekülni, nekik megmaradt egy-két templomuk, amelyekben gyakran lehetett apológiákat hallani, hisz a hitviták osztották meg a maradékot. A pécsi püspökök a távolból, Telegdi Miklós például Nagyszombatból igazgatta az egyházmegyét. Istvánffy Pál, a *Voltér és Grizeldisz* széphistória szerzője nem Pécshez, hanem Baranya megyéhez köthető, míg nem a török elől menekülni kényszerült családjával. Miklós fia a padovai egyetemről hazatérve Zrínyi Miklós katonája lett, s tapasztalatait a különféle hivatali tisztségei idején megszabású történelmi művében (*A magyarok történetének 34 könyve*) akkora sikerrel kamatoztatta, hogy a magyar Liviusként emlegették. Ő írta meg Szondi két apródja történetét, Zrínyi, a költő is sokat merített művéből. Telegdi Miklós velük ellentétben, bár a távolból, de a „török Pécs” vallási életének irányítója volt. „Szent Péter hitit” fejtette ki *Magyar Katechismus*ában, melynek nyelvválasztását az indokolta, hogy szerzője felismerte: a reformáció sikerét a nép nyelvén történő beszéd mód magyarázta. Toldy Ferenc „az elméket lázba hozó hitviták egyik fő elindítójaként” méltatta.

1686-ban úzták ki Pécsről a törököket. A városnak immár nem volt polgári lakossága, talán fél ezren húzták meg magukat a romok között. A század végére a betelepítések nyomán két-három ezerre nőtt az itt élők száma. Radonay Mátyás az első püspök, aki székhelyét a városba tette át. A szellemi és hétköznapi élet újraéledése az itt működő jezsuiták érdeme. Már 1612-től megtelepedtek a városban, iskolát alapítottak, amelyben évente 30–40 diák tanult. Haláláig Pécsi Bálint vezette az intézményt. A jezsuiták szokásos lendületükkel kezdték újjászervezni a kultúrát és a hitéletet. Nem csak az oktatásban működtek, irodalmi tevékenységük sem lebecsülendő. Bertalanffy Pál a *Világnak Két rend-béli Rövid Ismerete* jelentős forrás „a régi magyar Paradicsom” (így nevezte Pécsét) múltja és akkori jelene megismeréséhez.

A magyar alapítású pálos rend tagjai is fontos szerepet játszottak Pécs történetében. (Pálos szerzetes volt Fráter György is, a pálos Missalét ő nyomtatta ki Velencében.) 1780-ban a pálos Esterházy Pál lett Pécs püspöke, az esemény Anyos Pált köszöntő vers írására készítette. Ekkor még virágzott a rend, 1786-ban II. József azonban megtiltotta működését. Pécsi teológusként működött Tancz Menyhért, Anyos Pál és Virág Benedek tanára. Őket az irodalomtörténet-írás a 18. század jeles költői között tárgyalja. Virág Benedek alakját csodás fénybe vonta Kosztolányi róla írt *Éneke*.

A város művelődésének meghatározó alakja Klimo György, Mária Terézia kegyeltje, pécsi püspök

volt. Úgynevezett „bögrés diákként” házról-házra járva gyűjtögette össze napi élelmét, ám vasszorgalommal küzdötte le a szegénysége hátrányait, s folyvást emelkedett pályáján. Egyházmegyéjében a hitéletet erősítette, arra is törekedett, hogy Pécs kulturális központtá legyen. Létrehozta az első pécsi leánynevelő intézetet, új tanszékek szervezésével növelte a szeminiáriumi oktatás színvonalát, kibővítette a püspöki palotát, egyházmegyéjében népiskolák seregét szervezte, s közel 70 templomot építtetett, nyomdát, papírmalmot és könyvtárat létesített, amelyet később joggal neveztek el róla. Élete végén már 8–10 ezer könyv sorakozott a polcokon, mai szemmel kivételes értékű ritkaságok. Nem véletlenül a város nevezetessége. Igazi barokk püspök módjára a vonzáskörébe került írástudókat is támogatta, s abban is része lehetett, hogy Engel János József 1773-ban megkapta nyomdája privilégiumlevelét. A nyomda működéséhez szükséges papírt az ugyancsak Klimó püspök által alapított és támogatott tettyei papírmalomból szerezhette be. Sok pécsi illetőségű szerző jelentethette meg itt különféle tudományágakat képviselő műveit. Engel halála után özvegye súlyos nehézségekkel találta szembe magát, ám nagy támogatóra talált a tudós főpap Vizer Ádám személyében, aki nem mellékesen a fivére volt. A pécsi születésű tiszteletbeli kanonok talán verseket is írt — hagyatéka feldolgozatlan —, de inkább a bibliai hermeneutika jeles művelőjeként tartják számon. Amikor nyugállományba vonult, a pozsonyi kispapok *Lantos dallal* búcsúztatták. A vers szerzője Rájnisi József volt. Pécsi papbarátai, Egyed Antal, Klivényi Jakab és Testér László körében „találta magát legjobban”. Írói pályájukat részletesen tárgyalja Nagy Imre, bár nem tartoztak a maradandó művek alkotói közé, a század papköltőinek átlagos színvonalán alkották imádságos műveiket.

A reformkor pécsi szellemiségének meghatározó személyisége, a korábban erdélyi püspök Szepesy Ignác tiszteletére verset írt Egyed Antal: „Ó! Jöjj hamar Reád váró Megyédbe, / Vágyódva vágyunk dűlni szent öledbe, / Vezess az Úrnak szent útjain.” Klimó halálát követően a város műveltsége válságba került: felsőoktatási intézmény nélkül maradt, a könyvtár is omladozott. Szepesy püspök elsősorban a művészetek pártolásával emelte a szellemi, beszédeivel a lelki élet színvonalát. Hat kötetben gondozta, rendezte sajtó alá és adta ki a Szentírást, amely 1500 példányban jelent meg s terjedt országszerte. Méltán állították föl a Dóm téren Kiss György Szepesyt ábrázoló szobrát örök emlékeztetőül maradandó tevékenységére, melynek eredményeként a város hit- és szellemi élete felvirágozott.

A 18. századig, rövid ideig azon túl is Pécs és környéke szellemi életét egyházi személyiségek

gazdagították, ők teremtették meg intézményrendszerét is. A polgárság számának gyarapodásával némiképp változott a helyzet. Amtmann Prosper, a híres fuvolaművész már világi zenésznek nevezhető. Halála után emléktáblán örökítették meg nevét. Ez ihlette Reményik Sándor *Non omnis moriar*, a zeneköltő élete pedig Kocsis László *Örök fuvolaszó* című verseit és Dénes Gizella *A magyar szimfónia* című regényét.

Nevezetes volt a pécsi cisztercita gimnázium. Itt tanult Nagy Ignác és Garay János, az atyák sokat tettek az általános műveltség fejlesztéséért. Nem véletlen, hogy Liszt is szívesen utazott ide hangversenyeket adni. A zeneszerző megígérte Szcitovszky püspöknek, hogy a dóm restaurálásának befejezésére tartott ünnepségre misét komponál. Az elkészült kompozíció lett az *Esztergomi mise* (a püspök közben esztergomi érsek lett). Pécssett tanult Tóth Kálmán, a neves dalköltő, a papnevelőben pedig két esztendeig Vas Gereben.

A ciszter gimnázium növendékei közül többen is az egyetemes magyar tudományosság elismert alakjai lettek: Finánczy Ernő a pedagógia terén (tanársegédje, Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó* című, hatalmas vitát kiváltó nemzetkarakterológiai elemzés szerzője), Szőnyi Ottó a régészetben és művészettörténetben. Már az ő életútjuk is jelzi, hogy a város ekkortájt elveszítette megtartó erejét, s azok a kiváló írók és művészek, akiket nagy gondossággal sorakoztatott föl Nagy Imre, általában másutt lettek jelentős alkotókká, gondolkodókká. A város a 20. század harmincas éveiben lett ismét nagyon fontos, ösztönző szellemi központ, amikor a szellemi történet itt bontakozott kis, s lett elismert irányzat.

A magyar irodalomtörténet-írás hálás lehet Nagy Imrének a Surányi Miklóst bemutató fejezetért. Ez a jeles író szinte teljesen a margóra szorult, holott a konzervatív próza egyik megbecsült, színvonalas művelője volt. Nagy Imre három konzervatív epikus említ: Herczeg Ferencet, Tormay Cécile-t és Surányit, mint akiket részletes elemzésük után bele kell állítani az irodalom folytonosságába, s alighanem igaza van, bár a jelek szerint az elfogulatlan értékelés ideje még nem jött el. A 20. századi Pécs életében Surányinak kétségkívül nagy szerepe volt, ahogy egy időszakában a magyar irodalom szellemi központja a Tüskés Tibor szerkesztette Jelenkor és az Ilia Mihály által irányított szegedi Tiszatáj lett. Ez azonban már a várt folytatás témája.

Akit általában is érdekel a magyar művészetek és szellemi élet története, rengeteget okulhat ebből a lebilincselően érdekes könyvből, amely Pécsről szól ugyan, de tükrében az egész Magyarországra pillanthatnak.

RÓNAY LÁSZLÓ

VILLÁNYI LÁSZLÓ: GYŐRI IDŐK Szabó Béla fotóival

Villányi László *Győri idők* című kötete egészen kivételes összeállítás. Ahogy a cím is mutatja, a költő a szülővárosához, Gyórhöz kötődő verseit gyűjtötte össze, melyek közül több már korábbi kötetekben is szerepelt, a most tárgyalandó kötet mégis jóval több, mint újrakiadás. A *Győri idők*ben szereplő minden költemény új közegbe kerül, így jelentőségük és értelmezhetőségük is új árnyalatot kap. Ami ezt a kötetet a versek új értelmezési közegévé teszi, azok a szintén győri születésű művész, Szabó Béla fotói, melyek elválaszthatatlanok a Villányi-versektől. Arról, hogy a *Győri idők* nem csak győri vonatkozású befogadók számára lehet élvezetes és valóban különleges élményt nyújtó összeállítás, Karátson Endre győzi meg a potenciális olvasót a kötet hátoldalán szereplő ajánlásában. Ahogy írja: „Villányi tájain barangolva felfedezhetjük világát, a magunkéra ismerve osztozhatunk az ő meghitt életében, vagyis egy belső várost is járhatunk, s ebben a más idők hullámain sodródhatunk.”

A kötetben szereplő költemények nem pusztán városversek, abban az értelemben, ahogy például városregényről mint műfajról lehet beszélni, hanem a *Győri idők*ben megjelenő város lesz „versvárossá”, versekből felépülő várossá. Villányi kötetében mintha nem Győrről szólnának a próza-versek, hanem éppen fordítva: maga a város szól költeményekről. Ahogy szintén Karátson írja: „Győr kimeríthetetlen ihletforrásként táplálja ezt a versgyűjteményt.” A kötetből megismerhető város egyszerre azonosítható a ténylegesen létező helyszínnel, s egyszerre különbözik attól fikcionalitásának köszönhetően. Ezt a kettősséget teszik még izgalmasabbá a versekhez tartozó fekete-fehér Szabó-fényképek, melyeket felszínesség lenne pusztán illusztrációnak tekinteni. A győri tereket, utcákat, épületeket ábrázoló fotókon ugyanaz az időkezelés mutatkozik meg, ami a Villányi-versekből is kiolvasható. Az idősíkok egymásra vetülnek. A város épületei tiszta kontúrokkal, élesen láthatók, mozdulatlanok, de a köztük élő emberek és közlekedő járművek halandósága, haladása egyértelműen jelezve van, mégpedig úgy, hogy ezek a mozgó, „nem örök” részei a városnak elmosódtak. Ez látszik a *Négyes busz* című vers fényképén, vagy az *Alagút* mellett helyet kapón. Ez az időkezelés Villányi verseire is régóta jellemző, egészen rendkívüli ennek a vizuális megvalósításával a költemények olvasása közben szembesülni. A *Győri idők* különlegessége abban rejlik, hogy nem pusztán verseskötet, de nem is csak fotóalbum — a két művészi megnyilatkozási forma és látásmód egyszerre és

ugyanolyan érvénnyel van jelen benne. Hierarchiát egyedül a borító sugallhat, elvégre mégiscsak Villányi köteteként definiálódik a kiadvány: „Villányi László, Győri idők, Szabó Béla fotóival”. Am hogy a kötet valójában tényleg kétszerzős, mutatja, hogy a költő és a fotóművész neve ugyanakkora betűkkel szerepel, s a *Győri idők* esetében is látható, amit Esti Kornél állapított meg: „A címet nagyobb betűvel nyomtatják.”

Esti Kornélt nem öncélúan emlegetem, a *Győri idők* mottójaként Kosztolányi *Esti Kornél rímei* című költeményéből a Győrrel szóló részlet van kiemelve. S az elsőként közölt, a minden vers alján szereplő évszám szerint 1991-ből származó *Korszerűtlen* című költemény is az ő nevével zárul: „szeretek innen útra kelni messzi városokba, / s visszatérve Esti Kornélba botlani, / ne bizonygasd hát: itt élni reménytelen”. Estit és Kosztolányit manapság olyan halkán (meg)idézni, ahogy azt Villányi teszi már évek óta, egészen zavarba ejtő és rendkívül szimpatikus. Villányi nem megy bele az e szerző körül zajló licitharcba, sőt, arról tudomást sem vesz, egy-egy finom jelzést követően nem is a nevetek mantrázza, hanem Kosztolányi *Esti Kornél* című alkotásának esszenciáját kivonva, azt saját verseibe csepegtetve folytat magánpárbeszédet a nyugatos szerzővel és hősével.

A *Győri idők* verseinek névtelen elbeszélője csak annyira azonosítható a szerzővel, amennyire Győr a versekből felépülő, vagy a Szabó-képeken látható várossal: igen is, meg nem is. Az identitások kontúrjainak elmosása, az én elrejtése és időnkénti megtalálása alapvető jellemzője a kötetnek — legyen szó külön a versekről, vagy a fotókról. Noha a költemények látszólag egy városra szűkítik a kötet terét, több helyszín, sőt, több irodalmi közeg is megidéződik. Például Szabadkát és a Villányi által tudhatóan figyelemmel kísért vajdasági irodalmat nemcsak Esti Kornél alakja, de egy-egy ajánlás (például a *Széchenyi tér* című vers Lovas Ildikónak van ajánlva), sőt, motívumok is, mint például a több versben is szereplő *bicikli*, megidéznek. A *Győri idők* darabjainak az úton levés, az utazás, az elindulás és a megérkezés a központi témája. Ugyanakkor épp a mozdulatlan várakozás is: várakozás az indulásra, valaki érkezésére. Nagyon finom öltésekkel lesz szétválaszthatatlan a tér és az idő, ezt jelzi már a kiadvány címe is. A város történelme és a versek megszólalójának személyes, éppen élt élete kerül egymással szembe, s ezzel párhuzamosan a város mint közösség és az egyén is. Legemblematicusabban mindezt a *Szülővárosomba* című vers mutatja: „Járt itt IV. Béla, IV. (Kun) László, III. András, I. Anjou Károly, / I. Ulászló, Hunyadi János, Báthory Zsigmond (...) / de a történelem közül a legfőbb / mégis az volt, amikor szülővárosomba

tettet szépséges lábadat.” A szerelem megjelenítése is sajátos: a nagy érzések, a szenvedélyesség hiányoznak, helyettük apró jelzések (mint az imént idézett példában is), vagy pedig finom erotika jelenik meg a versekben. A kettősség egy soron belül a már emlegetett *Korszerűtlen* című versben olvasható: „megérintettem valaki kezét vagy mellét”. Az *Érintés* Villányi László egész költészetére igen jellemző gesztus, s nemcsak a szerelem megjelenítésében. Benne rejlik ugyanis a kezdeményező (ön)tudatossága, ugyanakkor nélkülöz minden erőszakosságot.

A *Győri idők* egy elegáns, igényes kiállítású kiadvány. Minden finomsága mellett határozott és igen összetett költői világ ismerhető meg belőle. Villányi László költészete bátor költészet, s épp csendessége miatt az, hisz nem hangerővel próbálja meggyőzni olvasóit saját maga értéke felől. (*Magyar Kultúra Kiadó Kft., Győr, 2013*)

SZARVAS MELINDA

MÁTYUS ALIZ: MEGKÉSETT TAVASZ, EL SE JÖTT TÉL

Mátyus Aliz tizedik kötetének talányos címét olvasva nem meglepő, hogy a kötet első felének írásaiban olyan határhelyzetek tárulnak elénk, melyekben az elbeszélő a „kizökkent idő” metaszempontjában állva éli újra életének meghatározó eseményeit: anyja halálát, a madárszigeten átélt szerelmet, fia születését, a kiskunsági tanyán töltött éveket, házasságát, gyerekkori élményeit, emberi kapcsolatait és veszteségélményeit.

A korábbi kötetekből már ismert életesemények új megvilágításba kerülnek: az origóul választott élettér, a szikes tavak vidéke meglepően edik, emberekkel népesül be, és az elbeszélőből előbújó szociográfus megrázóan szép képet fest az itt élő közösség új asszonyt támogató összetartásáról, a pusztai szépségéről, Halász Feri bácsi emblematikussá vált tanájaról, melynek fehérre meszelt falai vakítanak a nyári napfényben, vagy épp arról a kislányról, aki a már-már mesebelinek tűnő, idilli sziget legjobb ismerője. Úgy tűnik, hogy az „összeért idő”, melyben „semmivé lett az anyja halála és a fia születése között ott terjengő, legyőzhetetlen nyolc év” lehetőséget ad az elbeszélőnek arra, hogy személyes élményeit újraélve idilli pillanatokat is láttasson. Az elvesztés fájdalma helyett az együvé tartozás pillanatát, a semmivé lett otthon képe helyett a fákkal körülvett saját világot, az elveszített testvér helyett a gyerekkorban együttjárt szót, a már felnőtt gyermek képe helyett a kiskorit, amikor anyja és fia egységét még nem bontja meg semmi. A harmónia ellenére az írások mélyén ott bujkál a megélt

fájdalom, a veszteség számtalan formája, mely az *Esőben* című írás felismerését hozza: „Húsvétkor ki kellett bírni a pillanatot, a szembesülés rémét, aztán a húsvét tovább már segített. Mi mutatja jobban, mint épp a húsvét, hogy az ember mindenre képes, s az emberrel minden megtörténhet. Megtörténik. Nem itt és most, az én bokraimmal, fáimmal, tanyámmal, de akkor, az Isten fiával.”

Az egymásra is reflektáló szövegekben feltűnő motívumok közül kiemelt szerepet kap az *utazás* és a *barangolás*, a franciaországi élmények, a hőlégballonról szemelt táj, a sziget belsejébe tett séta, vagy épp a Van Gogh-galériában tett virtuális barangolás, a nyári mezők bejárása, melyek mindegyike a lélek mélyére tett utazás, az emlékképeken keresztül történő időutazás jelképeivé válnak. A régi — már-már elcsépeltnak tűnő — toposz a metaforizációs folyamat révén válik egyedivé, az elbeszélő a felismerés pillanatában látta önmagát, abban a pillanatban, amikor az utazás vagy annak végpontja perspektíva-váltáshoz, megvilágosuláshoz vagy épp a kétségek megfogalmazásához vezet: „Ott föltam, igen, a kosárban, egy nagy, erős testtel fölöttem. Én, az imént még magasban újtát járó, isteni magasságból szemlélődő. Egi látásból a hegyet otthonosnak, a szépfutású völgyet ereszkedőnek észlelő. És néha még a fák csúcsát is érintés közelben tudó. Lehet ez? Fent és lent? És hol a kibírhatóságot segítő, az elviselhetlenséget enyhítő, emberre mért átmenet?” (*Ikon*). Az élet változásait nehezen megélt kérdésfeltevése ez, akinek az utazás mellett éppoly fontos a *visszatérés*, a *megérkezés*, a gyökerekhez, emberekhez való ragaszkodás életmozzanata.

A gyűjteményes kötet második felében merőben új szövegformával, az esszé, esszénovella műfajával kísérletezik a szerző. Ennek kiemelkedő darabja a *Fiatalok a múlt századelőn — Ferenczi Sándor, Ady és Bartók* című írás, melyben Mátyus Aliz arra keresi a választ, hogy mi jellemezte azt a kort, mely zseniket termelt. A szerző meglátása szerint a címben említett kiemelkedő személyiségek közös jellemzője, hogy egy magabiztossá tevő társadalomban éltek, egy olyan társadalomban, melyben támaszkodhattak az idősebbek, a kortársak, a különböző szervezetek és csoportosulások támogatására, vagyis nem kellett mindent maguknak előteremtenuik. Ez a biztonsgérzet olyan lelki egészséghez vezetett, melynek következtében rajtuk múlónak élték meg a világ dolgait. A magabiztosság oka tehát „az a léthelyzet által is alátámasztott tudat, hogy az ember szervesen illeszkedik, azaz benne van a társadalom legkülönbözőbb kis egységeiben, s ezek a legközvetlenebb körökből kiindulva ösztönzik és erősítik őt, elvárásokkal vannak feléje, elsőként tartják számon teljesítményeit, s elismerik”. Az esszét olvasva azt is megértjük, hogy

a mai világban, amikor már nem elsősorban kollektívumként, hanem sokkal inkább — szélsőséges értelemben véve — individuumként tekintünk önmagukra, hol siklik félre személyiséggé válásunk története. (*Napkiút Kiadó, Budapest, 2013*)

ÉRFALVY LÍVIA

ANDRÉ LOUF: GYENGESÉG ÉS KEGYELEM

André Louf trappista szerzetes könyvében alapkérdésekre keresi a választ: Hogyan ismerhetjük meg Isten hangját a lelkünk mélyén? Hogyan tapasztalhatjuk meg a kegyelmet, amelyet Isten szüntelenül kínál nekünk? Hogyan lehetünk biztosak abban, hogy nem válunk illúzióink áldozatává?

Louf figyelmeztet, hogy a Szentlélekben való életet nem könnyű felfedezni, ugyanis a különböző erővonalak folyamatosan keresztezik egymást, olyannyira, hogy a teljes zűrzavar és az illúziók is lehetségesek. Nem mindig könnyű ugyanis megkülönböztetni ezeket az erővonalakat. A bűn, a megtérés és a kegyelem nem egyszerűen három egymást követő állapot, a mindennapi életben gyakran teljesen kibogozhatatlanok, „átmeg átszövik egymást, kölcsönösen függnek egymástól. Sohasem vagyok maradéktalanul egyikben vagy másikban, inkább szünet nélkül mind a három állapotban vagyok egyszerre. A bűn, a megtérés és a kegyelem mindennapi kenyerem és osztályrészem.”

Amire törekednünk kell, az a folyamatos megtérés. Ha nem élünk állandó megtérésben, nem élünk szeretetben, csak két lehetőségünk marad: saját vágyaink kielégítése és az öngigazolás. Ebben az állapotban „nem állhatjuk Isten jelenlétét, hanem egy bálvány jelenlétében élünk”. A megtérés egyenlő azzal, hogy engedünk Isten sürgetésének, rábízunk magunkat szeretetére, mihelyt észrevesszük annak első jelét.

A gyengeség és az erő a kereszténységben összetartozó fogalmak. André Louf kifejti: Jézus Krisztus azért jött közénk, hogy magára vegye gyengeségünket, és erővé alakítsa át. Egyszer s mindenkorra meghalt a bűnnek, de mennyei Atyja új életre támasztotta a halottak közül. Isten ereje tehát a gyengeségben mutatkozik meg. Szent Pál apostol így fogalmazza ezt meg a Korintusiakhoz írt második levelében: „Gyöngeségében ugyan megfeszítették, de Isten erejéből él” (13,4). Jézust megfeszítették, és meghalt az emberi gyöngeség miatt, amelyet a végsőkig magára vett. „Jézus a mi gyöngeségünkben tapasztalta meg Isten hatalmát, és Isten ebből a gyöngeségből kiindulva támasztotta új életre. Jézus számára is az

emberi gyöngeség volt az az út, amelyen át megtapasztalhatta Atyja hatalmát.”

A könyv szerzője figyelmeztet a kegyelem alapvető fontosságára: természetesen tehetünk erőfeszítéseket gyengeségünk legyőzésére, de ez valójában nem sokat ér. „Isten hatalmának csodája és megtérésünk csodája ugyanis nem tőlünk függ.”

A jó szándék és a jó akarat önmagában kevés. Szükségünk van arra, hogy összeroskadjunk, hogy megtapasztaljuk gyöngeségünket, amelyben kibontakozhat Isten ereje. Csak gyöngeségünkben vagyunk kellően sérülékenyek Isten szeretete és irgalma számára. „Az egyetlen út, hogy kapcsolatba lépjünk a kegyelemmel, és Isten irgalmának csodájává legyünk, ha megmaradunk a kísértésben és a gyöngeségben.” Ez történt a Jézust háromszor megtagadó Péterrel is, „aki nem tudta felismerni Jézust, amíg igaznak tartotta magát, de rögtön felismerte bűnösségét, mihelyt Jézus felfedte magát neki”. André Louf szerint csak elképzelni tudjuk, hogy mit jelentett Péter számára, amikor harmadik tagadását követően Jézus ránézett, de biztos, hogy nem ítélte el, hiszen ő maga mondta: „nem azért jöttem, hogy elítéljem a világot” (Jn 12,47), és azt is, hogy nem az igazakért jött, hanem a bűnösökért (Mt 9,13). A könyv szerzője szerint Jézus tekintete „szelíd és izzó szeretettel volt teli”. A Mesterét háromszor megtagadó Pétert pedig megérinti és megsebzí Jézus szerető pillantása, az, hogy megajándékozza szerető megbocsátásával. Jézus nemcsak megbocsát ekkor Péternek, hanem új életre is hívja. Péter pedig ettől a pillanattól kezdve más emberré lesz. „Lényének mélye megrendül, szíve keménysége semmivé lesz, most már tudja, mi a szeretet.”

A könyv szerzője a Szentírást és az egyházatyák munkásságát elemezve rámutat: Isten úgy akarta, hogy a megbocsátásban lehessen őt megismerni. A bűnös pedig, vétkének mélységét kutatva, felfedezi az irgalmasság mélységét, abban a pillanatban, amikor a kettő találkozik. Ez az evangéliumi élet legelső és legfontosabb tapasztalata: „a kicsinyeké és a lélekben szegényeké, a bűnösöké, az utcanőké és a vámosoké, akik megelőznek minket Isten országában. Isten bennük és a hozzájuk hasonlóknak akar találkozni az emberrel, és akarja üdvözíteni. Nincs más emberi szituáció, ahol Isten ennyire személyesen jelenik meg és üdvözít.”

André Louf leszögezi: a szeretettől való sebezhetőséget, a gyengeséget, amely minden szeretetkapcsolat forrása, csak Istentől és kegyelmétől tanulhatjuk el. Az igazi evangéliumi erény az alázatos szeretet, ami sokkal ritkább, mint ahogy a szeretet szót ma használjuk. Szeretet Isten képére: „bőkezű, türelmes, szelíd mindenki iránt, közeli és távoli embertársunk iránt is, a barát és az ellenség iránt,

szeretet, amelyet odaadunk az első jöttmentnek". A mindennapok tapasztalata alapján ez az, amit a legnehezebb megvalósítani, emberi erővel szinte a lehetetlenséggel határos. Ám az Evangéliumból tudjuk: „Istennek minden lehetséges” (Mt 19,26). (Ford. Szita Bánk; *Bencés Kiadó*, Pannonhalma, 2013)

BODNÁR DÁNIEL

MIKLÓS PÉTER (SZERK.): A PIARISTA NEVELÉS ÚJRAINDULÁSA SZEGEDEN, 1991–1999

1991-ben indult újra útjára a Szegedi Dugonics András Piarista Gimnázium. Újra, hiszen az iskolák államosításának ez az intézmény is áldozatául esett. A kegyesrendi atyák először 1720-ban telepedtek le a városban, majd a következő évben meg is nyitották iskolájukat. Az újraindulás ugyan más történelmi körülmények között zajlott, mint az egykori, izgalomban, kalandban és főképpen innovációban azonban nem volt hiány. A gimnázium élettörténete legújabb szakaszának szentelte 5. kötetét a „Magyarország Piarista Múltjából” című sorozat.

A Miklós Péter szegedi történész által, az iskola jelenlegi igazgatóhelyettese, Károlyi Attila anyaggyűjtésének segítségével összeállított könyv hét tanulmányt és tíz interjút ad közre. A tanulmányokban inkább történeti visszatételek olvashatók, míg az interjúk jobbra az újraindulás kapcsán óhatatlanul felmerülő keresztény és pedagógiai identitás színes problémavilágát járják körül. Mindkét rész összes fejezetében a múlt és a jelen, az elveszett, de megkerült dimenziója úgy fonódik össze, hogy abból kapaszkodó keletkezik a történet megértéséhez és a jelen mestéri műveléséhez.

Amint a 90-es évek politikai fordulata végső soron hirtelen köszöntött rá az országra, az iskola újraindulása is — dacára az előkészületeknek — mintegy hirtelen történt. A váltás körüli káosz nemcsak zavart okozott, hanem lehetőségeket is rejtett magában. Ezt vette észre és használta ki a rend vezetése, támaszkodván a városban élő katolikusokra. A közölt anyagok érzékletesen tükrözik azt a kalandot, amelyben a bátorság és a remény volt a legerősebb lendítő erő. Új támogatókat és energiaforrásokat talált meg és szabadított fel az újraindulás körüli tervezés és szervezés. Egyik szereplő sem próbált meg a saját elképzelésének konkrétumaihoz ragaszkodni, mindannyian a közös bölcsesség és igényesség víziója mentén hajlékonyan és a lehetőségek szélső határáig menően haladtak előre.

A gimnázium saját épület nélkül, a szeged felsővárosi minorita rendházban albérlőként és az a

mellé felhúzott konténersorban kezdte új életét. Majd 1999-ben vehette birtokba új épületét a város szélén, ahol a mai napig működik. E folyamat összes kulcsszereplője arról a közös élményéről ad számot a kötetben, melyet — talán nem tűnik blaszfémikusnak — új szövetségkötések sorozatának lehet nevezni. Számos megszokott kép, viszony és logika helyett új víziók és új megoldások szükségeltettek, hogy az újraindulás megvalósuljon. Csak néhány példát említve: le kellett mondani az eredeti épületről, amely a város szívében áll, s helyette el lehetett fogadni a lakótelepi közegben rendelkezésre bocsátott területet az új iskolaépület és templom számára. Az első igazgató, Kakuszi Péter magyar szakos gimnáziumi tanár lett, aki civil, és aki nem piarista gimnáziumban végezte tanulmányait. A tanárok többsége civil, a rend csak néhány képviselőt tudott küldeni a városba, hiszen számos más új kezdetet is ki kellett szolgálnia. A város vezetése 91-ben az akkor liberális FIDESZ és SZDSZ koalíció, Lippay Pál polgármesterrel, majd az új terület kijelölésénél, és egyáltalán nem mellesleg az iskolanővérek iskolakomplexumának szerencsés elhelyezésénél is, a szocialista Szalay István polgármester elkötelezett támogatásával vált lehetségessé.

Az új helyzet új esélyt adott, melyet új módon sikerült kihasználni, miközben magának a piarista szellemiségnek új relevanciáját is meg kellett találni és érzékenyen követni. Ebben a rendi és pedagógiai identitáskeresésben főszerepet játszottak a rövidebb, hosszabb ideig itt állomásozó atyák és nemkülönben az iskola tanári kara, valamint az öreg diákokból, szülőkből és más támogatókból álló széles körű közösség aktív tagjai. A kötetben szereplő írások erről a belső kalandról, a hit és a nevelés lelkeségének újrafogalmazásáról is számot adnak, amely talán még jelentősebb üzenet, mint az intézményi. Ugyanis éppen arra világít rá, ami Szegeden és az egész országban, s nem túlzás állítani: az egész kelet-közép-európai régióban a legfontosabb kérdés, hogyan kapcsolható össze a társadalmi szabadság és az Evangélium szabadságával, az oktatási és nevelési küldetés a hitben való elmélyítés feladatával. Erre utal Urbán József SchP, aki néhány éven át az iskola tanára és igazgatója volt, mottóként használta szövege: „A szegedi piarista iskola hagyománya a szabadság és a nyitottság hagyománya. Az elmúlt másfél évtized története arra bátorít minket, hogy legyünk nyitottak a jövőre, higgyünk a jövőben, és hogy a jövőre nyíló megoldásokkal álljunk elő, amikor nehéz helyzetbe kerülünk.” (*Piarista Rend Magyarországi Tartománya — Dugonics András Piarista Gimnázium*, Budapest — Szeged, 2013)

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

SOMMAIRE

ANTONIO GUILLÉN	
PAREDES:	Louange — une attitude fondamentale dans l'église
ÁKOS CSEKE:	Que sait le corps?
MÓZES NÓDA:	La réception du concile Vatican II dans le diocèse de Gyulafehérvár
TIBOR KLESTENITZ:	Les congrès catholiques en Hongrie, à l'époque de la monarchie austro-hongroise
JÁNOS ASZALÓS:	Expérience de Dieu dans la vie quotidienne
FERENC SZABÓ:	Notre église — face à son avenir
■	Poèmes de Márta Bodó, Csaba Fecske, László Villányi et Tibor Zalán
ZOLTÁN MÓSER:	Sur les rapports culturels hongro-polonais
■	Entretien avec Géza Bereményi, écrivain

INHALT

ANTONIO GUILLÉN	
PAREDES:	Lob — eine grundlegende Haltung in der Kirche
ÁKOS CSEKE:	Was weiss der Körper?
MÓZES NÓDA:	Die Rezeption des II. Vatikanischen Konzils in der Diözese Gyulafehérvár
TIBOR KLESTENITZ:	Die Katholikentagen in Ungarn zur Zeit der Doppelmonarchie
JÁNOS ASZALÓS:	Gotteserfahrung im Alltag
FERENC SZABÓ:	Unsere Kirche — ihrer Zukunft gegenüber
■	Gedichte von Márta Bodó, Csaba Fecske, László Villányi und Tibor Zalán
ZOLTÁN MÓSER:	Über die polnisch-ungarischen kulturellen Beziehungen
■	Gespräch mit dem Schriftsteller Géza Bereményi

CONTENTS

ANTONIO GUILLÉN	
PAREDES:	Praise — a Fundamental Attitude in the Church
ÁKOS CSEKE:	What does the Body Know?
MÓZES NÓDA:	The Reception of the II Vatican Council in the Diocese Gyulafehérvár
TIBOR KLESTENITZ:	Catholic Congresses in Hungary at the Time of the Dual Monarchy
JÁNOS ASZALÓS:	The Everyday Experience of God
FERENC SZABÓ:	Our Church — towards its Future
■	Poems by Márta Bodó, Csaba Fecske, László Villányi and Tibor Zalán
ZOLTÁN MÓSER:	About the Polish-Hungarian Cultural Relations
■	Interview with the Writer Géza Bereményi

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál

(H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Hónapról hónapra
Győri idők
Meggésett tavasz, el se jött tél
Gyengeség és kegyelem
VILLÁNYI LÁSZLÓ
MÁTYUS ALIZ
ANDRÉ LOUF
MIKLÓS PÉTER
(SZERK.)
A piarista nevelés újraindulása Szegeden,
1991–1999

- A SZEMLÉKET ÍRTÁK
Bodnár Dániel, Érfalvy Livia,
Máté-Tóth András, Rónay László
és Szarvas Melinda

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A magyar holokauszt és az egyház
- A szenvedő ember
- Házasság, család
- Beke Margit, Frenyó Zoltán,
Patsch Ferenc és Szűcs Teri tanulmánya
- Győrffy Ákos, Seamus Heaney,
Jász Attila, Szommer Edit,
Thurzó Gábor és Vörös István írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

977004260200514002